

İktisat dergisi

Ekim 1993

Yıl: 29

Sayı: 342

25.000 TL (KDV Dahil)

ġitim: Oluç, Şenatalar, Uras, Erşoy ve Önder sistemi tartışıyor
öyleşi: Ünsal Oksay **İnceleme:** Chossudovsky yapısal uyum
e IMF diktatörlüğünü sorguluyor **Diplomasi:** Dış politikanın
lası **Açlık:** Somali nasıl 'iyi' edildi? **İdeoloji:** Adnan Ekşigil
artışıyor **Planlama:** Yeniden gündemde

Dünya ekonomisinin ağırlığı Atlantik'ten Pasifik'e kayarken

'Asya Kaplanları' Çin, Japonya ve bölgenin diğer ülkeleri nereye gidiyor?

Sermayesi en büyük 3 bankayı tahmin edin.

.....
.....
.....

ÖDENMİŞ SERMAYE 2.000.000.000.000 TL.

Garanti, ödenmiş sermayesini 2 trilyona çıkardı. Bu sermaye ile Türk bankacılığında 3. sıraya yerleşti. Bankacılıktan kazandığını yine bankacılığa yatırmayı ilke edinmiş bir banka olarak, bu sonucun gururunu müşterilerimiz ve henüz Garanti'yi tanımayanlarla paylaşmak isteriz.

Siz ihtiyacınızı belirleyin; yeter.

Tütünbank'ta krediniz hazır.

TÜTÜNBANK'a gelin.

TÜTÜNBANK AVANTAJ ÇEMBERİ,
size yepyeni kredi imkanları sunuyor.

Artık ihtiyacınız olan herşey,

size yalnız

bir TÜTÜNBANK Şubesi

uzaklığında.

"Geleceğe güven"

Hatalarımız Affola!...

İktisat Dergisi'nin yenilendikten sonra çıkan üçüncü sayısının kapağı "Kapitalizm nereye gidiyor?" başlıklı dosyanın ikinci bölümü. Bu dosyaya geçtiğimiz sayıda Avrupa ile başlamıştık. Avrupa Topluluğu içi ilişkiler, ilişkiler, son gelişmeler, ırkçılık, yeni milliyetçilik ve ekonomik resesyon çerçevesinde Avrupa tartışıldı. Bu kez Pasifik Havzası değerlendiriliyor. Daha sonra ABD, Doğu Avrupa ve eski SSCB -şimdiki BDT-, üçüncü dünya ülkeleri, yeni dünya düzeni, GATT, dünya ticaret blokları, emek süreci gibi konular etrafında dosyayı sürdüreceğiz.

Ancak elimizdeki olanakların kısıtlılığından ötürü bu konularda yayınlamak istediğimiz yazıların tümünü size sunamıyoruz. Gerek Avrupa gerekse bu seferki Pasifik bölümlerinden elimizde kalan yazılar var. Bu yazıları önümüzdeki sayılarda yayınlamayı düşünüyoruz. Umarız yazarlarını bu gecikmeden ötürü fazla kızdırmamışızdır.

Elbetteki her dergi gibi, İktisat Dergisi'nde de bir dizi hata, teknik aksaklık ya da eksiklik oluyor. Gözümüze çarpanlar elimizden kurtulamıyor. Bir kısmı gözden kaçıyor, ancak dikkatli okurların ikazı ile basıldıktan sonra fark ediliyor. Bu tür hatalar için şimdiden özür dileriz. Farkına varamadığımız bazı aksaklıkları da şimdi anarak kendimizi affettirmeye çalışalım.

340. sayıda, ne yazık ki düzeltme imkanına sahip olamamamızdan kaynaklanan bir dizi teknik hata vardı. Kimi görsel açıdan sıkıntı yarattı, kimi de içerik açısından. Örneğin yazarının da bizim de canımızı büyük ölçüde sıkan bir hata "Keynes: Peygamberin ikinci gelişi" başlıklı yazıda ortaya çıktı. Dr. Ergin Yıldızoğlu'nun akademik bölümde yer alan bu çalışması teknik bir hata sonucunda altüst oldu ve yazının sonu ile başı yer değiştirdi. Yazarından ve okurlardan özür dileriz.

Öte yandan 341. sayıda yer alan ve büyük ilgi toplayan "High-tech elit imparatorluğu" başlıklı ve Claude Julien imzalı yazıyı, yazışlarındaki katkıları ile dergiyi renklendiren arkadaşımız Siren İdemem çevirdi.

Bunların dışında, 341. sayıda düzeltme göstermiş olmasına rağmen tashihlerden hala kurtulamamış olduğumuzu da biliyoruz. Bu arada "Avrupa daha ne kadar bölünebilir" başlıklı yazının tablosunda sıralama yanlış çıkmıştı.

Umarız bu sayıda bir sonrakinde özür dilememizi gerektirecek çok ciddi hatalar yapmamışızdır. Okurlarımızın eleştirilerini ve katkılarını heyecanla beklemeye devam ediyoruz. Her uyarı bizim için önemli bir katkı oluyor; her yazı bize bir tartışma imkanı ve ortamı sağlıyor. Şimdiden teşekkürler.

Ufuk Uras

Bu sayıda

Kapitalizm nereye gidiyor?

Geçen sayımızda ilk bölümünü yayınlamaya başlattığımız "Kapitalizm Nereye Gidiyor?" başlıklı araştırmamız bu sayıda Asya Pasifik bölgesindeki gelişmelerin ele alınmasıyla sürüyor.

Pasifik'te aktörler eski, konumlar ve stratejiler yeni

Aydın Uğur.....26

Japonya'nın aydınlık yüzü

Aydın Uğur.....32

Çin'in bilmeden devrimi mi?

Hüseyin Hasançebi.....38

Japonya'nın karanlık yüzü

Saruhan Oluç.....39

İFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 12 sayı yayımlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak sayı hazırlanır.

Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görüşle yazarlarına aittir.

Olaylar ve Yorumlar.....	4
Ekonomik ve sosyal göstergeler.....	7
Ayın içinden.....	12

Ekonomi Politika

<i>Adriyatik'ten Çin denizine çıkamaz sokaklar</i> Ragıp Duran.....	15
<i>Yapısal uyum programı ve IMF'nin diktatoryası</i> Michael Chossudovsky.....	18
<i>Somali nasıl 'iyi' edildi?</i> Michael Chossudovsky.....	23

Eğitim

Yeni eğitim/öğretim yılı başlarken çeşitli kesimlerden öğretim üyelerine mikrofon uzattık. Dile getirilen sorunlar dönüp dolaşıp sisteme dayanıyor.

<i>Maddi sermaye beşeri sermayeye de hükmediyor</i> Prof. Dr. İzzettin Önder.....	43
<i>Yüksek öğrenimde 12 Eylül düzeni sürüyor</i> Prof. Dr. Burhan Şenatalar.....	47
<i>Üniversiteleri mahvettiler</i> Prof. Dr. Mehmet Oluç.....	51

<i>Söyleşi 'Medya kendi başına karar veremiyor</i> Prof. Dr. Ünsal Oskay.....	55
--	----

<i>Eksen Bu kadar ucuzlamış mıydı?</i> Refik Şentürk.....	59
--	----

Parahistorya

<i>Roma'da ayaklanmaya rağmen ticaret kârlıydı</i> Osman Şenkul.....	62
---	----

Akademik Bölüm

<i>Doç. Dr. Melih Ersoy Kapitalist üretim ve eğitim</i>	66
<i>Adnan Ekşigil İdeolojiye devam</i>	67
<i>Yard. Doç. Dr. Ufuk Uras Nasıl bir iktisat eğitimi?</i>	73
<i>Dr. Serdar Demir Ekonomik üstünlüğün yitirilişi açısından bir karşılaştırma</i>	74
<i>Yard. Doç. Dr. Nurcan Özkaplan Plânlama, yeniden</i>	76
<i>Dr. Sudi Apak Türkiye ekonomisinin ekonometrik modelleri</i>	79

ABD Bizi Çağırmadan...

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Avrupa Topluluğu üyesi ülkelerden gelen bir grup gazeteciye kabulünde, kendisine yöneltilen "İsrail ile FKÖ arasında imzalanan barış anlaşmasının bir benzeri Türkiye'de PKK için gündeme gelebilir mi?" sorusuna kızarak şu karşılığı veriyordu: "FKÖ mazlum bir halkın temsilcisi, PKK ise terörist bir örgüttür. PKK'yı FKÖ ile nasıl aynı tutarsınız?"

Doğrusu, yabancı gazetecilerin dile getirdiği soru, birçok kişinin kafasından geçen, ancak estirilen 'McCarthy'ci rüzgarlar yüzünden ifade edilemeyen bir soruydu. Ne yazık ki, herkesin dilinin ucuna gelen ancak ifade edilemeyen bir soruda olduğu gibi, kendi sorunumuz olan konuları bile biz değil, yabancılar dile getiriyor.

Aslında FKÖ'yü "mazlum Filistin halkının temsilcisi", PKK'yı ise "terörist bir örgüt" olarak tanımlayan Demirel de çok iyi biliyor ki, bugün "Filistin halkının temsilcisi olduğundan kuşku duyulmayan FKÖ de çok kısa bir süre öncesine kadar İsrail devletinin nezdinde "terörist" bir örgüttü.

Öyle ki, bugün Filistin ile İsrail ara-

sında imzalanan barış anlaşmasına evsahipliği yapan ABD, "terörist" olarak tanımladığı FKÖ lideri Yaser Arafat'ın Amerika'ya girişini yasaklamıştı. Gelin görün ki, dün Arafat'ı "terörist" diye ülkesine sokmayan ABD, bugün O'nu Beyaz Saray'da devlet başkanı sıfatıyla ağırliyordu.

Demirel'in PKK-FKÖ ilişkileri üzerine bu açıklamalarının gazetelerde yer aldığı günlerde, bazı köşe yazarları, "ABD bizi Beyaz Saray'a çağırmadan, biz kendimiz barışı sağlayalım" çağrısında bulundular.

Türkiye kendi sorunlarında inisiyatif eline almadıkça, her konuda olduğu gibi Kürt sorununun çözümünde de inisiyatif Okyanus ötesi ülkelerin eline geçecektir.

Türkiye günün birinde, isteği hilafla hazırlanmış olsa bile, müttefik Amerika'dan "barış anlaşmasının imzalanacağı törene" çağırılan yalızlı bir davetiye almak istemiyorsa, Kürt sorununu kendi inisiyatifleriyle çözebilmenin yolunu bulmalıdır. Bu yolun şimdi izlenen yol olmadığı ise açıktır.

Bu yolda atılacak adımların önüne örgüt adları ve kafalardaki şablonlar çıkarılmamalıdır. Baksanıza dün "Ac-

hille Lauro" gemisini kaçırarak, Münih Olimpiyatları'nı basan ve sayısız uçak kaçırma, bombalama eylemini yapan örgüt, bugün İsrail ile masaya oturabiliyor. Eğer yalnız örgüt adları ile olaylara çözüm aransaydı, bugünkü sonuca varılması olanaksızdı. Nitekim bu durum yıllarca Filistinlilere de dayatıldı, ancak FKÖ gerçeği ağır basınca bugünkü noktaya gelindi.

Evet, bir zamanların "Kara Eylül" cüsü, Leyla Halit'leri ile uluslararası alanda "terör" estiren, yakın tarihte içindeki yolcularıyla "Achille Lauro" gemisini kaçırarak günlerce açık denizlerde rehin tutan ve bu yüzden birçok ülke tarafından "terörist" ilan edilen FKÖ bugün, bir devlet olarak İsrail ile barış anlaşması imzalayabilmektedir.

Ne örgüt adı ne de tanımlar gerçeğin önüne geçmemelidir. Zira örgütlerde kavramlar da zaman ve mekan içinde farklı nitelikler ve işlevler kazanabiliyor. Olayların gelişimi bizi subjektif tanımlar yerine realiteyi görme-ye her geçen gün biraz daha fazla zorluyor.

Fehmi Köfteoğlu

Rusya'da İktidar Mücadelesi

Rusya'da Ağustos 1991'den bu yana kökü geçmişe dayanan bir iktidar mücadelesi kimi zaman alttan alta, kimi zaman ise açıktan sürüyor. Bu mücadelenin yeni bir aşaması, Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in parlamentoyu feshetmesi ile yaşanmaya başladı.

Kim kazanacak. Boris Yeltsin mi yoksa Ruslan Hazbulatov mu? Bu iki isim uzun süredir dünya kamuoyunun hafızalarına kazınıyor. Bir dönem herkes Gorbaçov ile Ligaçov'u tanıdı, şimdi de bunları. Uluslararası medyanın da etkisi ile dünya kamuoyunun gözünde birisi reformcu, diğeri ise muhafazakar kanadı temsil ediyor. Sözde, Yeltsin yeni 'yükselen' değerlerden, Batı'dan yana; Hazbulatov ise eski 'alçalan' değerlerden Doğu'dan, 'kötülükler imparatorluğu'ndan yana. Biri piyasa economicisi, liberal, diğeri eski komünist, despot.

Durum gerçekten böyle tanımlanabilir mi?

Rusya'da aslında iki başlı bir iktidar söz konusu idi ve bu durum ülkeyi felç ediyordu. Yeltsin ve taraftarları kombinaları, fabrikaları ve ticari işletmeleri özel mülkiyete devretmeye çalışırken, diğerleri bunu engellemeye çalışıyor görünüyorlardı. Şimdiye kadar 73000 dükkan ve küçük

işletme ve 22000 büyük işletmenin yedide biri özelleştirilmişti. Sorun işte bu noktada düğümleniyor.

Batılı hükümetlerin, basınının iddialarının tersine, parlamentodaki muhalefet "katı tutumlu eski komünistlerden" oluşmuyor. Bunlar da Yeltsin gibi piyasa ekonomisi karşısında başka seçenek olmadığını söylüyorlar. Ancak reform sürecinin kendi çıkarlarını da zedelemeyen yavaş ve düzenli bir şekilde gerçekleşmesini istiyorlar. Parlamentodaki bu muhalefet ülkedeki devasa askeri sanayi işletmelerinin yöneticilerini ve özerk bölgelerde kendi dükkanlarını sürdürmek isteyen bürokratları temsil ediyor.

Her iki kesimin de Rusya'ya ilişkin önerileri çözümsüzlük noktasında düğümleniyor. Yeltsin ve yandaşları ayda yüzde 20'leri aşan enflasyonu engellemek için faiz oranlarını yükseltmeyi ve Rusya Merkez Bankası'nın verdiği kredileri kısmayı istiyorlar. Bu gerçekleştiği takdirde karlı olmayan büyük işletmelerin büyük bir bölümü iflas ederek kapanacak ve kaç milyon olduğu şimdiden belli olmayan insan (tahminler 40-50 milyon arasında değişiyor) işsiz kalacak. İşsizlik yardımlarının ya da sosyal güvenlik ağının pek gelişkin olmadığı bir ülkede bu gelişmenin yaratacağı

sonuç toplumsal patlamalar olacak.

Ayrıca yerel yöneticiler ve büyük işletme yöneticileri de giderek güçlenen milliyetçiliği körükleyerek kendi çıkarlarını daha iyi korumak amacıyla Federasyon'dan ayrılma kartını oynuyorlar. Nitekim geçtiğimiz haftalarda Yeltsin'in yaptığı "Rusya bölünemez" açıklaması buna yönelik bir işaretti. Reformların daha yavaş gerçekleşmesini isteyen parlamentonun ise net bir ekonomik programı yok.

Ruslan Hazbulatov da bir nomenklatura, ya da bürokrasi temsilcisi. Kariyerine bakıldığında 1966'da SBKP üyeliği, 1970'de iktisat doktorası, ardından 12 yıl boyunca Moskova'daki Plehanov Enstitüsü'nde ekonomi idaresi öğretmenliği, 1990'da parlamento başkanı seçilen Yeltsin'in yardımcılığı, Ağustos 1991 darbesinden sonra ise yine Yeltsin'in yardımı ile Yüksek Sovyet Başkanlığı adımlarını görüyor.

Yeltsin ile Hazbulatov arasındaki en önemli fark bürokrasinin farklı kesimlerinin çıkarlarını temsil ediyor olmaları. Ortada 'eski komünist' de, 'yeni komünist' de yok.

Üstelik ortada zamanın deyişi ile perestroykaya karşı olan da yok. Sorun bunun hızı ve paylaşımında alınacak payın oranına ilişkin. Bu nedenle de Rusya'da 'devrim bekleyenler', yeni bir iktidar oluşumunun gerçekleşebileceğini, hele hele bunu bürokrasinin bir kanadının yapabileceğini umanlar ciddi bir yanılgı içine düşmüş bulunuyorlar. Bu satırların yazıldığı günlerde parlamentonun çevresindeki kuşatma ve parlementerlerin bina içindeki direnişleri sür-

rüyordu, ama bu sürecin çok yakında uzlaşma ile sonuçlanması ve seçim tarihleri ve biçimi üzerinde bir anlaşmaya varılması büyük ihtimaldir.

Üstelik Rusya Federasyonu'nun yeniden eski nüfuz alanlarında güç kazandığı, Tacikistan, Azerbaycan, Baltık ülkelerinde destek bulduğu, BDT'ye girmekte direnen Gürcistan'daki direnişi kırmak üzere olduğu günlerde bürokrasinin iki farklı kesiminin çıkarlarını savunanların birbirlerine karşı uzlaşmacı bir politika izleyeceklerinden şüphe yok. Zaten Batı basını tarafından komünist oldukları iddia edilen bürokratlar parlamentoda Rus milliyetçisi kesimlerle birlikte hareket etmiyorlar mı? Cumhuriyetçi ve monarşist milliyetçiler, Baltıklar'dan Orta Asya'ya kadar Rusya'nın egemenliğini sağlamak konusunda anlaşmıyorlar mı? Bazı eski KP bürokratları bunun adına birlik, diğerleri de imparatorluk demiyor mu?

Rusya'da sürmekte olan mücadele bir iktidar mücadelesidir. Çıkar çatışmasıdır. Bürokrasinin farklı çıkarları olan kesimlerinin çatışmasıdır. Bunun ardında başka şeyler aramak isteyenler Polonya'daki son seçimlere baksınlar ve ortaya çıkan tabloda eski iktidar partisi, şimdiki sosyal demokrat olan bürokratların taleplerine göz atsinlar.

Daha tarihsel bir örnek arayanlar ise TC tarihine, tek parti dönemine ve bu dönemden çıkış günlerinde yapılan tartışmalar ve çekişmelere göz atsinlar.

Saruhan Oluç

Basın Ahlakı

Türkiye'de basın ahlakı açısından son derece sorunlu bir dönem yaşanıyor. Basın, yayın kuruluşları patronlarının çıkarları doğrultusunda hareket etme alışkanlığını o kadar ileri götürdüler ki, yazarlar her an söyledikleri ve yaptıkları ile çelişen satırları kaleme alabiliyorlar.

Toplumdaki çürüme bütün veçheleri ile basın yayın alanında da yaşanıyor. Aşağıda dergimizin yayına girmek üzere olduğu gün elimize ulaşan basın açıklamasını yayınlıyoruz ve bunu Hürriyet gazetesi, Oktay Ekşi, Ertuğrul Özkök başta olmak üzere tüm basın yayın çalışanlarına ithaf ediyoruz. H.G.

"Hürriyet-Star kavgasında alet olamayız

27 Eylül 1993 tarihli Hürriyet gazetesinde "Medya Cücesine Hodri Meydan" başlığıyla yayımlanan yazıda sorumlu ve görevli olduğumuz dönemde EP dergisinin Uzan Holding konusundaki yayınına ve olayla ilgili gelişmelerle yer veriliyor.

1. "EP Dergisi'nin bütün çalışanları on dakikada sokağa atılıyor. İşsiz kalıyorlar" cümlesi gerçeği yansıtmıyor. Uzan Holding yazısı nedeniyle EP'nin Genel Yayın Yönetmeni, Haber Müdürü ve haberleri yazan muhabir görevden alınmış, geriye kalan yaklaşık 20 EP çalışanı ise işverenin Uzan Holding'e boyun eğen tutumunu ve kendi yayınladığı dergiyi kendisinin toplatmasını kınamak amacıyla istifa etmişlerdir. Eski EP'nin tüm çalışanları da bugün çeşitli basın-yayın organlarında mesleklerini sürdürmektedirler.

2. Bu konudaki gelişmelerin Nisan'ın ilk haftası içinde

yayınladığımız basın bildirileri ile Hürriyet dahil tüm basına duyurmuştuk. Hürriyet gazetesi ile Show TV'nin o zamanki suskunluklarını anlamak mümkün değildir.

3. Meslektaşlarımızdan aldığımız bilgilere göre eski EP çalışanları olarak yayınladığımız ilk bildirisi Hürriyet ve Sabah gazetelerinde haber olarak değerlendirildi, dizgiye gitti, hatta sayfaya girdi, ancak son anda basımdan hemen önce sayfadan çıkarıldı. Nisan başında meydana gelen bu sansürün sorumlusu kimdir? Keza Show TV'de de aynı haberin yayınlanmasını son anda kim engelledi?

4. İşten el çektirilen 3 arkadaşımızla Milliyet işvereni arasındaki anlaşmazlık, sıradan bir iş anlaşmazlığını aşmış, mesleki bir sorun haline gelmiştir. Konu bir yandan mahkemeye yansımış, bir yandan da Babıali ve İkitelli'de tartışma konusu olmuştur. Basın Konseyi başkanı Sayın Oktay Ekşi, Aydın Doğan ve Uzan haberini kaleme alan muhabir arkadaşımız Hakan Güldağ ile ayrı ayrı görüşmüş, konuyu Konsey'in yetkili kurullarına götürmüş, ama ne yazık ki, ilk başta Aydın Doğan'ı kınamak vaadi ile gerçekleştirdiği girişim sonucunda, "Güldağ'ı haksız" bulmuştur. Bugün ise Oktay Ekşi'nin Başyazarı olduğu gazetenin Star'a karşı mücadelesinde EP'den medet umması, ya da "cüretkar" EP örneğine sarılması çelişkilidir. EP muhabirinin şikayeti Basın Konseyi tarafından haksız bulunmuştur. Biz eski EP çalışanları olarak, Hürriyet-Star rekabetinde alet, örnek ya da medet unsuru olamayız.

Eski EP çalışanları"

ONURLU BİR GEÇMİŞTEN BAŞARILI BİR GELECEĞE ...

TARİŞ

Tariş İncir, Üzüm, Pamuk, Zeytin ve Zeytinyağı Birlikleri; İzmir, Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Denizli, Manisa, Muğla il ve ilçelerine yayılmış 66 yerleşim birimindeki 125 tarım satış kooperatifi, 100.000'i aşan tarım üreticisi ortağı ve dev tesisleri ile Türkiye'nin ilk ve en büyük kooperatif kuruluşudur.

Tarım üreticisi ortağı yanında ortağı olmayan üreticilerin de piyasa koşullarında ezilmemesi için ürünlerini değer fiyatlarla alarak en iyi şartlarda değerlendiren ve üreticilere ekonomik güç kazandıran **Tariş**; kaliteli olarak ürettiği ürünlerini ucuz fiyatlarla piyasaya sunarak, tüketiciyi de korumaktadır.

Ana ürünleri olan pamuk, üzüm, incir, zeytin ve zeytinyağının yanı sıra bu ürünlerden elde ettiği tali ürünleri de en iyi şekilde işleyerek ülke ekonomisine önemli katkıları bulunan **Tariş**'in, iç piyasada tüketilen ürünlerinin yanı sıra dış pazarlarda da önemli bir yeri bulunmaktadır.

1993 yılında 80.kuruluş yıldönümünü bütün bir yıla yayılan etkinliklerle kutlayacak olan **Tariş**; 1993'ü atılım ve yenilenme yılı ilan ederek yeni yatırımlara yönelmiş, işletme ve fabrikalarında da; üretim ve verimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için her türlü teknolojik yenilik konusunda hizmetler verilmeye başlanmıştır.

Ürünleri TSE garantili olan **Tariş**; bugün olduğu gibi gelecekte de üreticinin ve tüketicinin güvencesi olmaya devam edecektir.

Adres: P.K.220 ZMİR Telefon: (232) 463 55 00 (12 hat), 422 21 95 (4 hat)

Telex: 53599 - 53427 - 53146 Telefax: (232) 421 00 66-421 70 60-463 61 07-463 65 55

KOOPERATİFÇİLİĞİMİZİN ÖNCÜ KURULUŞU TARİŞ

■ **REEL FAİZ KEYFİ SÜRÜYOR.** Enflasyon, paranın patronu Merkez Bankası'nı bile tahminde bulunmakta zorluyor. Merkez Bankası'nın "Beklenen ve Gerçekleşen Faiz" hesaplamalarında fark giderek açılıyor. Beklenen ile gerçekleşen faiz arasındaki farkın açılması ise tasarruflarını banka mevduatında değerlendirenlere yarıyor.

1980'de serbest faiz uygulamasına geçilmesinden 1987 yılı-

na kadar tasarruflara negatif faiz ödenirken son iki yıldır tasarruf sahipleri reel faiz keyfini yaşıyor. Merkez Bankası'nın hazırladığı "Beklenen ve gerçekleşen faiz" hesaplarına göre, bankaların bir yıllık mevduata uyguladıkları ortalama faiz oranları esas alınarak vade sonunda gerçekleşen enflasyon düşüldükten sonra mevduat sahibinin eline geçen net faiz son iki yıldır enflasyonun üzerinde gerçekleşiyor.

Merkez Bankası'nın bu çalışmasına göre, tasarruf sahipleri ilk kez 1988 yılında enflasyonu yenip reel faiz elde edebildi. Bu arada paranın patronu Merkez Bankası'nın enflasyon/faiz tahminlerindeki sapmanın da giderek büyüdüğü dikkat çekiyor. Geçmiş yıllarda tahmin ile gerçekleşme arasında fark 1-2 puan iken, şimdi 5-6 puana kadar yükseldi. Merkez Bankası 1989 yılı tahmini ile gerçekleşme arasındaki fark ise rekor düzeyde oldu. Merkez Bankası, 1989 yılı için enflasyondan arındırılmış mevduat faizlerinin yüzde -8.3 oranında gerçekleşebileceğini tahmin ederken bu oran eksi yüzde 8.3 yerine artı yüzde 5 olarak gerçekleşti.

Böylece tahmin ile gerçekleşme arasında ilk kez 13 puanlık bir fark meydana geldi.

Tabloda 1992'nin 5. ayını gösteren hesaplama, geçen yılın mayıs ayında bankaya bir yıl vadeli olarak yatırılmış mevduata vade sonu geldiğinde, yani 1993'ün mayısında gerçekleşen enflasyondan arındırıldıktan sonra geriye kalan net getiriyi gösteriyor.

Buna göre, mevduat sahipleri 1991 yılının 3. ayından bu yana tasarruflarına hep enflasyonunu üzerinde getiri elde ettikleri anlaşıyor.

Beklenen ve gerçekleşen faiz oranları

Faiz	fiyatlar	reel faiz (%)	reel faiz (%)	3/4	
(1)	(2)	(3)	(4)		
1987	47.30	401.9	-0.8	-10.7	9.9
1988	75.00	663.9	5.9	5.0	0.9
1989	52.70	1106.0	-8.3	5.0	13.3
1990	53.20	1607.8	5.7	-3.9	1.8
1991	65.10	2570.3	11.6	6.6	5.0
1.1992	64.70	2839.5	5.4	11.6	6.2
2.	64.20	3016.0	4.2	13.6	9.4
3.	64.20	3139.5	3.4	13.1	9.7
4.	66.20	3188.5	7.3	12.7	5.4
5.	66.70	3251.1	8.7	11.2	2.5
6.	66.90	3317.8	9.5		
7.	66.90	3416.3	9.8		
8.	66.30	3590.6	8.5		
9.	66.10	3783.9	6.9		
10.	66.10	4011.2	5.1		
11.	66.40	4149.6	5.3		
12.	66.40	4302.3	6.2		
1.1993	66.40	4517.4	11.7		
2.	66.60	4703.6	11.6		
3.	66.10	4895.4	9.9		
4.	66.10	5031.1	8.7		
5.	66.10	5211.6	7.2		

Kaynak: Merkez Bankası Aylık İstatistik Bülteni, Mayıs 1993

(1) Bankaların uyguladığı bir yıllık mevduat faiz ortalamasının vergi sonrası net getirisi.

(2) Fiyat ortalaması % 60 DİE, % 40 İTO ağırlıklı olarak gerçekleşen fiyatlar dolayısıyla enflasyonu ifade etmektedir.

(3) Merkez Bankası'nın hükümet tarafından belirlenen enflasyon oranını esas alarak mevduat faizlerinin enflasyondan arındırılmış tahmini.

(4) Merkez Bankası tahminlerine göre beklenen ile gerçekleşen enflasyondan arındırılmış reel faiz

Kaynak: Merkez Bankası Aylık İstatistik Bülteni, Mayıs 1993

(1) Bankaların uyguladığı bir yıllık mevduat faiz ortalamasının vergi sonrası net getirisi.

(2) Fiyat ortalaması % 60 DİE, % 40 İTO ağırlıklı olarak gerçekleşen fiyatları, dolayısıyla enflasyonu ifade etmektedir.

(3) Merkez Bankası'nın hükümet tarafından belirlenen enflasyon oranını esas alarak mevduat faizlerinin enflasyondan arındırılmış tahmini.

(4) Merkez Bankası tahminlerine göre beklenen ile gerçekleşen enflasyondan arındırılmış reel faiz

■ **GELİRİN YARISI KİRA VE GIDAYA GİDİYOR**

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre Türkiye genelinde tüketim

harcamalarının yarısından fazlası gıda ve konuta gidiyor. DİE verilerine göre toplam tüketim harcamaları içinde gıdanın payı yüzde 32, oturlan eve yapılan harcamaların payı ise yüzde 20'yi buluyor.

Tüketim harcamalarının kent ve kır merkezlerine göre dağılımında ise oturlan ev için yapılan harcama kırsal alanda yüzde 12 iken gıda için yapılan harcama yüzde 41'i buluyor. Aynı oranlar kentlerde ise yüzde 27 ve yüzde 25 olarak gerçekleşiyor. Tüketim harcamalarının dağılımında dikkat çeken bir diğer nokta da lokanta vb. yerlerde yenen yemekler için yapılan harcamaların kent ve kırdaki birbirine çok yakın olmasıdır.

Tüketim Harcamalarının Dağılımı (%)

	Kent	Kır
Gıda	27.22	40.96
Lokanta vb yerlerde yenen yemekler	3.73	2.95
Giyim	12.02	12.81
Ev eşyası	8.92	10.55
Ev ve hanehalkının bakım ve hizmet	2.17	1.86
Sağlık	2.38	2.90
Kişisel bakım ve mal	0.96	0.93
Ulaştırma, haberleşme	9.77	6.45
Kültür, eğitim, eğlence	5.17	3.67
Oturlan konut için	25.10	12.76
Diğer	2.52	4.40
TOPLAM	100.00	100.00

Kaynak: DİE

■ **GAZETE TİRAJLARI (Bin)**

	Ağustos	Eylül	Fark
Milliyet	889	879	-10
Sabah	820	797	-23
Hürriyet	698	670	-28
Türkiye	276	274	-2
Meydan	157	184	27
Fotomaç	186	131	-55
Zaman	112	129	17
Bugün	112	109	-3
Gün	91	86	-5
Fotospor	63	71	8
Cumhuriyet	70	67	-3
Y.Günaydın	15	33	18
Milli Gazete	32	32	-
S.Tan	33	32	-1
Ö.Gündem	28	30	2
Tercüman	13	13	-
Aydınlık	12	9	-3

■ TEMEL EKONOMİK VERİLER

	1992	1993
GSMH (1987 fiyatlarıyla artış hızı)		
1. Üç aylık dönem	6.8	5.8
2. Üç ay	5.4	12.9
3. Üç ay	5.6	
4. Üç ay	6.2	
Yıllık	5.9	
Fiat Artışı (Ağustos itibarıyla yıllık)		
DİE Toptan	57.3	63.5
DİE Tüketici	65.5	71.2
Bütçe Dengesi (Ocak-Ağustos milyar TL)		
Gelirler	99.394	201.803
Harcamalar	124.876	257.180
Açık	25.482	55.377
Dış Ticaret Dengesi (Ocak-Temmuz milyon \$)		
İhracat	-4.394	-7.826
İthalat	8.069	8.333
	12.463	16.159
İç Borç Stoku (milyar TL) (1993 Temmuz, 1992 yıl sonu)	181.952	239.634
Cari İşlemler Dengesi (Ocak-Haziran milyon \$)	-745	-3.268
Dış Borç Stoku (Milyon \$) (1993 Mart Sonu, 1992 yıl sonu)	54.706	56.800
Borç/GSMH (%)	45,8	46,3

■ PARASAL GÖSTERGELER

	1992 21 Ağustos	1993 27 Ağustos
Para Arzı (milyar TL)		
M1	60.262	101.626
M2	158.807	241.575
M3	171.027	263.161
Toplam Mevduat (milyar TL)	137.154	205.918
Vadeli Tasarruf	90.010	129.677
Mevduat Sertifikası	3.898	2.979
Vadesiz Tasarruf	13.250	21.156
Vadeli Ticari	4.637	7.293
Vadesiz Ticari	17.143	29.754
Resmi Mevduat	8.216	15.059
Kredi Stoku (Milyar TL)	165.590	290.300
Tüm Banka Kredileri	125.896	241.825
M. Bankası Kredileri	39.694	48.475

■ TÜRKİYE MUCİZESİ Mİ? "Yoksa Türk mucizesi gerçekleşiyor biz mi farkında değiliz?"

Yılın ilk altı aylık gelişme hızının yüzde 12.9 oranında gerçekleştiğinin açıklanmasından sonra bir köşe yazarı böyle diyordu. Mucizelere inanmak a bir konu. Ancak dünya ekonomisinin darboğazdan geçtiği bir dönem Türkiye'nin GSMH'sı yüzde 12.9 oranında bir gelişme hızı yakalaması l bakımdan üzerinde durulması gereken bir olaydır.

Bu arada DİE'nin "Aylık Sanayi Üretimi ve İmalat Sanayiinde Çalışan Endeksi" sonuçlarına göre yılın ilk yedi ayında sanayide çalışan kişi say geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 1.7 oranında düşerken sanayi üreti toplam yüzde 6.1 arttı. İlginç değil mi, çalışan sayısı azalırken üretim artıyor!

Her kesimde farklı yorumlara neden olan büyüme hızı ve üretimdeki artış karşısında çalışan sayısındaki düşüşü tam olarak anlamak mümkün değil.

Sonuçlar kimileri için "Yaşanan bunca sosyal, siyasal ve toplumsal huzursuzluğa karşın klasik anlamda bir patlama meydana gelmemesinin nedeniydi." Kimilerine göre ise "Bu oranda bir kalkınma hızını, artan dış borcun bedeli"dir.

Ancak sonuçları övenler de temkinle karşılayanlar da gelişmeyi tam olarak açıklayamıyor. Örneğin yüzde 12.9'luk kalkınmanın hızla artan dış borcun bedeli olduğunu söyleyenlere Türkiye'nin dış borcunun yıllardır artarak sürdüğünü, ancak GSMH'nin hiçbir dönemde oranda bir büyümeyi yakalayamadığını anımsatmak gerekir.

Gerçekte, GSMH büyümesinin sektörel dağılımı gösteren tablo iyi inlendiğinde bu oranda bir büyümenin nedenlerinin kısmi ipuçları görülebiliyor. Zira tablodan da görüldüğü gibi bu dönemde ithalat vergisinin artış zı yüzde 87.4. Bir başka deyimle yüzde 12.9'luk büyümenin önemli oranı ithalat patlamasından kaynaklanıyor.

Ancak tek nedenin bu olduğu da söylenemez. Çünkü aynı dönemde nut sahipliği ve tarım dışında diğer bütün sektörlerde önemli oranda büyüme gösteriyor.

Geçen sayımızda yayınladığımız Sanayi Üretimi ve Kapasite Kullanımlarında görülen önemli miktardaki yükselme dikkate alındığında o ya ilginç bir durum çıkıyor. Çünkü üretim ve kapasite kullanım or yükselirken sanayide çalışan sayısı düşüyor. Evet, üzerinde önemle durması ve çok yönlü incelenip araştırılması gereken bir tablo.

Yılın ilk 6 ayında geçen yıla göre GSMH ve sektörlerdeki gelişme (1987 sabit fiyatlarıyla)

Sektörler	
Tarım	-4.8
Sanayi	12.9
İnşaat	6.1
Ticaret	17.7
Ulaş.ve haberleşme	10.9
Serbest mes.hizmet	2.4
Devlet hizmetleri	9.1
Kar amacı olmayan kur.	1.0
İthalat vergisi	87.4
GSMH	12.9
Kaynak:DİE	

Sanayi üretimi ve çalışanlar endeksi

Sanayi üretimi Sanayide çalışanlar

Gıda sanayi	0.5	-7.5
Mensucat sanayi	4.4	0.7
Kağıt basım sanayi	-8.7	-6.0
Kimya sanayi	9.8	-3.3
Taş toprak sanayi	3.4	-5.3
Metal ana sanayi	14.6	-0.7
Makine sanayi	6.5	2.6
Toplam imalat sanayi	6.1	-1.7

■ BEYAZ EŞYANIN TÜKETİCİYE YANSIMAYAN DIŞ TİCARETİ

İthal çamaşır ve bulaşık makinesi fiyatlarındaki düşüş tüketiciye yansımıyor. 1990 yılında 394 dolara ithal edilen çamaşır makinelerinin dolar bazında fiyatları 1993'te 329 dolara düşerken, bulaşık makinelerinin fiyatları da aynı dönemde 398 dolardan 311 dolara düştü. Söz konusu ürünlerden çamaşır makinesinin ihrac fiyatları da aynı dönemde 494 dolardan 133 dolara geriledi.

Beyaz eşya dış ticareti verileri üzerinde yapılan incelemeye göre Türkiye'den ihrac edilen bulaşık makinelerinin fiyatları yükselirken ithal edilen bulaşık makinelerinin fiyatı düşüyor. Çamaşır makinelerinde ise hem ithalat hem de ihracatta fiyatlar düşüyor. Türkiye 1990 yılında 494 dolar birim fiyattan ihrac ettiği çamaşır makinelerini 1993 yılında 133 dolara ihrac etmeye

başladı. Aynı dönemde ithal edilen çamaşır makinelerinin birim fiyatları da 394 dolardan 329 dolara düştü. Dört kalem beyaz eşya dış ticareti üzerinde yapılan incelemede, Türkiye'nin LPG fırın ve buzdolabı dış ticaretinde net satıcı iken, çamaşır ve bulaşık makinesi dış ticaretinde ise net alıcı durumunda. Bir başka deyimle Türkiye ithal ettiğinden çok fırın ve buzdolabı ihrac ederken, ihrac ettiğinden fazla çamaşır ve bulaşık makinesi ithal ediyor.

Türkiye'de üretilen bulaşık makinesi 517 dolardan ihrac edilirken yabancı ülkelere ithal edilen bulaşık makinelerinin 311 dolara ithal edilmesine karşın arada kalan yaklaşık 200 dolarlık fark, korumacılık lobilerinin girişimleri sonucu tüketiciye yansımıyor.

Beyaz eşya dış ticareti ve fiyatları

Ürünler	ithalat				ihracat			
	1990	1991	1992	1993(*)	1990	1991	1992	1993(*)
Buzdolabı								
Miktar(Adet)	27.184	34.869	43.315	21.216	127.252	164.613	278.692	45.699
Değer(bin\$)	6.737	11.601	18.889	9.991	20.987	28.589	49.408	7.469
Birim fiyat(\$)	308	332	436	471	165	173	177	163
Çamaşır Makinesi								
Miktar(Adet)	41.463	54.701	46.158	8.156	24.055	5.710	9.308	672
Değer(bin\$)	16.363	17.992	15.886	2.685	1.190	729	1.240	146
Birim fiyat(\$)	394	329	344	329	494	302	217	133
LPG Fırın								
Miktar(adet)	933	2.713	1.077	501	26.265	62.329	70.773	11.802
Değer(bin\$)	151	954	200	43	2.042	8.732	10.832	876
Birim fiyat(\$)	162	351	185	85	77	140	153	74
Bulaşık makinesi								
Miktar(Adet)	57.458	76.513	37.498	5.250	67	290	204	29
Değer(bin\$)	22.905	27.065	13.114	1.634	22	120	103	15
Birim fiyat(\$)	398	354	350	311	328	413	504	517

■ KÖYLÜ TASARRUFÇU, KENTLİ TÜKETİCİ

Kentliler, hanehalkı harcanabilir gelirlerinin büyük bölümünü tüketirken kırsal alanda yaşayanlar harcanabilir gelirlerini tasarrufa ayırıyor.

DİE'nin "Hanehalkı Gelir, Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri" araştırmasına göre, kırsal alanda yaşayanlar, kullanılabilir yıllık gelirlerinin yüzde 62'sini tasarrufa ayırırken bu oran kentlerde yüzde 37 civarında gerçekleşiyor.

Aynı araştırmaya göre, kentlerde yaşayanlar harcanabilir gelirlerinin yüzde 65'ini tüketime ayırırken kırsal alanda harcanabilir gelirden tüketime ayrılan pay yüzde 35 civarında.

Ortalama harcama eğilimi ise kentlerde yüzde 86 iken kırsal alanda yüzde 67. Tasarruf eğilimi de kentlerde yüzde 13 iken kırsal alanda yüzde 32'yi buluyor.

Harcanabilir gelirin tasarruf ve tüketim eğilimi

	Kent	Kır
Kullanılabilir yıllık gelir		
(Milyon TL)	24.069.850	16.591.232
(%)	59,20	40,80
Yıllık Tüketim		
(Milyon TL)	20.753.097	11.138.940
(%)	65,07	34,93
Yıllık Tasarruf		
(Milyon TL)	3.316.753	5.452.291
(%)	37,82	62,18
Hanehalkı başına ortalama yıllık gelir (TL)	4.146.760	3.164.415
Hanehalkı başına ortalama yıllık tüketim (TL)	3.557.349	2.124.510
Hanehalkı başına ortalama yıllık tasarruf (TL)	571.411	1.039.906
Ortalama harcama eğilimi (%)	86,22	67,14
Ortalama tasarruf eğilimi (%)	13,78	32,86

BU BÜYÜK BİR RANDEVU... YERİNİZİ ALIN!

ISOHA'94

7. Uluslararası
Isıtma, Soğutma,
Havalandırma ve
Doğal Gaz
Teknolojisi Fuarı

ISOHA'94 Sektörün en büyük buluşması.

- Soğutucular
- Dondurucular ve Soğuk Muhafaza Sistemleri
- Kazanlar
- Brülörler ve Isıtıcılar
- Klima Santralleri
- Konut ve Taşıtlar İçin Klima Cihazları
- Otomatik Kontrol, Ölçüm, Emniyet ve Yakıt Tasarruf Sistemleri
- Ve Doğal Gaz Çözümleri İçin En Son Yenilikleriyle Dünya Markaları.

Teknolojik gelişmenin hızla yaşandığı bu sektörde varlığınızı mutlaka kanıtlayın.

Fuarda yerinizi alın.

2 - 6 ŞUBAT

**FM SERGİ MERKEZİ
MECİDİYEKÖY • İSTANBUL**

AFEKS

Tel. (1) 243 15 46 (3 Hat) Faks. (1) 251 61 59

T Ü M İ H T İ Y A Ç L A R I N I Z İ Ç İ N

TOPRAKBANK A'DAN Z'YE BİREYSEL KREDİ VERİYOR.

Toprakbank hayatınızı kolaylaştırıyor.
Tüm ihtiyaçlarınız için A'dan Z'ye Bireysel
Kredileri uygun koşullarla hizmetinize
sunuyor.

KONUT KREDİSİ

İster kullanılmış ister yeni olsun,
hayalinizdeki konut için...

OTOMOBİL KREDİSİ

Yerli veya ithal istediğiniz marka sıfır Km.
otomobil için...

MESLEK KREDİSİ

Atılım yapmak, işini geliştirmek isteyen
serbest meslek erbabı için...

NAKİT KREDİ

Buzdolabından, fırına, tatil masraflarınıza
kadar tüm kişisel ihtiyaçlarınız için...

Toprakbank'a gelin kredi yetkilimizden
detaylı bilgi alın. En uygun koşullarla A'dan
Z'ye Bireysel Krediler sizleri bekliyor.

TOPRAKBANK

“Bugün ve Gelecekte”

Genel Müdürlük: Büyükdere Caddesi Nilüfer Han No: 103 80300 Gayrettepe/İstanbul Tel: 288 41 20 (15 Hat) Faks: 272 56 19 Teleks: 270 46 ttps tr

Beşiktaş Şubesi: Ortabahçe Caddesi No: 40 80690 Beşiktaş Tel: 259 69 10 - 259 20 47 (Direkt) Faks: 259 07 34

Göztepe Şubesi: İstasyon Caddesi No: 100 81060 Göztepe/İstanbul Tel: 386 19 70 (5 Hat), Faks: 386 07 68 Teleks: 29183 tpbk tr

Alibeyköy Şubesi: Rumeli Caddesi No: 7 80020 Alibeyköy/İstanbul Tel: 321 40 00 (5 Hat) Faks: 320 20 05

Çiller'den üniversitelere konuşma yasağı

Üniversite çıkışı, Prof. Dr. ünvanlı, akademisyen kökenli Başbakan Tansu Çiller, yayımladığı bir genelge ile üniversitelerde görev yapan öğretim üyelerinin basına görüş açıklamalarını yasakladı. Daha önce kamu görevlileri için çıkarılan genelge YÖK kanalıyla bütün üniversitelere gönderilerek rektör, dekan, bölüm başkanı ve bütün öğretim üyelerine tebliğ edildi.

Kendisinin Başbakan olmadan, hatta siyasete girmeden önce, öğretim üyesi olduğu Boğaziçi Üniversitesi'nden basına yaptığı açıklamalarla kamuoyunda tanınmaya başladığını unutan Çiller'in üniversitelere getirdiği konuşma yasağı "Üniversitenin üniversiteye ihaneti" olarak yorumlandı.

"Prof. Dr. Tansu Çiller" imzası ile bütün öğretim üyelerine tebliğ edilen genelgede, "Kamu kurum ve kuruluşlarındaki bir kısım görevlilerin yetkili kılınmadıkları halde basın ve yayın organlarına görüş ve açıklamaları şeklinde bilgi ve demec verdikleri gözlenmektedir" deniyor. Peki bugünün başbakanı dün Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Çiller iken hangi makamın izin ve yetkisi ile görüş bildirip basına açıklamalarda bulunuyordu? Kamu

görevlilerinin basına demec verme yasağı o gün de vardı. Ancak bu yasağın üniversite ve öğretim üyelerini kapsamadığını da en iyi sayın Çiller bilmektedir. Ama demek ki bilmek başka, yetkinin bizzat elinizde olması başka oluyor. Genelgede "Kamu görevlilerinin hükümetin siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarına yönelik kararları hakkında açıklama yapmaya yetkili olmadıklarının bilindiği, aksine davranışlarının basın yayın organlarına yanlış aksedebileceği ve kamuoyunda da yanlış anlamalara sebebiyet verebileceği ihtimalinin her zaman mev-

cut olduğu savunuluyor. Bu sözleri içeren genelgenin altına Prof. Dr. ünvanıyla imza atan Sayın Çiller, kendisinin Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi iken TÜSİAD için hazırladığı "Dış Borçlar" raporunun o günkü hükümet politikalarını eleştirmekle kalmayıp fırtınalar yarattığını unuttu mu yoksa? Çiller sözkonusu raporu hazırlarken ve daha sonra yaşanan tartışmalarda doğrudan taraf olurken acaba hangi kurum ya da kuruluştan izin almıştı?

Şimdi Sayın Çiller'e sormak gerekir: Altına Prof. Dr. sıfatıyla imza attığınız bu genelge yalnız hükümetin karar ve icraatını eleştiren görüş ve açıklamaları mı yasaklıyor, yoksa her türlü açıklamayı mı yasaklıyor? Zira sözkonusu genelgenin yayımlandığı 28.7.1993 tarihinden bu yana geçen süre içinde yapılan açıklamalardan anlaşılıyor ki bu genelge hükümetin karar ve icraatını övücü yönde yapılacak açıklamalara engel değil.

Genelgeyi alan birçok öğretim üyesi genelgenin altında "Prof. Dr. Tansu Çiller" ünvanını görünce arkadan hancılenmiş gibi oldu. Ama o artık Başbakandı. Onun için akademisyenlik artık yalnızca bir tanımlama sıfatıydı.ö

Günceler Kentbank'ta

Kentbank Genel Müdür Yardımcılığı'na Bülent Günceler getirildi. Bankacılık mesleğine Türk Ticaret Bankası'nda başlayan Günceler, daha sonra Pamukbank ve Suudi Amerikan Bankası'nda çalıştı. Bir süre Tekfenbank'ta finansal yönetimden sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı da yapan Bülent Günceler, Kentbank'ta operasyondan sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı görevini yürütecek.

Fatma İşmen "Marksist Araştırmaları Ödülü"

Fatma İşmen Marksist Araştırmalar Ödülü için başvurular 28 Ekim'de sona eriyor. Kuramsal bir konu ya da toplumsal bir sorun Marksist açıdan özgün biçimde incelenmesi amacıyla konulan ödül için oluşturulan seçici kurul, Sadun Aren, Korkut Boratav, Cem Eroğlu, Alpaslan Bertay, Kenan Somer ve Taner Timur'dan oluşuyor. Seçilecek araştırmaya 7.500.000 lira ödül verileceği belirtilen yarışma için bilgi ve başvuruların Ülkü Orbay Enis Behiç Koryürek Sokak No: 23/5 Çankaya-Ankara'ya yapılması gerekiyor.

Ölümünün 8. yıldönümünde Ruhi Su Anıldı

Ünlü halk türküleri sanatçımız Ruhi Su ölümünün 8. yıldönümünde İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Genel Merkezi lokalinde anıldı. Eşi Sıdika Su, dostlarından İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek, Dostlar korusu öğrencileri ve çok sayıda izleyicinin katıldığı anma toplantısında sanatçı Özlem Doğuş ve Hüseyin Başaran bir halk türküleri konseri verdi. Anma toplantısına katılan diğer konuklar da Ruhi Su ile ilgili anılarını anlattılar.

Bilimsel Araştırma Gezileri ve Kavunun Tadı

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi "İktisat Fakültesi Bülteni" adıyla bir bülten yayımlıyor. Bültenin ikinci sayısında fakültenin izniyle "Bilimsel araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere" yurtdışına giden öğretim elemanlarının izlenimlerine yer verilmiş.

Bu "Bilimsel inceleme araştırma" gezilerinden birini de Doç. Dr. Ahmet Kal'a ve Yrd. Doç. Dr. Salih Aynural yapmış. Aşağıdaki satırlar bülteninde yer alan Aynural ve Kal'a'nın 15

gün süren Özbekistan gezi izlenimlerinden alındı: "Özbekistan'da yetişen kavunun eşi dünyanın hiçbir yerinde yok. Orada kavun yeme şansına sahip olan arkadaşlar kavunların lezzetini anlata anlata bitiremiyorlar"

Bültenin kapağındaki "İktisat Fakültesi Bülteni" ibaresi olmasa, yazının "Kabızmalların geyik muhabbetleri"nden alındığını sanabilirsiniz. Oysa yazıyı kaleme alanlar izlenimlerini anlatırken söze şöyle başlıyor:

"Fakültemizin imkanlarından yararlanarak araştırma ve inceleme için gittiğimiz Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkenti Taşkent'te ..Türk İktisat Tarihi ile alakalı ön çalışmalarımızın haricinde.... hayli ilginç izlenimlerimiz oldu."

"Fakülte imkanları ile.. Türk İktisat Tarihi ile alakalı ön çalışmalarda " bulunmak üzere yurtdışına geziye gidenlerin aktardıklarına bakın. Bunları okurken kendimize sormadan edemedik. "Kavunun tadının iktisat tarihi ile, hele hele bilimsel araştırma, incelemelerle nasıl bir bağlantısı var.

Fakülte Bülteni'nde yer alan yazılar böyle mi olmalı? Fakülte imkanları ile Türk İktisat Tarihi konusunda bilimsel araştırmalarda bulunmak üzere yurtdışına gönderilenlerin aktaracakları izlenimler bu mu olmalı?

Şimdi fakülte yönetiminin "Bilimsel araştırma, inceleme gezisi" adı altında bazı kişilere tanıdığı olanakların böylesine zıvalıklar için kullanılmasına mı yanmalı, yoksa üniversite ciddiyetiyle bağdaşmayan abuk sabuk yazılarla doldurulan fakülte bülteninin düştüğü hale mi acımalı?

Ama hani bir söz var. "Deveye sormuşlar boynun neden eğri, nerem doğru ki demiş" Üniversiteler bu hale gelmişse, yöneticiler YÖK sistemi ile belirleniyor ve yöneticiler koltuklarını koruyabilmek için her yolu mübah sayarsa başka türlü olmasını beklemek de haksızlık olur.

Kemal Tosun'u yitirdik

İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyelerinden değerli hocamız Prof. Dr. Kemal Tosun'u yitirdik. 1946 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra akademik kariyerine İktisat Fakültesi İşletme Kürsüsü'nde asistan olarak başlayan Tosun, daha sonra aynı okulda doktorasını yaparak 1968 yılında profesör olmuştu. Kemal Tosun, İktisat Fakültesi'nden ayrılarak kurulan İşletme Fakültesi'nin kurucuları arasında yer almıştı. Bir süre İşletme Fakültesi Dekanlığı'nı da yapan Kemal Tosun 10 yıl süreyle de İşletme Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı.

Yetiştirdiği çok sayıda öğrenci ile birlikte dürüst bilim adamlığını unutmuyacağız. İFMC olarak Sayın hocamızı saygıyla anarken ailesi ve yakınlarının acılarını paylaşıp, başsağlığı dileklerimizi iletiriz.

Öğretim Elemanları Sendikası Kuruluyor

Üniversitelerde görevli öğretim elemanlarının örgütlenmesi Öğretim Elemanları Sendikası (ÖES) kuruluyor. Üniversitelerin öğretim üyesi, öğrenci, yönetici ve çalışanları ile bir bütün olarak son yıllarda hızla temel kimliğinden uzaklaştığını, üniversitelerin yeniden birer bilim kurumu haline getirilmesi için öncelikle bu duruma neden olan yapının değiştirilmesi gerektiği belirtiliyor. ÖES kuruluş çalışmalarına katılanlar, "Yakın zamana kadar öğretim elemanlarının il ve üniversite ölçeğinde kurduğu dernekler aracılığı ile yürütülmek istenen mücadelenin toplumun çeşitli kesimlerinde üniversite üzerindeki baskı ve olumsuzluklardan kurtulması gerektiği bilincini yarattığı" belirterek, "Ancak gerek YÖK sisteminin kapsayıcılığı gerekse derneklerin karşısına dikilen yasal ve pratik engeller yüzünden yaşanan olumsuzlukların günümüze kadar sürdüğünü" söylediler.

Öğretim elemanlarının bir sendika çatısı altında örgütlenerek ekonomik, mesleki ve akademik haklarını daha iyi elde edebileceklerini belirten öğretim elemanları, ÖES'in kuruluş gereksiniminin buradan kaynaklandığını söyle-

diler. ÖES'in kuruluş çalışmalarına katılanlar, kurulmak istenen sendikanın 12 Eylül'den sonra büyük bir darbe yiyen ve YÖK ile kalıcılaştırılan darbenin üniversitelerden tasfiyesinin amaçlandığını söylediler.

Öğretim Elemanları Sendikası (ÖES)'in kuruluş çalışmaları sürerken İstanbul, Ankara, İzmir ve Eskişehir'de konuyla ilgili toplantılar yapılıyor. İstanbul'da yapılan toplantıda kuruluş çalışmalarının İzmir, Eskişehir, Bursa ve Anadolu'daki diğer üniversitelerde yürütülmesi kararı alınarak, ÖES'in bütün üniversitelerden kurucuların katılımı ile gerçekleştirilmesinin esas hedef olduğu belirtildi. İstanbul'da yapılan toplantıda, Mart 1993'ten beri yürütülen çalışmalar değerlendirilerek çıkan ilk sonuçlar doğrultusunda hazırlanan ÖES tüzük taslağının bütün üniversitelere gönderilmesi kararı alındı. Üniversitelerde yapılacak toplantılarda tartışılarak son şeklini alacağı bildirilen ÖES tüzük taslağının, İLO sözleşmelerinin tanıdığı haklar ve kamu çalışanlarının sendikal örgütlenme alanında yürüttüğü mücadele sonucu öğretim elemanlarının da sendikal haklarının alınması amacıyla hazırlandığı belirtildi.

Altın Madalyalı

Tekirdağ yöresi "GAMAY" üzümünden elde edilen koyu kırmızı renkte, hoş meyve çeşnisinde, yumuşak içimli bir kalite sek şarap olup, eskitmeye son derece uygundur.

1993 yılında Ürgüp'te yapılan 7. Uluslararası Şarap Yarışmasında "ALTIN MADALYA" kazanmıştır.

TEKEL

Adriyatik'ten Çin Denizi'ne Çıkamaz Sokaklar

Türkiye'nin dış politikası çaresizlikler, basiretsizlikler ve beceriksizliklerle dolu. Yeni Dünya Düzeni'nde, Balkanlar-Ortadoğu-Kafkasya ateş üçgeninde bölgesel güç olma iddiaları, Bosna-Hersek ve Azerbaycan'da olumsuzca sınıandı. 'Yurtta harp, dünyada harp' şiarını ne kavradı ne de uygulayabildi Ankara.

RAGİP DURAN

Tansu Çiller, Azerbaycan'da Elçibey'in ağır yenilgisi ile sonuçlanan referandumun ertesinde cumhurbaşkanı yetkilerini zaten ele geçirmiş olan Meclis Başkanı Haydar Aliyev ile gidip Moskova'da görüştü. Bu buluşmanın sadece yeri bile Ankara diplomasisinin iflasını belgeliyordu. Ardından Moskova'da Rus liderlerle fikir alış-verişinde bulunan genç Başbakan, Türkiye'nin Rusya ile rekabet değil, işbirliği yapacağını söyledi. Bununla da yetinmeyip ünlü "Adriyatik'ten Çin Denizi'ne Türk Dünyası" sözünden, Rusları kızdırdığı gerekçesiyle vazgeçebileceğini ilan etti.

Çiller'in Moskova'da "teslimiyetçi" olarak nitelenen politikası Demirel ve MHP'liler tarafından kıyasıya eleştirilirken, kimi sol kesimler de Çiller'in Moskova'ya TC Başbakanı sıfatıyla gitmiş olmasına rağmen, ABD'nin çıkarlarını korumakla gönderilmiş olduğunu savundu.

Coğrafi Hata

Diplomatik kimlik bunalımının özü bir görüşe göre kaçınılmazdı ve esas olarak Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanıyordu. Hürriyet gazetesinin bir yazarı "Ah keşke komşularımız İran, Irak, Suriye olmasaydı da, Monaco Prenslığı, Andorra ve Liechtenstein olsaydı" demek cesaretini gösterdi. Bir gazetecinin affedilebilecek bu soyutlamasını bu kez Büyükelçi Yalım Eralp, 16-18 Eylül tarihleri arasında İstanbul'da Kuzey Atlantik Asamblesi ve TBMM'ce ortaklaşa düzenlenen "Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği" konulu seminerde telaffuz edince ("Türkiye'nin coğrafi konumu Portekiz'inki gibi değildir, üç güney komşumuz ABD tarafından terörist ülke olarak ilan edilmiştir") durumun vahim olduğu ortaya çıkıyor.

Yine de Başbakan Çiller, "Aslında Türkler bir kimlik bunalımı geçirmemektedirler. Ne istediklerini bilmektedirler. Belki de bir bunalım geçiren varsa, o da dünyanın kendisidir" deme cesaretini göstermiştir.

İngilizlere, "Sizde trafik neden ters?" diye sorarsanız, "Bizde ters değil, bütün dünyada ters, doğrusu bizimkisi" yanıtını verir.

İç dış bir ama...

Dış politika, tıpkı iç politikada olduğu gibi kuvvet kullanmadan gerçekleştirilen iktidar mücadelesi ve hızla değişen dengeleri izleyip, yeni durumlara uyumlu bir şekilde yeni hatlar çizmek, vizyon oluşturmak, politika üretebilmek sanatı olarak kabul edildiğinde, Türkiye'nin bir yandan iç-dış politika ilişkilerini sağlamakta güçlük çektiğini, bir yandan da 70 yıllık hantal diplomasiyi aktive edemediğini görüyoruz.

Ama Ankara bir dizi yeni soruyla karşılaşmıştı ki, bunlara hemen ve kolayca yanıt veremiyordu: NATO nedir? Artık ne işe yarar? AGİK ciddi bir şey mi? BAB'a tam üyelik? AT'ye niye almıyorlar bizi? Orta Asya bizim mi? İran'ın mı? Rusya'nın mı? Bize karşı kurulan Slav ittifakı nedir? Araplarla aramız neden düzelemedi? Barış Suyu İsrail'den geçse ne olur ki? Kuzey Irak'ta Kürdistan kurdurmuyoruz. Kürdistan kurdukmak gerekilse biz kendimiz kurarız. Ama hani kurdurmayacaktık? vs...

İç politika ile dış politikanın birlikteliğini anlamakta güçlük çeken Türk diplomasisi, Helsinki Nihai Senedi, Paris Şartı gibi metinlere sık sık gönderme yapıyor, ancak bu metinlerin içeriğini kendi toprakları üzerinde uygulamaya pek yanaşmıyor. Üstelik UNESCO'nun Dünya Çocuk Hakları Şartı'nı da Kürt çocuklarının ana dil hakkı nedeniyle şerh koyup imzaladı. Güneydoğu'daki savaş nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine de uyulmadı.

"Yaratıcı düşünce, çok yönlü diyalog ve karşılıklı eylemler döneminde yaşıyoruz.(...) Uzun vadede de olsa, Filistinlilerle İsraillilerin bile tünelin ucunda ışığı gördükleri sanılıyor. Ancak ne var ki, tüm toplumların mantıklı ve akılcı davranmadıklarını acı bir şekilde öğrenmiş bu-

lunuyoruz.(...) Militan milliyetçilik, saldırganlık ve ırkçılık çirkin yüzlerini yeniden göstermişlerdir.(...)"

Bu cümleleri sarfeden kişi Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğmuş bir Kürt ve şimdi Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı sıfatını taşıyor.* Aynı cümle ve yaklaşımları kimi PKK'liler de benimsiyor. Birincisi, sözkonusu cümleleri sadece konferanslarda sarfediyor, ikinciler uygulamak istiyorlar.

Kürt Sarması

Çifte standart artık özellikle medya⁷ sayesinde çok kolay anlaşılan ve kınanan bir tutum. Ankara, önce Bulgaristan'daki Türk azınlığın sorunlarına, ardından Bosna-Hersek'teki Müslüman katliamına ve nihayet Azeri-Ermeni savaşına dikkat çekmeye çalıştı uluslararası arena-da. Sonuç, bu üç cephede de büyük bir yenilgi ve hüsrana.

Bulgaristan'da Jivkov rejiminin devrilmesi sayesinde Türklere yönelik baskı kalktı, ancak bunda Ankara'nın herhangi bir rolü olmadı. Ankara'nın sırtındaki kambur Kürt sorunu da ve her ağzını açtığında PKK, İnsan hakları, Tendürek dağlarının bombalanması, Siirt'in merkez köylerinin boşaltılması, Uludere'deki muhtarın öldürülmesi, Cizre'deki delinin cesedinin tankla çekilmesi gibi son derece somut ve ayrıntılı şikayetlerle karşılaşılıyordu Türk diplomatlar.

Çiller, Kohl'den, Alman yasalarına uygun şekilde kurulmuş Kürt derneklerinin külliyen kapatılmalarını isteyecek kadar cüretkardı. İstanbul ya da Diyarbakır'da Vali isterse herhangi bir derneği bir saat içinde kapatabilirdi, Almanya'da koca Kohl üç buçuk PKK derneğini kapatamaz mıydı?

Çiller, Almanya'da Kohl'den, Alman yasalarına ve Batı Avrupa demokratik geleneklerine uygun bir şekilde kurulmuş Kürt derneklerinin, PKK'ye yardım ettikleri gerekçesiyle külliyen kapatılmalarını isteyecek kadar cüretkardı. Bu tutum da iç-dış politika alanlarındaki binlerce kopukluğu kanıtlıyordu. Nihayet "İstanbul ya da Diyarbakır'da Vali isterse herhangi bir derneği bir saat içinde kapatabilirdi, o zaman Almanya'da koca Kohl üç buçuk PKK derneğini kapatamaz mıydı?" mantığını gütmek ne kadar çağdaş sayılabilirdi ki?

"Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği" seminerinde de Kürt meselesi girdi gündeme. Önce Hollandalı bir diplomat, ülkesinde yasal olarak yayınlanan "Kürdistan" başlıklı bir dergiyi, hem de tam Hikmet Çetin konuşmasını yaparken okuyunca mitralyöz gibi işleyen Türk TV kameraları ile foto muhabirlerinin flaş kuşatmasına uğradı. Ertesi gün de Danimarkalı bir milletvekili son 5 yıldır tüm toplantılarda söylenenleri bir soru şeklinde formüle etti: "Siz Bosna-Hersek'teki katliamlardan söz ediyorsunuz ama, Güneydoğu Anadolu'da da Kürtlere yönelik olarak Türk askerlerinin benzer uygulamaları var. Bu çifte standart olmuyor mu?"

Bu soru bomba gibi düştü NATO seminerinin orta yerine. Önce, Genelkurmay Başkanlığı Strateji ve Kuvvet Planlama Dairesi Başkanı Tümgeneral Oktar Ataman oldukça sert bir ifadeyle "Yanlış bilgilendirilmişsiniz. Böyle hassas konularda doğru dürüst bilgi sahibi olmadan soru sormak yanlış oluyor" dedi. Ardından bu yanıtı ikna edici bulmamış olsa gerek ki, Büyükelçi Yalın Eralp mikrofonu kapıp "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ile ayrılma hakkının aynı şey olmadığına" dair uzun ve teknik bir açıklamada bulundu. Kuzey Atlantik Asamblesi Türk Grubu Başkanı DYP milletvekili Fethi Akkoç da bu milli görev karşısında suskunluğunu koruyamadı ve "ilk konuşmacı asker, ikincisi de bürokrat bir arkadaşımıdır. Ben siyasi olarak size yanıt vereyim" cümlesiyle başladığı konuşmasında incir çekirdeğini doldurmayacak sözleri bir araya getirdikten sonra "Hem siz ille de insan haklarıyla uğraşıyorsanız gidin Bosna-Hersek'e!" diyerek sırasını savdı.

Hikmet Çetin, konuşmasında MHP'li ya da Refah Partililerin terminolojisini kullanarak "Batı'nın Haçlı Seferi Ruh'u"ndan söz ettikten sonra, bu kez de Kemalist laikçilerin "Dini Entegrizm ve köktendincilik aldı başını gidiyor" saptamasını Batı dünyası için geçerli kıldı.

Aynı toplantıda Çetin gibi İngilizce konuşan (fikrîyatı Amerikanca) Çiller de "Özgür erkek ve kadınlardan oluşan Hristiyan bir Avrupa'dan söz etti. Çeviri kokan yazılı metninde Başbakan Çiller, "Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Avrupa'yı bölen sun'i sınırlar ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye, yeni bağımsızlığına kavuşmuş ve soy bağlarının bulunduğu Doğu'ya dönmek durumunda kalmıştır. Bu durum, pek çok ilim adamının 'Türkiye şimdi yeni bir dünyada yaşıyor' demesine sebep olmuştur. Bu doğrudur" dedi.

Çiller, ilginç görüşlerini sergilerken, "Açık konuşacağım, Avrupa'da Avrupa'nın içinde köktendinci tehditler olduğu konusunda görüşler var. (...) Darkafahlık ve kendi ırkının üstünlüğünü vurgulayan anlayışları aşalım. Cinsiyet, ırk, renk veya din nedeniyle ayrıma gitmeyelim. Türkiye, laik bir Avrupa'ya ihtiyaç duymaktadır: Avrupa da, laik bir Türkiye'ye" derken, bir Fransız milletvekili "Sivas Türkiye'deydi değil mi?" diye sormaktan kendini alamadı. Çiller'in cümlesinin son bölümünü Kürtçeye çevirsek acaba Şeyhmuz'lar anlar mı?

Sonuç olarak Ankara'nın hariciyesi büyük ölçüde dahiliyesi gibi. Sorunlara doğru teşhis koyamıyor, yanlış teşhisleri uygulayamıyor, uyguladığı politikalar genellikle Beyaz Saray patentli, zaman zaman onlardan da kaçıyor. Çifte standart onun milli standardı olmuş. Bu nedenle inandırıcılıktan yoksun. ■

(*) Hikmet Çetin, tüm resmi Türk yetkililerinin Kürt meselesi gündeme geldiğinde akla gelen ilk isim. "Bakın bizim Dışişleri Bakanımız bile Kürt" deniveriyor hemen. Çetin'in bu kadar sık ve olumsuz örneklerde emsal olarak gösterilmesine tepki gösterdiği belirtiliyor. "Yahu meseleyi siyasi olarak koysanız, benden başka Kürt mü yok bu memlekette?"

(**) Çetin'in, seminerde yaptığı konuşmada "Batı medyasının PKK'yi izlerken takındığı tutum yanlıştır ve Türkiye'nin Güneydoğu'sunda kan dökülmesinin sürmesinde sorumluluk payı vardır" diyerek medyadan yakınması ilginçtir.

Göz
çevresi
ve
gençlik:

Göz çevresi yüzün en hassas bölgesidir. Etkenler, cildin nemsiz kalması, tekrarlanan mimikler göz çevresinde kırışıklıkların oluşmasına yol açar. Nivea Visage Lipozomlu Göz Çevresi Kremi Jeli, göz çevresini derinlemesine nemlendirir, korur, hücreleri yenileyerek taze ve diri bir cilde sahip olmanızı sağlar. Şişlik, morluk ve yorgunluk belirtilerini giderir. Fransa Nivea Laboratuvarlarında geliştirilen Nivea Visage, kolayca nüfuz eder. Nivea Visage formülü sayesinde kullandıktan hemen sonra makyaj yapmanızı sağlar.

İNSAN BİR KERE
GENÇ OLUR,
AMA NE KADAR
SÜRECEĞİ
ŞİMDİ
SIZE BAĞLI.

Dünyanın

Yapısal Uyum Programı ve IMF'nin Diktatoryası

Dünya Bankası ve IMF'nin reçeteleri üçüncü dünya ülkelerini içinde bulundukları durumdan daha büyük bir yoksulluğa sürüklerken, "yapısal uyum pgrog'arı" başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere hala gelişmekte olan ülkelere ısrarla dayatılıyor.

Kuzey ile Güney ve Doğu arasındaki kutuplaşma giderek bir uçuruma dönüşüyor. Dünya nüfusunun üçte biri Dünya Bankası'nın verilerine göre yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Kanada Ottawa Üniversitesi ekonomi profesörlerinden Michael Chossudovsky'e göre hızlı yoksullaşmanın en büyük nedeni IMF ve Dünya Bankası'nın reçeteleri ve onlara dayanak oluşturan monetarist, neoliberal politikalar. Chossudovsky'nin Le Monde Diplomatique'in "Les Frontieres de Globalisation" adlı "Maniere de Voir" dizisinde yayınlanan konuyla ilgili makalesini, özellikle Türkiye ile ilgili paralellikleri nedeniyle özetleyerek sunuyoruz.

Dünya tersine dönüyor. En yoksul ülkeler, en zengin ülkelere "yardım" ediyorlar. "Kaynak aktarımı" Güney'in ve Doğu'nun aleyhine, Batı'daki yatırımları ve büyümeyi finanse eden bir mekanizma. Bu "tersine yardım", yoksul ülkelerin ekonomilerinin ve ihracat gelirlerinin, daha baştan, alacakların tahsili için ipotek altına alınması anlamına geliyor.

Batı'nın çeşitli girişimleri (Brady, Baker ve Mitterrand planları) alenen adaletsiz bu yeni finansal düzene hiç dokunmadılar. Sanayileşmiş ülkelerin Yediler Grubu G7'nin önerdiği çözüm yolları, borçları meşrulaştırmaktan ve borçlu ülkeleri deli gömleğine hepsitmekten başka bir işe yaramadı.

80'li yılların başından beri, IMF ve Dünya Bankası, yardım örgütleri ve bölgesel bankalarla elele vererek, gelişmekte olan ülkelere sermaye akışının tamamen kurumasını engellemek amacıyla, o güne kadar ticari bankaların ve özel yatırımcıların üstlendiği role dört elle sarıldılar. G7'nin resmi belagatına bakılırsa, "yoksul ülkelerin yardımına koşmak" gerekiyordu. Ama çok kısa zamanda, bu "yardım mandası"nın işlevinin finans kesimlerinin çıkarlarını maskeleyerek

**Prof. Dr.
MICHAEL
CHOSSUDOVSKY**

**Çeviren:
SİREN İDEMEN**

Kanada Ottawa
Üniversitesi Ekonomi
Bölümü Öğretim Üyesi

1981-1982 krizinden bu yana büyük ticari bankalar, üçüncü dünya ülkelere kapılarını kapadılar. Bu bankaların ilk amacı, gelişmekte olan ülkelerin toplamının, örneğin 1991 yılında 1 trilyon 300 milyara varan dış borçlarını tahsil etmektir. Alacaklıların geri ödeme olarak talep ettikleri miktar ise yardım ve borçları kat be kat aşırıydı: 1983 ve 1990 yılları arasında zengin gelişmiş ülkelere sermaye akışı, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Avrupa'nın yeniden inşasını sağlayan Marshall Planı'nın tam iki katına, yani 150.5 milyar dolara ulaştı.

ten ibaret olduğu ortaya çıktı. "Sermaye kaçışını" tersine çevirmek şöyle dursun, bu sefer de IMF, tıpkı bir "iş takipçi büro" gibi alacaklıların hizmetine koşmaya başladı. Washington'da bulunan finans çevreleri, yeni borçlar ve yapısal uyum programı yoluyla Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul ülkelerini kendilerine bağladılar.

Açıkçası, alenen "fiktif" bir para söz konusuydu, çünkü yoksul ülkelere "bahşedilen" yeni miktarlar tahsilatları karşılamanın çok çok altındaydı. Sonuçta, yoksulların kasasına, yatırımları geliştirecek, harcamaları sağlayacak bir kuruş bile girmede. Uluslararası borçlar arttırılarak ticari borçlar satın alınmış oldu.

En Büyük Tahsildar IMF

1985 yılı, borçlu-alacaklı ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu: O zamana kadar, büyük bankalar ve resmi alacaklılar adına borçları finanse eden IMF, kendi alacaklarını tahsil etmeye koyulunca, zengin ülkelere kaynak aktarımı da hızlandı. 1986-1990 yılları arasında, yalnızca IMF aracılığıyla 31.5 milyar dolar kaynak aktarıldı. Bu miktar, Güney'den ve Doğu'dan, Kuzey'e giden sermayenin yaklaşık yüzde 22'sine eşitti. Ne tuhaf bir sistem, yoksul ülkeler Para Fonu'na destek oluyorlar!...

Borçlu ülkeler yalnızca kendilerine yapılan "yardım"ları ödemekle kalmıyor, aynı zamanda, bu fiktif parayı ödeyebilmek için sermaye sahiplerinin diktasına da boyun eğmek zorunda kalıyorlar... Yapısal uyum programı çerçevesinde IMF uzmanları tarafından dayatılan bütçe kısıntıları da, hükümetlerin sosyal harcamaları keserek borçlarını ödemelerini sağlamak amacını taşıyordu. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, UNICEF'in yaptığı bir araştırmaya göre, Latin Amerika'nın en borçlu ülkelerinin toplam harcamalarının yaklaşık yarısı borç ödemelerine gidiyor. Yapısal uyum programları her yerde sağlık ve eğitim harcamalarını kemiriyor.

IMF'nin reçeteleri "hasta" çıktı

On yıllık bu uyum sürecinin başarısızlıkla sonuçlandığı inkar edilemez. IMF tarafından önerilen "tedavi", sekseni aşkın Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa ülkesiyle, eski SSCB'nin yeni cumhuriyetlerinde uygulandı. Washington'daki IMF yetkilileri bugüne kadar pek bir başarı elde edilemediği görüşünde birleşiyorlar. IMF'nin kısa bir süre önce örgütün programlarını meşrulaştırmak amacıyla yaptığı bir araştırmada durum şöyle anlatılıyordu: "Yapısal uyum programlarının bugüne kadar işe yarayıp yaramadığını kesin olarak söylemek çok zor. Var olan araştırmalara dayanarak, IMF ta-

rafından desteklenen programların ekonomik büyüme ve enflasyon açısından herhangi bir düzelme sağlayıp sağlayamadığını söyleyemeyiz. Gerçekten de, programın uygulandığı ülkelerin çoğunda enflasyonda artış, büyümede düşüş görüldü."

Bu çok aşıkır başarısızlığa rağmen, IMF yetkilileri hala yapısal uyum programlarının "çok büyük makro ekonomik dengesizlikleri" önlediğini ısrarla savunuyorlar. IMF Genel Müdürü Michel Camdessus'a göre, yapısal uyum programları "yaşam düzeyini yükseltmenin en iyi yolu." Örgütün politikalarında en ufak bir değişiklik yapma ihtiyacı bile duyulmuyor. Ve SSCB'nin dağılmasından beri, neo liberal dogmalar bugüne kadar görmedikleri ilgiyi gördüler.

Ortodoks ekonomizm ve monetarist "bilim" bu politikaların nasıl yoksulluğa yol açtığını gizliyor. IMF, şok tedavi çerçevesinde, genellikle yüksek bir devalüasyon, sübvansiyonların kaldırılması ve fiyatların denetlenmesi reçetesini öneriyor. Sonuçta, fiyatlar hızla artarak dünya seviyesini yakalıyor ve aynı zamanda "talebi dengelemek" ve "enflasyonist baskıları engellemek" amacıyla halkın satın alma gücü donduruluyor. Ancak, bu strateji biraz daha derinlemesine incelendiğinde, IMF tarafından önerilen önlemlerin, iç piyasada fiyatların dolara endekslenmesiyle, stagflasyona (ekonomik durgunluk ve enflasyonun aynı anda görülmesi) yol açtığı görülüyor. Bu durumun, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde olduğu kadar, Doğu Avrupa'da da pek çok örneği yaşandı. Çekoslovakya'da 1989'dan bu yana, kronun devalüe edilmesi sonucunda, satın alma gücü yüzde 60 düşerken, sınai üretim

1989-1991 arasında yüzde 9 azaldı. Aynı yıllar arasında, sınai üretim Polonya'da yüzde 34.5, Romanya'da yüzde 38.5, Bulgaristan'da yüzde 22.3 oranında azaldı. Batı'da 30'lu yıllarda yaşanan bunalım boyutlarını çok aşan bu resesyon, neo liberal söylemle tabii ki "komünizmin mirası" ve "planlı ekonomi"nin marifetlerine bağlandı.

Borçlu ülkelere, ücretler zengin ülkelere kıyasla yaklaşık 50 kez daha az olduğu halde, IMF ücretlerde endekslemeye karşı çıktı. Ve günden güne, yaşam seviyesi hızla düştü.

Uyumun ikinci aşaması dış ticarete liberalleşme ve sınırların açılmasını gerektiriyordu. Buna karşılık alınan önlemler de fiyatların dolara endekslenmesinin hızlandırılması ve iç pazarda dünya fiyatlarının yakalanması anlamını taşıyordu. Satın alma gücünün düşmesiyle birlikte, bu liberalleşme pek çok önemli sektörün sonu oldu. Örneğin, Doğu Avrupa'da gümrük duvarları engellerinin kaldırılması, bir yandan çok önemli sanayi kollarını çökertirken, bir yandan da Varşova ya

da Prag'da dükkanların vitrinlerinin Batı'dan ithal edilen lüks mallar tarafından istila edilmesine yol açtı. Ve ödemeler dengesinde kriz, dış borçlarda altından kalkılması güç olan büyük bir yük ortaya çıktı...

Yapısal uyum programları tarafından yoksullaştırılan halk, beslenme harcamalarında da büyük kesintiler yapmak zorundaydı ve bu sistemin mantığına göre, tarım üretiminin fazlası ihraç edilir. Bu şekilde, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun gıda fazlası da kısa süre önce Moskova'da kurulan uluslararası ürün borsasında açık artırmayla satışa çıkarıldı. Rus üreticiler ve aracılarla, Batılı "agrobusiness" arasındaki pazarlıklar tabii ki dolar üzerinden yapılıyordu. Bütün bunlar, ABD ve Avrupa ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğu'na acil yardım kararı çıkarırken gerçekleşiyordu.

Kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi çerçevesinde ise kitle halinde işçi çıkarımı ve "can çekişen" devlet kuruluşlarının kapatılması talep ediliyordu. Ortodoks ekonomizm tıbbın dilini kullanmaya ne kadar hevesli! "Hasta" devlet kuruluşları Dünya Bankası'nın gözetiminde özelleştirme öncesi safhada bir "iyileştirme" programına tabi tutuldu. Bu arada, Arjantin ve Venezuela'nın havayolları ve telekomünikasyon gibi "sağlıklı" devlet kuruluşları da "iyi bir fiyata" satışa çıkarıldı. Ama bu kuruluşları özel sektör değil, çeşitli Avrupalı devlet kuruluşları satın aldı. Bu "özelleştirme"den sağlanan gelir de hükümetler tarafından borçların ödenmesinde kullanıldı. Polonya'da, dış borçların büyük kısmı hükümetin Washington gözetiminde, özelleştirme uygulamalarını ve "şok terapi"yi kabul etmesi koşuluyla silindi.

Bu şekilde, borçlu ülkeler devlet kuruluşlarını haraç mezat açık arttırmayla satmak zorunda bırakıldılar. Çığ halindeki bu satışlar, doğal olarak satışların taban fiyatını da düşürdü. Batı'nın ve Japonya'nın, Doğu Avrupa

ve eski SSCB cumhuriyetleri de dahil olmak üzere, ucuz fiyattan ülkeleri satın almasını mümkün kılan bir sistem. Ne mükemmel bir sömürü mekanizması!

Dünya Bankası borç verdiği ülkelere aynı zamanda, bankacılık sisteminin liberalleştirilmesini de dayatıyor. Bu yeniden yapılanma finans piyasasının yabancı bankalara açılması ve devlet bankalarının kapatılması ya da özelleştirilmesi anlamına geliyor. IMF'nin üç aylık denetimlerine tabi olan merkez bankası ulusal faiz politikası üzerindeki bütün hakimiyetini kaybediyor. Tarım kesimine ya da küçük ve orta ölçekli sanayiye verilen sübvansiyonlu kredinin ortadan kalkması gerekiyor; bundan böyle kar hadleri "serbest" piyasanın kurallarına göre belirlenecek. Gelişmekte olan pek çok ülkede, bu yönelim bankacılık sisteminde spekülasyon faaliyetlerinin çoğalmasına ve kar hadlerinin son süratle yükselmesine neden oldu. Kredinin bu şekilde pahalılaşması da ulusal ekonominin harab olmasına katkıda bulundu.

Ayrıca, finans piyasalarının liberalleşmesi, IMF'nin müdahaleleriyle para aklanmasına ve yurtdışı hesaplara sermaye kaçışına neden oldu. Ve bu mekanizma da dış borçların hızla artmasına yol açtı. Örneğin Bolivya'da, 1985'ten bu yana uygulanan "yeni ekonomik politika" o güne kadar Panama ve Florida'da yatırılan "narkodolar"ların yurda dönmesini sağladı.

IMF tarafından karar verilen "uyum" programının bankacılıkta gizlilik, "sırdasılık" üzerinde ısrarla durması, Bolivyalı kaçakçıların kirli paralarını doğrudan doğruya La Paz'daki bankalarda (yüksek kar hadleriyle) aklamalarına imkan veriyordu. Peru'da da IMF'nin kamçısı altında Başkan Fujimori tarafından 1991'de gerçekleştirilen bankacılık reformu uyuşturucu ticaretinden elde edilen paranın yerel ticari bankalarda aklanmasını kolaylaştırdı.

Bununla beraber, IMF'nin himayesi altında, ulusal merkez bankası döviz kurlarının "istikrarını" sağlamakta karar merci olma rolünü sürdürüyor. Örneğin, 5 Ağustos'ta IMF tarafından Rusya'ya verilen 1 milyar dolarlık borç, paralel piyasaya dolar sürerek rublenin "istikrar"a kavuşmasını sağlama amacı taşıyordu. Benzer bir program IMF'nin desteğiyle 1989'da Polonya'da da hayata geçirildi; Merkez Bankası zloti karşılığında dolar satmaya başladı. Sonuç çok basit: Ocak 1990'da 1 dolar 9500 zloti iken, Nisan 1992'de 12.800 zloti'ye fırladı. Hedefine ulaşmak şöyle dursun, Moskova'ya yapılan yardım da yerel mafyaya, yeni "nomenklatura"ya ve spekülatörlere milyarlarca doların akması anlamına gelecek. Rusya'da, Polonya'da, Çekoslovakya'da IMF "dolarlaştırma" politikalarıyla yerel elitleri satın alıyor. Uyum programı tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi Rusya'da da dış borçların artmasına ve sanayicinin içinde bulunduğu krizin daha da derinleşmesine neden olacaktır. Ve bu planlı resesyon, "dolara endeksli" politik sınıfın da yardımıyla, Batılı merkezlerin Rus ekonomisinin en verimli sektörlerini, -askeri sanayinin bir kısmı da dahil- çok ucuza kapatmasını sağlıyor.

**FEEL
THE
BEST**

& WEAR

MOMENT JEANS

Doğu Avrupa'da ve eski SSCB'nin yeni cumhuriyetlerinde bir zamanlar planlı ekonominin partizanı olan "aparatchik"ler, bir çırpıda neo liberal dogmalara dönüş yapıyorlar. Devlet ve piyasa arasında mükemmel uyum: böylece eski rejime göre süreklilik sağlanmış oluyor. IMF ve Dünya Bankası yerel elitlerle de el ele vererek Merkez Komite'nin ve onun politik bürosunun görevlerini devralıyorlar. "Demokratikleşme" görüntüsü altında, ama Anglo-Sakson liberalizm zihniyetine taban tabana zıt bir şekilde finans kapital yeni bir müdahalecilik tarzı geliştiriyor. IMF ve G7 kıskacında eski komünist blok "üçüncü dünyalaştırılıyor." Moskova, Bükreş ya da Alma Ata'daki IMF ve Dünya Bankası yetkilileri, Latin Amerika ve Afrika'da marifetlerini gösteren Washington'daki aynı uzmanlar, Amerikan üniversitelerinin aynı danışmanları tarafından yönlendiriliyorlar.

1987 yılında, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF), "Uyum Programlarının İnsani Yüzü" adlı bir araştırma yayınladı. Bu çok önemli çalışma "uyum" programlarının toplumsal sonuçlarını gözler önüne seriyordu. Birleşmiş Milletler adına çalışan bir grup araştırmacının IMF ve Dünya Bankası'nı çok ciddi bir şekilde eleştirmesi üzerine Bretton-Woods yetkilileri hemen yeni silah olarak "yoksulluğa karşı savaş" sloganına sarıldılar. Dünya Bankası UNICEF'in hümanist söylemine sarıldı. Bundan böyle yalnızca "en yoksul sosyal tabakalar"ın yararına kullanılmak üzere borç verilecekti. Dünya Bankası sözcüsü Lewis Preston'e göre, "Dünya Bankası artık yoksullukla mücadele konusunda ciddi savaş vermeyen ülkelere borç vermeyecek"ti. Bununla birlikte, kamu kuruluşlarının kapatılması, devalüasyonlar vs. gibi yoksulluğu yaratan nedenler hiçbir zaman tartışma konusu edilmedi. Tam tersine bu uygulamalar yoksullukla mücadelenin tek aracı olarak savunuldu. Dünya Bankası yetkilileri "makro ekonomik tercihler sayesinde yoksulluğun azaldığı" görüşündeydiler.

Dünya Bankası 1990 yılında, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun boyutlarını gösteren bir araştırma yayınladı. Bu incelemeye göre yoksulların sayısı 1 mil-

yara, yani dünya nüfusunun yüzde 20'sine ulaşıyordu. Ancak, sözümona bilimsel yöntemlerle yapılan hesaplar tamamen keyfi seçimlere dayanıyordu. Çünkü bir kere başlangıç hipotezi kişi başına gelire göre oluşturulunca, hesaplamalar bütün gelişmekte olan ülkeler için "yoksulluk katsayısının" saptanması gibi bir aritmetik oyuna indirgenmiş oluyordu. Ülkelerin somut gerçeklikleri tabii ki kaale alınmıyordu.

İki ağırlık, iki ölçü, tam çifte standart! Örneğin, Endonezya'da yoksul sayısının ülke nüfusunun yüzde 17'sine (ABD'de, hükümetin verdiği rakamlara göre bu oran yüzde 18.6) eşit olduğu hesaplanıyor. Dünya Bankası, "uluslararası karşılaştırma ihtiyacının böyle bir yoksulluk eşiği tanımlamasını zorunlu kıldığı, bunun da az çok keyfi olmak zorunda" olduğu görüşünde. Rakamların bu şekilde manipüle edilmesi Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin yoksullarının çok daha azınlıkta görülmesini sağlıyor.

"Hileli" sosyal gerçekler, yoksulluğun esas nedenleri suskunlukla es geçiliyor ve raporlar otoriter bir yaptırım gücü kazanıyor. Bu konuda çalışan bağımsız araştırmacılar da çoğunlukla Dünya Bankası'nın metodolojisine hapsolüyorlar. Çünkü genellikle Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki kuruluşlarda bu araştırmaları Dünya Bankası finanse ediyor ve her tür eleştirel çalışma engellenmeye çalışılıyor.

Kurulu mali düzeni değiştirecek hiç çözüm yolu yok mu? Yoksul ülkelere sermaye akışını durdurmak, dış borçları silmek, kaynakların yağmalanmasına, emeğin üzerindeki sömürüye son vermek ve borçlu ülkelere nefes aldirmek mümkün değil mi? Güney'de ve Doğu'da insanların alım güçlerini yükseltecek, onlara refah sağlayacak politikalar tabii ki var. Ama "yeni dünya düzeni"nde bu politikalarla yer yok. Amerikalı ekonomist John Williamson'a göre, yapısal uyum programları Washington'daki "politikacı" ve "teknokrat" koalisyonun sağladığı konsensusun çıkarlarına cevap veriyor. Washington konsensusu, aynı zamanda en büyük desteğini Amerikan üniversitelerinin akademisyenlerinden sağlıyor.

Monetarist şemaların hakim olduğu bu görüşe göre, büyük kesimlerin yoksullaşmasının uygulanan makro-ekonomik politikalarla hiçbir alakası yok, yoksulluğun nedeni sosyal şartlarda aranmalı. Tam tersine, IMF ve Dünya Bankası danışmanları reçetelerinin neden olduğu sosyal çalkantıları görmek istemiyorlar.

Akademik çevrelerdeki ve IMF'deki bu "eleştirel vizyon" yokluğu yeni politikaların üretilmesini zorlaştırıyor. G7 ülkelerinin yöneticilerinin ve Batı'lı entelijansiyanın miyopluğu, krizin tam anlamıyla tanımlanmasını engelliyor. Alacaklı ülkelerin hakları korunuyor, yoksul ülkelerin ekonomileri ve halkları uçuruma sürükleniyor. Rantiye ekonomisinin savunulmasıyla kapitalizm de hızla çöküşe sürükleniyor.

Washington'un hakimiyeti nasıl kırılır? Halkları uçuruma sürükleyen neo liberal politikalar nasıl sona erdirilir? Tarihten nasıl ders çıkarılır? Dünya ekonomisini yeniden kurmak için borsaların, büyük bankaların çökmesini mi beklemek gerekiyor? ■

Somali nasıl "iyi" edildi?

"Çevik Paşa" da orada. "İnsani yardım"ın askeri cephesini yönetiyor. Ama, Somali baskıyla daha önemli bir bağ var: Doktor aynı doktor, reçete aynı reçete: IMF'nin 'Yapısal Uyum Programı'. Neyse ki, bizim bünyemiz daha sağlam, açlıktan kırılmıyoruz. Ama, daha düne kadar kendi kendini besleyebilen Somali'nin hali ortada. Sebep, "hasta"nın ıllıklığı mı, doktorun uyarlığı mı?

Somali'nin kendi kendine yeterlilikten, insani yardıma muhtaçlığa nasıl süreklandığını, Ottawa Üniversitesi öğretim üyelerinden Michael Chossudovsky çarpıcı örnek ve rakamlarla anlatıyor. Le Monde Diplomatique'in Temmuz 1993 sayısında yayınlanan "Somali'de gıda bağımlılığı ve insani yardım" başlıklı yazıyı özetleyerek saygılarımıza alıyoruz.

Bir zamanlar nüfusunun yarısı hayvan üreticilerinden oluşan Somali'de ekonomi, göçebe hayvan yetiştiricileriyle küçük ziraatçıların değiş tokuşuna dayanıyordu. Kuraklığa rağmen, 60'lı ve 70'li yıllar boyunca Somali gıda ürünleri bakımından kendi kendine yeterli durumdaydı. 70'li yıllarda, hayvancılık alanında önemli bir ticaret sektörü gelişmişti. 1983'e kadar, hayvancılık ülkenin ihracatının yüzde 80'ini oluşturuyordu.

80'li yılların başında, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası, Somali hükümetine, yerleşik ve göçebe sektörler arasındaki hassas dengeyi altüst eden bir reform paketini dayattılar. Bu çok sıkı programın en önemli işlevi Mogadişu'nun Paris Klübü'ne ve daha da önemlisi bizzat IMF'e ödemeyi taahhüt ettiği borçlar için ayrılan fonları kurtarmaktı.

Yapısal uyum programı, gıda yönünden, özellikle de tahıl bakımından Somali'yi dışa bağımlı hale getirdi. 1975 ve 1985 yılları arasında, gıda yardımı yılda ortalama yüzde 31 artarak 15 katına çıktı. Bu "yardım" sayesinde buğday ve pirincin iç piyasada bollaşmasına, gıda ithalatındaki artış da eklenince, üreticilerin büyük çoğunluğu topraklarını terk edip göç etmek zorunda kaldı; halkın beslenme alışkanlıklarında büyük değişiklikler oldu; mısır, sorgo gibi geleneksel ürünlerin yerini yardım ve ithalatla gelen ürünler aldı.

1981 Haziran'ında, IMF'nin isteği üzerine Somali Şilini'nin devalüe edilmesi ve ardından, buna bağlı olarak, diğer paritelerin de düşürülmesi tarımdaki gübre, yakıt vb. bütün girdilerin fiyatlarının artmasına yol açtı. Yağış alan bölgelerde sulamasız tarım yapılan alanlarda bu uygulamanın etkisi derhal görüldü. Sonuç tam bir felaketti. Kısa süre sonra, sulamalı tarım yapılan alanlar da aynı felaketten nasibini aldı. Şehirlerde, satın alma gücü dramatik bir şekilde düştü. Hükümetin kalkınma

planları büyük kısıntılara uğradı, altyapı çöktü, "gıda yardımı" tarımla uğraşan toplulukların hızla yoksullaşmasına neden oldu.

Aynı dönemde, tarıma elverişli çok geniş verimli topraklar, bürokratlar, ordu mensupları ve hükümete yakın işadamları tarafından neredeyse gasp edildi. İç piyasanın ihtiyacına cevap verecek gıda üretiminin geliştirilmesi yerine, sermaye sahipleri en verimli tarım alanlarında sözümona "yüksek katma değer"li, ihracata yönelik meyve, sebze, yağ bitkisi, pamuk üretimine ağırlık verdiler.

80'li yılların başından itibaren, devalüasyon nedeniyle, hayvancılıkta kullanılan ilaçların fiyatında büyük artış oldu. Dünya Bankası, göçebelere sunulan veterinerlik hizmetlerinin (özellikle hayvanların aşılması) ücretli hale getirilmesi için yetkilileri teşvik etti. İlaçta, özel sektöre dayalı bir pazar kuruldu. Hayvancılık Bakanlığı çok küçük ve etkisiz hale getirildi; veterinerlik hizmetleri tamamen hibelerle karşılanır oldu. Dünya Bankası raporlarına göre, "veterinerlik hizmetleri, bütün bölgelerde, sürülerin ıslah edilmesi ve hayvancılığın geliştirilmesinde aslı bir rol oynuyor ve bu hizmetlerin özel sektör tarafından karşılanması yerinde olur. Özel sektör veterinerleri, doğal olarak, ülkenin ücre köşelerinde çalışmak istemeyeceklerine göre, hayvanların bakımı ilaç satma yetkisi verilmiş "para-veteriner"ler tarafından sağlanabilir."

Hayvan bakımının bu şekilde özelleştirilmesi, kuraklık zamanları gözönünde bulundurularak acil gıda programlarının yapılmaması, suyun gidecek bir ticaret metaı haline gelmesi tarım ve hayvancılığı çöktürdü. Sürüleriyle birlikte hayvancılıkla geçinen nüfus da kırılıp gitti. Aslında, bu politikanın "gizli" hedefi, geleneksel değiş-tokuş sistemine sıkışmış göçebe hayvan yetiştiricilerini tasfiye etmektir. Dünya Bankası'na göre, hayvancılığın "uyumlaştırılması" her halükarda zorunluydu, çünkü dünyadaki çevre kirliliğinde Afrikalı hayvan yetiştiricilerinin payı çok büyüktü!

Veterinerlik hizmetlerinin fiilen ortadan kalkması, dolaylı olarak zengin ülkelerin işine yaradı: 1984 yılında, Somali'nin Suudi Arabistan'a ve Körfez ülkelerine hayvan ihracatı önemli ölçüde azaldı, Suudi afıcılar Avustralya ve Avrupa Topluluğu ülkelerine yöneldi.

**Prof. Dr.
MICHAEL
IOSSUDOVSKY**

**Çeviren:
SİREN İDEMEN**

Uluslararası kuruluşlar gözetiminde hükümet bütçesinin "yeniden yapılanması" da tarım kesiminin yağmalanmasına katkıda bulundu. Altyapı tamamen çöktü, tarıma yapılan harcamalar 70'li yılların ortalarına göre, yaklaşık yüzde 85 azaldı. Hükümetin, ulusal kaynakları harekete geçirmesi IMF tarafından engellendi: bütçe açığını azaltmak için çok ağır hedefler kondu. "Borç veren" ülkeler mali ya da donanım yardımı yerine yalnızca gıda yardımını tercih eder oldular. Bu yardım, daha sonra hükümet tarafından iç piyasada "satılacak" ve bu şekilde elde edilen gelirle kalkınma finanse edilecekti. 80'li yılların başından itibaren bu müdahaleler devletin başlıca gelir kaynağını oluşturdu; bu da "yardım yapan" ülkelerin bütçenin tamamını denetlemesi anlamına geliyordu.

Ekonomik reformlar aynı zamanda sağlık ve eğitim programlarını da etkiledi. 1989 yılında, sağlık harcamaları 1975'tekinden yüzde 78 daha azalmıştı. Dünya Bankası'na göre, 1982 yılında eğitim bütçesinde bir ilkokul öğrencisine yılda 82 dolar düşmesine karşılık, bu miktar 1989'da 4 dolara inmişti. 1981 ve 1989 yılları arasında, okul kayıtları yüzde 41 oranında azalmış (okuma çağındaki nüfusun hızla artmasına rağmen), sınıflarda kitap ve ders araç gereci görülmez olmuş, okullar harap olmuş, ilkokulların yaklaşık dörtte biri kapanmak zorunda kalmıştı.

Bugün Somali'de ekonomik sistem bütünüyle bir kısır döngüye hapsedilmiş durumda. Sürülerin uğradığı zarar, göçebe hayvancılarının açlıkla karşı karşıya kalmasına neden oluyor, onlar da doğal olarak tahıl üreticilerine yöneliyorlar; ama tahıl üreticileri de tahıllarını hayvan karşılığında satıyor. Böylelikle, bütün tarım ekonomisi toplumsal açıdan çözülmüş oldu. Aynı şekilde, hayvan ihracatındaki daralmanın ve Körfez ülkelerinde çalışan Somalililerin gönderdiği fonların düşmesi sonucunda döviz gelirlerinin azalması ödemeler dengesinde ve kamu harcamalarında çok ağır etkiler yarattı. Hükümetin, programlarını uygulaması imkansız hale geldi.

Küçük köylüler, sübvans edilen Amerikan tahıllarının dampingli fiyatları ve girdilerin inanılmaz derecede pahalılaşması sonucu perişan oldular. Şehirli nüfusun yoksullaş-

ması da gıda tüketiminin azalmasına neden oldu. Sulamalı tarım yapılan alanlarda devletin desteği donduruldu. Dünya Bankası'nın dayatmalarıyla kapatılmayı bekleyen ya da özelleştirilen devlet çiftliklerinde de üretim düştü.

Dünya Bankası'nın değerlendirmelerine göre, kamu sektörünün reel gelirleri 1989'da, 70'li yıllardaki düzeyine göre, yüzde 90 azalmıştı. Aylık gelirler idari yapının dar-madağın olma sürecini de hızlandırarak ortalama 3 dolara düşmüştü. Dünya Bankası kamu hizmetlerinde çalışanların gelirlerinde iyileştirici bir düzenleme yapılmasını önerdi. Ama tabii bu ancak sosyal yardımların kısılması ve memurların yüzde 40'ının işten çıkarılması koşuluyla gerçekleştirilecekti. (6 milyon nüfuslu ülkede 1995 yılında yalnızca 25 bin ücretli olması hedefleniyor.) Borç veren ülkelerin çoğu işten çıkarmaları finanse etmeye hazır olduklarını açıkladılar.

Felaket, Somali devletini sıfıra indiren bütün bu "önlem"lerle geldi Somali'ye. Bununla birlikte, uluslararası sermaye sahipleri ekonomik ve sosyal altyapıyı canlandırmak, yaşam düzeyini yükseltmek, idari yapıyı yeniden kurmak için kollarını bile kıpırdatmadılar. General Siad Barre rejiminin Ocak 1991'de devrilmesinden bir yıl önce, iç savaşın yeni yeni tırmanmaya başladığı zamanlarda bile, borç veren ülkeler hala, kamu harcamalarını daha da kısıyor, merkez bankasının yeniden yapılanmasını sağlıyor, devlet işletmelerinin tamamını tasfiye edecek yeni "uyum" önlemleri alınması için ısrar ediyorlardı.

1989 yılında, borçlar ihracat gelirlerinin yüzde 194,6'sı kadardı. Aynı yıl, gecikmiş borçlar nedeniyle, IMF krediyi vermeyi durdurdu; Dünya Bankası yapısal uyum programı çerçevesinde vereceği 70 milyon dolarlık borcu birkaç ay süreyle dondurdu. Gerekçe, "Somali'nin ekonomik göstergelerinin çok kötü" olmasıydı.

Borç görüşmelerinin tekrar gündeme gelmesi ve her tür avans alınabilmesi, gecikmiş borçların tamamen ödenmesi şartına bağlandı. Ülkeye yapısal uyum programının deli gömleği geçirilmişti. Gerisini herkes biliyor: Devletin çöküşü, iç savaş, açlık ve nihayet "insani yardım" operasyonu... ■

Hayallerinizin gerçeğe dönüşmesi için Akkredi yeterli...

...Çünkü Akkredi çok
kapsamlı, çok seçenekli.

Bir otomobil, minibüs ya da bir kamyonet...
Markası, modeli hiç farketmez... Akkredi
ile hayalini kurduğunuz her tür taşıtın
sahibi olmak şimdi çok kolay. Siz de
Akbank'a gelin, Akkredi/Taşıt Kredisi'nin
cazip seçenekleri ve uygun koşullarından
yararlanın.

Hayalleriniz, "hayal" olarak kalmasın.

**AKKREDİ İLE ÜÇ KREDİYİ
AYNI ZAMANDA KULLANIN.**

Ödemeleriniz devam ederken, Akbank'ın
diğer tüketici kredilerinden de yararlanabi-
lirsiniz. Çünkü konut ve diğer ihtiyaç-
larınızı karşılamak için ödemelerinizin
bitmesini beklemek

zorunda değilsiniz.

Akkredi'yi aldığınız Akbank
şubesine uğrayın, Akkredi'nin kapsa-
dığı diğer kredilerden de aynı zamanda
yararlanın. Talebiniz, en kısa zamanda
cevaplanacaktır.

Kredi Miktarı (Milyon TL)	Aylık Taksit Tutarı				
	3 Ay Vadeli	6 Ay Vadeli	12 Ay Vadeli	18 Ay Vadeli	24 Ay Vadeli
20	7.535.206,-	4.116.260,-	2.435.817,-	1.900.542,-	1.650.343,-
75	28.257.023,-	15.435.975,-	9.134.316,-	7.127.034,-	6.188.787,-
150	56.514.046,-	30.871.951,-	18.268.633,-	14.254.068,-	12.377.575,-
250	94.190.077,-	51.453.252,-	30.447.721,-	23.756.780,-	20.629.292,-
350	131.866.108,-	72.034.553,-	42.626.810,-	33.259.492,-	28.881.009,-

"0" kilometre ve 5 yıla kadar kullanılmış
her tür taşıt için Akkredi alabilirsiniz.

Vade : 3-24 ay arası 3 aylık devreler ha-
lindedir. **Faiz :** % 5,75 (Vergi ve fonlar
ilave edilince % 6,3825 olmaktadır.)

Pasifik'te Aktörler Eski Konumlar ve Stratejiler Yeni

Havza'nın son beş yıldır tutturduğu genel büyüme oranı yüzde 7-8 dolaylarında. Batı Avrupa'nın yüzde 1'ler, yüzde 2'ler düzeyini zar zor bulduğu, eski sosyalist blok ülkelerinin eksi yüzde 10-20 arası bir çizgiye düştüğü sırada dillerin ucuna hemen şu sorular geliyor: Uzak Doğu'da yeni bir blok mu doğuyor? Bu bloğun doğuşu yeni bir dünya savaşının ilk adımları mı?

Doç. Dr.
AYDIN UĞUR

Dünyayı bekleyen yeni gelişmeler üzerine kafa yoranların öyle her konuda anlaşmaları söylenemez. Ama bir nokta var ki, hepsi fikir birliği içinde: Pasifik Havzası geleceğin baş aktörlerinden; 21. yüzyılın ABD ve AT dışındaki üçüncü önemli çekim odağı; belki de, en önemli çekim odağı.

Havza'nın son beş yıldır tutturduğu genel büyüme oranı yüzde 7-8 dolaylarında. Batı Avrupa'nın yüzde 1'ler, yüzde 2'ler düzeyini zar zor bulduğu, eski sosyalist blok ülkelerinin eksi yüzde 10-20 arası bir çizgiye düştüğü sırada bu başarı göze batıyor. Dillerin ucuna hemen şu sorular geliyor: Uzak Doğu'da yeni bir blok mu doğuyor? Bu bloğun doğuşu yeni bir dünya savaşının ilk adımları mı?

Pasifik Havzası denilince dört öbekli bir coğrafyadan söz ediyoruz. En kuzeyde, sonu Almanya'ya benzemesi çok muhtemel Koreler var. Biraz altında Japonya. Bunun karşısında Çin ve Çin kültürünün egemen olduğu Hong Kong.. Tayvan ve Singapur bulunuyor. Dördüncü öbeği ise Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (İngilizce kısaltmasıyla ASEAN) üyeleri oluşturuyor. ASEAN'a altı ülke üye: Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland, Brunei ve yukarıda belirttiğimiz gibi kültürüyle daha çok Çin'e yakın olan Singapur.

Soruyu bir kez daha soralım: Bu dört öbekli coğrafyanın bağrından yeni bir blok mu çıkıyor?

Bir blok... Kolay değil. Evet; Uzak-doğu ülkelerini birbirine bağlayan bir dizi ortak kültürel özellik var. Ancak, bu ülkeleri, en azından görünür vadede birbirinden ayrı düşüren ve düşürecek bir o kadar da gelişme var. Dolayısıyla... Pasifik Havzası üçüncü bir ekonomik çekim odağı. Fakat bir üçüncü blok değil; henüz...

Havza'daki son gelişmelere bakmaya, o yörenin az tanıdığımız en büyük aktöründen başlıyalım.

Bu 1 milyar nüfuslu ülke yaklaşık on yıldır katı sosyalist ekonomi uygulamalarını terketme girişimi içinde. Deng'in başını çektiği bir ekonomik serbestleştirme akımı ivme kazanmış durumda. Halkın büyük çoğunluğunun destek verdiği bu akım, her ne kadar gidişatı belirliyorsa da, Çin yöneticileri kendi aralarında tam bir görüş birliği içinde değiller. Daha 70'lerin sonunda "kedi ister tekir, ister sarman olsun, yeter ki fare tutsun" biçimindeki pragmatik sloganı dile getirmiş olan Deng'in karşısında yer alan ve merkezi planlamadan uzaklaşsın daha temkinli adımlarla olması gerektiğini savunanlar arasında Komünist Partisi Genel Sekreteri Ziang Zemin, Başbakan Li Peng gibi önemli görevleri ellerinde tutanlar bulunuyor. Ancak, görünen o ki, Deng'in savunduğu politika halk desteği sürdüğü sürece, Çin'i serbet piyasa ekonomisine doğru hızlı adımlarla yaklaştırmaya devam edecek.

Deng'in politikasını çekirdeğini Ocak 1992'de formüle ettiği biçimiyle şöyle özetleyebiliriz: "Reform, dış açılma ve büyümenin hızlandırılması".

Bu politikanın yaşama geçirilmesinin en büyük aracı, şimdilik, "serbest ekonomi bölgeleri"nin kurulması. Bu bölgelerin dahilinde serbest pazar ilkeleri geçerli oluyor. Serbet bölgeleri oluşturma işini üstlenmiş olanlarsa yerel yönetimler; kabaca, belediyeler.

Yeni ilkelerin en büyük yoğunlukla devreye sokulduğu yöre ise Çin'in Güney- Doğu kıyısında yer alan eyaletler. Toplam yüzölçümü 15.000 km²'yi bulan yaklaşık 5.000 bölge 1993'ün ilk yarısı kapanırken kurulmuş durumda. Buralarda öncelikle yabancı sermayenin yatırım yapması için gerekli koşullar, kurallar geçerli kılınmaya çalışılıyor. Güney-Doğu eyaletlerinde bu uygulamalar dikkati çeken sonuçlar almaya başlamış durumda: ilk adımda, Tayvan ve Hong Kong'dan gelen sermaye akışı sonu-

Marmara Üniversitesi
öğretim üyesi.

KAPİTALİZM

NEREYE GİDİYOR?

2.

cunda bu yörede, 1988'den 1992 sonuna, yüzde 20 ile yüzde 30 arasında değişen kalkınma oranlarına ulaşmış.

Gelgelelim. "herşey tam bir uyum içinde gerçekleştiriliyor" demek mümkün değil: belediyeler sanayi yatırımlarına tahsis etmek üzere tarım arazilerine el koyuyorlar. Köylülerden transfer ettikleri kaynakları serbest bölge inşasında kullanıyorlar. Örneğin, köylüden tarım ürünlerini senet karşılığında alıyorlar, ama senetleri ödemeyi geciktiriyorlar. Köylünün üzerindeki baskı bu kadarla kalmıyor. 1989'dan bu yana tarım ürünleri fiyatlarına zam yaptırılmıyor. Zaten kota uygulaması var. Bu arada girdi fiyatları durmadan artıyor. Kimyasal gübre fiyatları 1992'de 1991'e oranla yüzde 24 yükselmiş durumda. Sonuç: 1993'te tahıl üretilen arazilerin yüzölçümü 2 milyon hektarlık bir daralma gösteriyor. Ya belediyeler sanayi için el koymuş, ya da köylü bırakıp gitmiş. Esasen, bir gösterge var ki, köylüye nasıl bu kadar yüklenilebilir, bir ölçüde açıklıyor: Çin'de nüfusun yüzde 74'ü kırsal kesimde yaşıyor ve bu büyük orana karşın tarımın GSMH içindeki payı yalnızca yüzde 27.

Çin'in Temel Ekonomik Göstergesi

Nüfus (1991)	1.151.000.000
Nüfus (2010 Tahmini)	1.420.000.000
Aktif Nüfus	567.400.000
Tarım	%61
Sanayi	%22
Hizmet	%15
Kişi Başına GSMH (1991)	370 \$
Yıllık Ortalama Büyüme	
(1986-1990)	%7,84
Büyüme (1991)	%6
Enflasyon (1991)	%4
Kamunun Dış Borcu (1990)	42,6 milyar \$
Ticaret Haddi (1991)	+8,7 milyar \$

Odağına sanayii, yabancı yatırımı ve kenti koyan yeni politikanın kurbanları olan köylüler oldukça gergin. 1993 ilkbaharında Seşuan yöresinde 10.000 köylü devlet dairelerini basıp, ortalığı kırıp dökmüş. Bir de yollara dökülenler var. Gerçi Çin'de yersiz yurtsuz "gezgin-işçi" sayısı hep çok yüksek olmuş. Her yıl 50 milyon dolaylarında "tarım işsizi" ülke içinde oradan oraya sürüklenip iş arıyor. Bu sayının son gelişmelerle 80 milyona ulaştığı söyleniyor. Büyük bir nüfus... Bu çaresiz kitle, kimi zaman da suça yönelebiliyor. Nitekim, 1992'nin ilk üç ayında saldırıya uğrayan yolcu treni sayısı 112. Bu saldırıların 78'i ise kitlesel saldırı biçiminde. Ortamın gergin olduğu açık. Ama yine de unutmayalım: 1 milyarlık bir ülkeden söz ediyoruz ve bu ölçekte yukardaki sayılar önemlerini az da olsa yitiriyor.

Ülke, genelinde, serbet piyasaya doğru gidişini sürdürüyor. Bu kararlılığın gerisinde, alınan ilk sonuçların parlaklığı var: Çin'in ulusal geliri 1992'de yüzde 12,8 oranında artmış. 1993'te bu oranın yüzde 11 olması

bekleniyor. 1994'te ise yüzde 10. Gözle görülür, elle tutulur bir gelişme. Ancak, bu gelişmenin ivme kazanması için gereken kimi adımların atılmasında geç kalındığı söyleniyor. Uzmanlar fiyatların serbestleştirilmesinde ve kamu iktisadi teşekküllerinin bir reformdan geçirilmesinde vakit kaybedildiğini belirtiyorlar.

Japonlar, Çin'i yakından izliyorlar. Coğrafyanın onları sonsuza kadar birbirlerine bağlı kaldığının bilincinde. Çin'deki gelişmelere ellerinden geldince arka çıkıyorlar. Nitekim 4 Haziran 1989'daki Tien An Men Meydanı katliamından sonra, Batı'lıların Çin'e koydukları ambargoya Japonlar uymadılar. Yeni Japon İmparatoru'nun resmi ilk dış gezisi Çin'e yönelik oldu. Gerçi, Japon sermayesi Japon yönetimi kadar çabuk davranmadı ve siyasal istikrardan emin olmadan Çin'e yatırım yapmaya girişmedi. Ancak, anlaşılan gözlerinde siyasal risk ciddi olmaktan çıktı ki, 1993 yılıyla birlikte Japon sermayesinin büyük hacimlerle Çin'e aktığı gözleniyor.

Çin'e akan dış kaynaklı başka bir sermaye ise Doğu Asya'nın Yahudileri olarak tanımlanan ve hangi ülkeye yerleştiyse orada başarılı iş kurmayı becermiş olan "Huagiao"lardan, yani Çin diasporasının üyelerinden geliyor. Anavatan dışında yerleşik olan bu Çinlilerin, Çin Denizi'nin çeperlerindeki ülkelerde toplam nüfusu 35 milyonu buluyor. 1990'da yarattıkları hasılanın 400 ile 500 milyar dolar dolaylarında olduğu tahmin ediliyor. Kıta Çini'nin GSMH'ından büyük bir rakam bu.

Huagiao'lar, Tayland'da sanayi yatırımlarının dörtte üçünü, bankaların yarısını ellerinde tutuyorlar. Endonezya'nın en büyük yirmibeş özel kuruluşunun onyedisinin sahibi yine bu Çinli kökenliler. Filipinler'deki yirmi altı en büyük bankanın onikisinin de kontrolü onlarda. Malezya'da ise en büyük toprak sahipleri yine onlar. Zaten Singapur, Tayvan ve Hong Kong ise baştan aşağı onların elinde. Anavatan dışındaki bu büyük güç, Çin'in dışı açıldaki en büyük müttefiki.

Siyasal yaşam katılaştıktan şimdiki doğrultusunu sürdürerek evrilirse, gözlemciler Çin'in önümüzdeki yıllarda Japonya'nın 50'li, 60'lı yıllardaki performansına benzer bir başarı göstereceğine inanıyorlar. Üstelik 1 milyarlık bir nüfusla... Pasifik'te yeni ve dev gibi bir kaplan daha doğuyor.

ASEAN ülkeleri

Pasifik Havzası'nı incelemeye Çin'le başlamak gerekliydi. Çünkü, Çin'in uyanışı, son on yılın dengelerini değiştiriyor. Kartların yeniden dağıtılmasına neden oluyor; belli bir süredir dikkatleri üzerlerine toplayan ASEAN ülkelerini ikincil konuma düşürüyor. Üstelik, Çin denilince, içine Hong Kong, Tayvan ve Singapur'u da dahil etmek zorunlu olan bir büyük Çin kültür bölgesini anlamak gerekiyor. Şimdi, bu büyük Çin etki bölgesinin karşısında ASEAN ülkelerinin durumuna bakalım.

Filipinler

1960'ların önde gelen ülkesi. 1990'dan itibaren bü-

yümesi gerilemeye başladı. Yolsuzluklar ve siyasal çalkantıların yanı sıra, Çin'in sahneye girmesiyle birlikte yabancı yatırımları çekme gücü azaldı. 1991'de yabancı yatırımlar yüzde 48 oranında düştü. Japonlara ve Tayvanlılara yönelik ısrarlı çağrılar yanıtsız kaldı. Ekonomi tekleme içinde. Şu sıralarda Manila'da her gün 10 saat elektrik kesintisi uygulandığını söylemek, mevcut durum hakkında, kaba da olsa, bir fikir verebilir.

Endonezya

1980'lerdeki büyüme yavaşladı (yüzde 7.5'lardan yüzde 6'lara). 1990'da yabancı sermaye yatırımları (8,7 milyar dolarlık yeni yatırımlarla) yüzde 80'lik bir artış göstermişti. 1993'e gelindiğinde bu oran hızla düştüğüne tanık olundu. Esas gerilim doğuran konu ise, geleneksel olarak Endonezya'nın en güçlü ekonomik unsurları olan Çin kökenli iş çevrelerinin yeni eğilimi oldu. Çin diasporasının Endonezya'da "konuşlanmış" olan birikimi, Çin'e yatırılmaya başlandı. Gözlemciler, bu gelişimin Endonezya'da iç çatışmalara varan sonuçları olmasından endişe ediyorlar.

Tayland ve Malezya

Bu iki ülke, ASEAN üyeleri içinde başarılı bir ekonomik çizgi sürdürenleri. Tayland'da 1990-1992 arasında gelirler, gerçek anlamda, yüzde 50 oranında arttı.

Her iki ülke de ihracata dönük sanayileşme hamlelerini sürdürüyorlar. Bu arada, yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi becerebiliyorlar. Bir yandan da, ihracatlarının yönünü Avrupa ve ABD'den Asya'ya çeviriyorlar. Bu yön değişiminin gerektirdiği kompozisyon ve nitelik değişimini de hızla gerçekleştireyorlar.

Hedef: AFTA

Şu kısa değişimler bile, ASEAN bünyesinde ağırlık merkezinin Güney'den Kuzey'e kaymakta olduğunu gösteriyor. Hep biliyoruz: dengeler bozulduğunda, güçlü bir eğilimleri de sekteye uğrar. Nitekim, Pasifik ülkeleri de bu duruma çözüm getirmek amacıyla. Ocak 1993'te ilk defa öne atılan bir görüşe sarıldılar: AFTA adında (ASEAN Free Trade Area) bir ekonomik bölge kurmak üzere görüşmelere başladılar. AFTA'nın başlıca hedefi, 2008 yılına kadar gümrük duvarlarını, AT örneğindeki gibi, yüzde 5'in altına çekmek. Pazarlıklar

sürüyor; gerginlikler de...

Gerçi, uzaktan bakılınca, Doğu Asyalılar birbirlerine çok benziyormuş gibi geliyor. Ama kazın ayağı öyle değil. Coğrafya ve kültür bakımından bu ülkeleri birbirine yakınlaştıran bir dizi öge var; ama yakın geçmiş ve ekonomik yönelimler bakımından, bunları ayıran sürüyle etken de mevcut.

Sözün kısası. Pasifik'te yeni bir oluşum olduğu açık. Ama buradan, kısa dönemde bir bloğun çıkmasını beklemek fazla acelecilik olur. Böylesi bir bloğun Üçüncü Dünya Savaşı'nın nedeni olacağını ileri sürmek ise, bir takım başka dinamikleri gözden kaçırmakla eşanlamlı.

Japonya'nın konumu

Pasifik Havzası'ndan dünyanın barış dengesini bozacak bir bloğun çıkıp çıkmayacağını tayin edecek dinamiklerin odağında Japonya'nın konumu yer alıyor. Çünkü orası bir bloğun liderliğine oynayacak tek ülke. Japonya böylesi bir role ne ölçüde hazır?

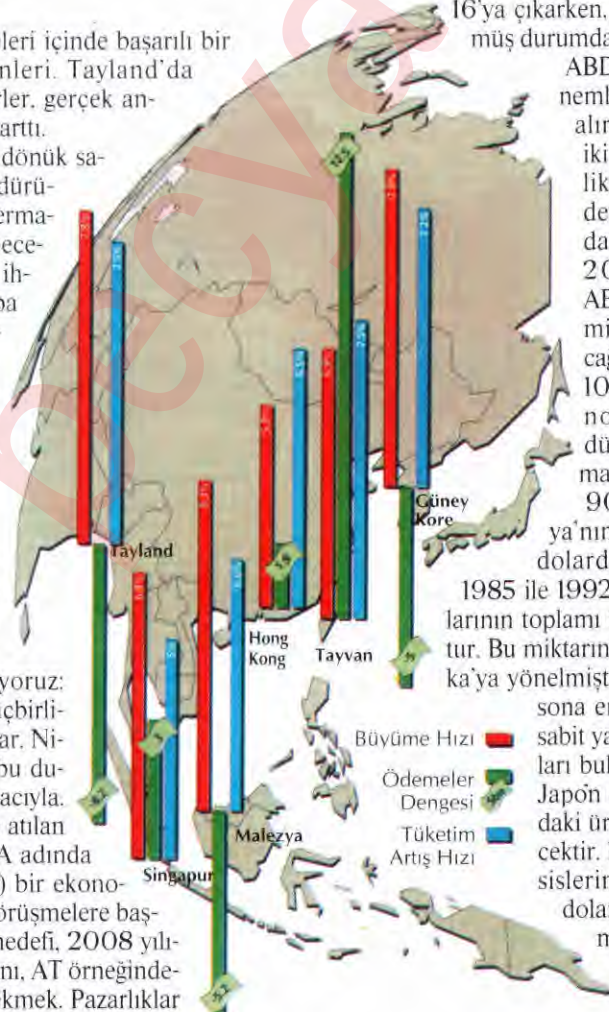
Yıl 1960. Bütün dünya çapında üretilen GSMH'nin içinde Japonya'nın payı yüzde 3. ABD'ninkiyse yüzde 34. Yıl 1990. Japonya'nın katkısı yüzde 16'ya çıkarken, ABD'ninki yüzde 21'e düşmüş durumda.

ABD ile Japonya'nın uzun dönemli büyüme eğilimlerini temel alırsanız ve hesaplarınıza her iki ülkenin yatırım ve verimlilik farklarından ileri gelecek devalüasyon olasılıklarını da dahil ederseniz, Japonya'nın 2000 yılı dolaylarında ABD'ninkine yakın bir ekonomik potansiyele ulaşmış olacağını görürsünüz(1). Kısacası, 10 yıl sonra, hiç olmazsa ekonomik bakımdan Japonya dünyanın yeni Amerikası olmaya adaydır.

90'lı yıllar itibariyle, Japonya'nın yıllık ihracatı 330 milyar dolardır; ithalatı ise 210 milyar.

1985 ile 1992 arasında, yurt dışı yatırımlarının toplamı 600 milyar doları bulmuştur. Bu miktarın 300 milyarı Kuzey Amerika'ya yönelmiştir. Bu ritimle giderse 90'lar

sona ererken Japonya'nın yurtdışı sabit yatırımlarının 750 milyar doları bulması beklenmektedir. Yani, Japon firmalarının Japonya dışındaki üretim hacmi giderek büyüyecektir. 1992'de yurtdışındaki bu tesislerin üretim değeri 165 milyar dolar kadardır. On yıl sonra, bu miktarın yılda 1000 milyar doları bulacağı hesaplanmaktadır. Aynı zaman di-

evrensel kültür

aylık kültür, sanat, edebiyat dergisi

Yer ve göğün iki ayrı
karabasan, iki ayrı
kara fırtına gibi
kökünü ve çiçeklerini
kuşattığı bir iklimde,
bir düşün içinde
salınır gibi duran, bu
bir demet
"Çiçeklenme", sağlam
kökleri, ışıklı gövdesi
ve açık ufkuyla, ağır
yaşam sorumluluğunu
taşıyabileceğine
inandırıyor bizi.

Evrensel Kültür, bir
"buluşma", bir

"çiçeklenme" sunuyor size.

Dağılan Sovyetler Birliği, geçmişteki
pek çok değeriyle birlikte, büyük bir
bilginler ordusunu da sınırlarının
dışına akıtıyor. Prof. Dr. Ali Minai, ve
Doç. Huraman Nevruzova'yı, Evrensel
Kültür'ü ürünleriyle yükseltmeye
katılan ve yakında katılacak olan
başkalarını müjdeleyen iki değerli yazar
olarak sunuyoruz okuyucularımıza.
Avrupa'nın değişik ülkelerinde göçmen
olarak yaşamak zorunda kalan
Türkiyeli yazar ve bilim adamlarımızın
da katkılarıyla Evrensel Kültür'ün

ABDİN DİNO / ÇİÇEKLEME'DEN

içeriği gün geçtikçe
zenginleşiyor.

"Kültür Sanat
Dergiciliğinde
İstanbul-Anadolu
Ayrımı"nı konu
edinen Dosyamızda
ele aldığımız,
Anadolu'nun düşünce
ve sanat ortamının
yükünü omuzlamış
dergiler, yalnızca
görüşleri ve
sorunlarıyla
konuğumuz olmakla
kalmıyorlar: gelişmeye

açık, sağlıklı bir kültür ve sanat
mücadelesi içinde kurulacak ilişkinin de
haberlerini taşıyorlar.

Böylece, Kafkasya'dan Avrupa'ya, Anadolu
üzerinden kurulan bir demokrasi ve
sosyalizm köprüsü olma yolunda küçük
bir adımı attığımıza inanıyoruz. Egemen
sınıfların, "Adriyatikten Çin Seddine",
geri ve çöken bir dünyanın parçası olarak
tasarladıkları sözde birliğe karşı, biz,
kendi çapımızda, alçakgönüllü ama
sonuna kadar iddialı bir başka
bütünleşmenin umudunu ve olanağını
yaratmak istiyoruz.

► DOSYA

limi içinde 300 milyar dolar olan ihracat, yaklaşık 550 milyara dayanacaktır. Bu ise on yıl sonra, Japon firmalarının yurtdışı üretimleri ihracatlarının iki katına ulaşacak demektir. Japonya'nın esas güç kaynağı yurt içindeki yatırımları değil de, dünya sathına yayılmış üretim birimleri olacağıa benzemektedir.

Japon ekonomisi 1992'de yaşadığı sarsıntıdan görece az hasarla çıkmıştır. Belli dallarda krizin uzantıları sürmekteyse de genel ekonomik göstergeler, örneğin, bir ABD ile karşılaştırıldığında hiç de Japonlar için endişe verici gözüküyor. GSMH'nin büyümesi 1991'deki yüzde 4'lük artıştan, 1992'de yüzde 1.5'a inmişti. 1993'te yüzde 2.5'luk bir milli gelir artışı bekleniyor. Enflasyon ise istikrarlı biçimde azalıyor: 1991'de yüzde 2.8, 1992'de yüzde 1.7, 1993'de yüzde 1.2. İşsizlik ise çalışma yaşında olan nüfusun yüzde 2.5'ünü kapsayan bir çizgiyi sürdürüyor. Dış ticaret fazlası bakımından ise Japonya 1988 ile 1990 arasında gözlenen düşüş eğilimini atlatıp eski performansını yakaladı. 1993'de 145 milyar dolar fazlası olması bekleniyor.

Şimdi, bu ekonominin Asya'ya dönük yüzüne ilişkin sayıları gözden geçirelim. 1980'li yılların sonuna kadar Japonya'nın ihracatının başlıca muhatabı ABD'ydі. Bu durum 1988'den bu yana giderek değişti. Japon dış ticaretinin içinde ABD'nin 1985'deki payı yüzde 37.2

iken bu oran 1992'de yüzde 28.2'ye düştü. Buna karşılık Doğu Asya'nın payı 1989'daki yüzde 16.4'lük orandan 1992'de yüzde 28.5'a çıktı. Benzer bir gelişme dış yatırımlarda da gözlenmekte.

Belli ki, Japonya ilgisini giderek Asya ülkelerine doğru yönelmeyi seçiyor. Ama, bu yeni yönelimin ille de bir savaşın tohumlarını attığını düşünmek için galiba Amerikan çıkarlarının keskin savunucusu analistlerin taktığı gözlükleri kullanmak. Amerika'nın mutlak hegemonyasına orta ya da uzun vadede herhangi bir tehdit oluşturacak her türlü gelişmeyi bir savaş nedeni olarak algılamak lazım.

Japonya'nın Doğu Asya'da hızla bir siyasal bloklaşmanın liderliğine soyunduğu; kısa vadede dünya barışını tehdit edeceği yolundaki görüşlerin biraz aceleci olduğunu düşündürten bir dizi etken var; onları anımsayalım.

Önce dış yatırımların yarattığı duruma bakalım. Bunun için de Richard Rosecrance'ın çözümlemesinden yararlanalım: 2

"Japonların tahminlerine göre, bugün ABD'nin ülke sınırları dışında yaptığı üretim, iç üretiminin yaklaşık yüzde 20'sine yaklaşıyor. Yurt dışındaki Japon üretimi GSMH'nin yüzde 2'sinden yaklaşık yüzde 7'sine kadar yükseldi. (...) Japonya'nın dış yatırımları ve deniz aşırı pazarları, yatırım yapılan ekonomilerin ve toplumların başarısında bir risk yaratıyor. Eğer bu ülkeler başarılı olamazlarsa, Japon üreticilerin ve yatırımcıların kendi karları da düşüyor. Bu durumu genelleştirebiliriz; dün-

yadaki pek çok ekonomik ve ticari güç açısından bugün 'ekonomik caydırma'ya doğru bir gidiş söz konusu. Çünkü ekonomik caydırma, dünya politikasında, sadece düşman halkı rehin alan 'askeri caydırma'nın çok ötesinde bir dengeleyici etki yaratıyor.

Ekonomik caydırma, bir ekonominin bir diğerinde dış pazarlar ve verimli yatırımlar yoluyla sahip olduğu 'risk unsuru'na dayanır. Eğer bu risk unsuru ikisinde de esas olarak aynı orandaysa, ekonomilerden birinin başarılı olamaması durumunda her iki ülke de zarar eder. Baskı yöntemi çok daha incedir: Ev sahibi ekonomi yabancı ekonominin kazancını vergilendirme ve harcama politikaları veya yasaklayıcı ya da kolaylaştırıcı kanunlar yoluyla yeniden şekillendirebilme şansına sahiptir (...) Yatırım yapan ülkelerin, birbirlerinin ekonomik sınırları içinde elde ettikleri kazancın birbirine paralel olarak artması, bu ülkeler arasında radikal ekonomik sorunlar çıkmasını da engeller. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinin önemi küçümsenmemelidir."

Bir diğer deyişle, ABD, AT ve Japonya arasındaki karşılıklı ve gittikçe artan ekonomik risk yatırımları, bu ülkeleri aralarında ciddi ekonomik sorun çıkarmaktan geri durmaya itmektedir: küreselleşme ekonomik caydırma'yı da beraberinde getirmektedir.

Ekonomik düzlemdeki caydırmanın yanısıra siyasal düzlemde de bir dizi husus vardır ki, Japonya'nın bir bloklaşmaya liderlik etmesi olasılığını düşürmektedir:

Bunların başında, Japonya'nın özellikle Doğu Asya ülkeleri katındaki siyasal sicilin güvenilirliği gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon işgalini yaşamış olanlar, bu ordunun bazen vahşet sınırını aşan uygulamalarını unutmış değillerdir. Nitekim, Japonya, tarihinin bu karanlık veçhesiyle yüzyüze gelmeyi ancak son birkaç yıl içinde kabul edebilmekte; savaş sırasında Japon mezalimlerini kendisi açıklayıp bir anlamda özür dilemektedir. Gelgelelim, bu anıların kolay kolay silineceğini düşünmek yanıltıcı olur.

Japonya'nın Pasifik'te toparlayıcı bir siyasal liderliğe soyunmasını son derece güç kılan bir diğer nokta ise kendi zihniyet dünyasından kaynaklanmaktadır. Kendi içinde, öteki toplumlara kıyasla, bir derece türdeş bir toplum olan Japonlar bir küresel hegemonyaya oynamayı kolaylaştıracak bir bilinç geliştirmiş değillerdir. Kendi kültürlerinin, değerlerinin sağlamlığına inanmakta; bu değerlerin kendilerini biricik bıraktığını düşünmektedirler. Ne var ki, başka toplumlarla bu "sağlam" değerleri paylaşmayı akıllarına henüz getirmişe benzememektedirler. Oysa, dünya tarihi, hegemonyaya oynayan ülkelerin ekonomik üstünlükle yetinenler arasından çıkmadığını; hegemonik devletlerin, Roma, Amerika örneğindeki gibi zihniyet kalıplarını, kültürel gözlüklerini ötekilere giydirmeyi becerebilenler olduğunu öğretmektedir. Japonların "insanlık hallerini" henüz evrensel ölçekte tahayyül etmeleri hegemonya iddialarını ertelemektedir.

Japonların bu konudaki sınırlılıklarını oldukça iyi yansıtan bir örnek Körfez Savaşı sırasında yaşanmıştı. 3

Japonya'nın dış yatırımları (yıllık artış, % olarak)

	1989	1992
Kuzey Amerika	50.3	48.3
Avrupa	20.8	19.5
Doğu Asya	11.7	16.2
Diğer	17.2	16.0

Japonya'nın eski Başbakanı Yasuhiro Nakasone, Bağdat'a gelmiş ve oradaki Japonları bir uçakla alıp dönmüştü. Bir yabancı gazeteci Nakasone'ye "niye sadece Japon rehineri aldınız?" diye sorduğunda Nakasone önce soruyu anlamamış, sonra "ben bir Japonum da, ondan" demişti. Oysa Irak'ta Uzak Doğulu birçok başka rehine de vardı.

Nakasone kurtarma uçağına örneğin bir iki Filipinli, bir kaç Koreli ya da Çinliyi de almış olsa, bölgeye dönüp Japonya'nın kendisinden başkalarını da kucaklayan bir hami olduğunu söyleyebilirdi. Bir kriz ortamında Amerikalıların, en azından, görüntüyü kurtarmak üzere her zaman başvurdukları bu yöntem aklına bile uğramamıştı.

Ne var ki, bütün bu "vizyon eksikliklerine" bakıp Japonya'nın siyasal ağırlığı yoktur sonucunu çıkartmak yanıltıcı olur. Böylesine ciddi bir ekonomik gücün elbette siyasal ağırlığı da olur. Nitekim, Japonya bu yöndeki arayışlarına da hız vermiş durumdadır. Örneğin, Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi olmak üzere girişimleri yoğunlaşmıştır. Askeri alanda da giderek varlığını hissettirmektedir. Mevcut Anayasası sadece savunma amacıyla bir silahlı güç oluşturmaya el vermesine, bu nedenle de ülke dışına asker çıkarmasına engel koymasına rağmen, Japonya giderek dünyanın üçüncü en güçlü ordusunu kurmuştur.

Gelgelelim, Japonya askeri alandaki varlığını pekiştiriyorsa, bu biraz da ABD'nin yeni stratejilerinin zorlamasıyla olmaktadır. Amerikan kamuoyu Körfez Savaşı'nda Japonların ellerini taşın altına sokmamasını, ABD'nin onların çıkarlarını da korumak amacıyla kendi evlatlarını ateş hattına sürmesini içine sindiremediğini göstermiştir. Dolayısıyla Japonya'nın daha aktif olmasını dolaylı yoldan talep ettiğini ortaya koymuştur.

Japonya'nın karşı sahillerinde üç tane nükleer güç - Rusya, Çin ve Kuzey Kore - bulunmaktadır. ABD'nin koruyucu şemsiyesinin daralmasının yaratacağı boşluğu doldurmayı girişen Japonya'nın bu yeni durumunu ABD aleyhine kullanmayı tasarladığını söylemekte biraz haksızlık bulunmaktadır.

Kaldı ki, Pasifik Havzası'ndaki bütün ülkelerin - Japonya dahil - gelecekteki davranışlarını büyük ölçüde tayin edecek unsur, ABD'nin stratejileri olacaktır. Bu stratejilerin alacağı doğrultular konusunda 1959'dan 1990'a Singapur'un Başbakanlığını yapmış olan Lee Kuan Yew'e kulak verelim. İkna edici bir çözümlemesi var.³

90'lı yılların ortalarından başlayarak ABD'nin önünde üç seçenek olacak:

1. Japonların ekonomik üstünlüğünü kırarak önlemler almak ve Çin'in kalkınma hamlesini durdurmak.
2. Japonya, Kore ve Tayvan'la sıkı işbirliğine girip Çin'i izole etmek.
3. Japonya, Çin ve Kore arasında geçmişten gelen köklü güvensizliği ve Çin'in ASEAN ülkelerinde uyan-

TEHLİKELİ BÜYÜME

GÜNEYDOĞU ASYA'DA
GERÇEK GSMH
ARTIŞI: GELİŞME
VE TAHMİNLER

dırdığı korkuyu temel alıp bu çelişkilerden mümkün olan en yüksek ekonomik ve siyasal avantajı üretmek.

İlk iki seçenek yüksek risk boyutu taşıyor. ABD, Çin'i ya da Japonya'yı ürkütebilir; ama, her ikisini ayna anda susturması çok zordur. Her ikisi üzerine aynı anda gitmesi onları işbirliğine iter. Japonya ile Çin'in aynı oluşumda saf tutmaları dünyanın ağırlık merkezini kaydıracak ölçüde bir çekim odağı yaratır. Üstelik, hayal kırıklığına uğramış Çin ile Japonya'nın tesirini göğüslemek üzere ABD'nin askeri harcamalarını bayağı arttırması gerekir. Demek ki, makul olan üçüncü seçenek, ABD bakımından.

Çin ile Japonya arasında zaman zaman gerilimler baş gösterebilecektir; ama, bunun savaşa dönüşmesi beklenmemelidir. Zira, sonuçları her ikisi için de korkunç olur. Üstelik, ABD zaten araya girip ikisinden birinin ötekini ezip çok güçlü olmasını engellemeyi seçecektir.

Öte yandan, ASEAN ülkeleri bakımından görünürdeki en az sorun yaratan müttefik ABD'dir.

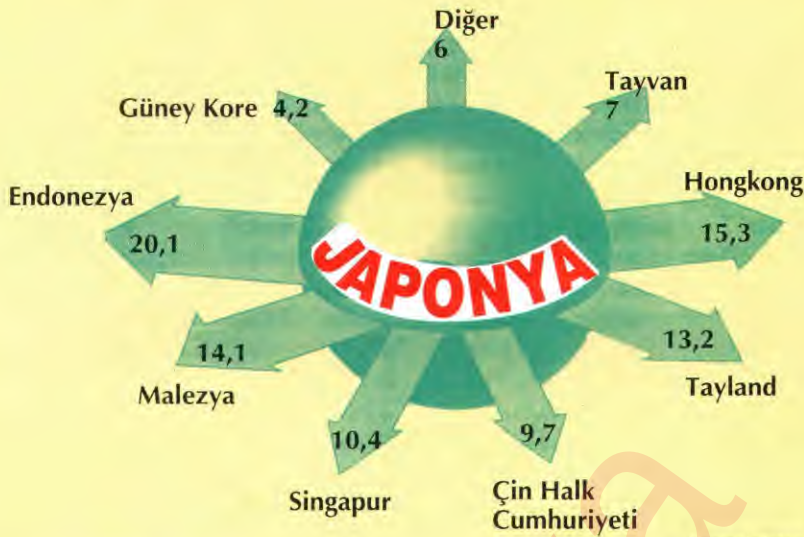
Sonuçta, Pasifik Havzası'ndaki en önemli aktör konumu yine ABD'ye düşeceği benzetilmektedir. Çin ve Kore, Japonya'nın öne çıkmasını istemeyeceklerdir. Japonya ile Çin'in ortak bir hakimiyet kurması olasılığı yok gibidir.

Önümüzdeki yıllarda Çin'in siyasal ağırlığı kendini hissettirecek; bunun yanı sıra, Japonya ABD'yle yakın işbirliği halinde ekonomik ve siyasal gücünü arttırmaya devam edecektir. Gerçek anlamda, savaş rüzgarlarının estiği pek söylenemez. ■

Dipnotlar

1. Kenneth S. Courtis, "Le modèle Japonais" Politique internationale, sayı 56, (Yaz 1992)
2. Richard Rosecrance, "Ekonomik Caydırma", NPQ Türkiye, Cilt 2, sayı 5 (1993), s.37-41.
3. Lee Kuan Yew, "Le grand siècle du Pacifique" Courrier International, sayı 150, 16-22 Eylül 1993.

Japonya'nın Asya Ülkelerine Yaptığı Yatırımların Dağılımı (%)

Japonya'nın Temel Göstergeleri (1991)

Nüfus.....	125.000.000
Yüzölçümü	337.801 km2
GSMH Büyüme	
Hızı (%)	2,1
Döviz Rezervi	72 milyar \$
İthalat.....	236.999 milyar \$
İhracat.....	314.786 milyar \$
Kişi Başına	
İhracat.....	2551 \$
Kişi Başına	
Ulusal Gelir.....	32.018 \$
Enflasyon (%)	2,1
İşsizlik (%)	2,2

Kaynak:Jetro Asia Year Book

Japonya'nın Aydınlik Yüzü

Japonya'dan söz açıldığında herkes büyüme, gelişme ve büyük başarılardan söz ediyor. Doğrudur da. Ancak bunlar Japonya'nın yalnız aydınlık yüzüdür. Japonya'nın bir de öbür yüzü olsa gerek.

Doç. Dr.
AYDIN UĞUR

Otomotiv sanayiini yakından izleyenler, mikro-elektronik ve bilişim dünyalarına ilgi duyanlar Japonya denince ne anlamak gerektiğini artık biliyorlar. Ama çoğumuza sorsanız "önde giden sanayi ülkelerindendir" deyip orada duracağız. Acaba Japonya'nın ulaştığı konum bu kadarla tanımlanabilir mi? Kesinlikle hayır.

Karşımızdaki - eğer mevcut eğilimlerde çok olduğandışı kesiklikler başgöstermezse - 2000 yılı dolaylarında ABD'ninkine yakın bir ekonomik güce ulaşması beklenen bir ülke.

Japonya, ekonomik örgütlenme ile sosyo kültürel yapının karşılıklı etkileşiminin yönü, tarzı ve şiddetine ilişkin bir şeyler öğrenmek isteyenler bakımından çok ilginç bir inceleme alanı. Batı'da yerleşmiş ve olgunlaşmış olan ekonomik rasyonalite anlayışı apayrı bir sosyo kültürel zeminde ete kemiğe bürünüyor. Bu süreçte hangi biçimler doğuyor; hangi dinamikler öne çıkıyor.... görmek, ekonomi-kültür çiftinin evlilik bağları konusunda genel bir kuramsal model arayışında olanlar için son derece önemli ipuçları sunabiliyor.

Bu ipuçlarını yakalamak üzere sorgulamanın ilk

adımını atalım: "Japonya ekonomik atılımını neye borçlu?" sorusu ile başlayalım.

Bundan on, on beş yıl önce olsaydı, çoğumuz "Batı'nın gerçekleştirdiği teknolojik yenilikleri hiçbir patent hakkı ödemedi alıp, hızla ve ucuza mal ederek ürüne dönüştürmesine" diye yanıtlardık. Geçen zaman için bu denli basit olmadığını gösterdi.

'80'li yıllarla birlikte küreselleşme adı verilen süreç hız kazandı. Küreselleşme, dünya ekonomik sistemi bünyesinde bir yandan etkileşimin çok yoğunlaşması, beri yandan bu etkileşim ortamında rekabetin şiddetlenmesi anlamına geliyor. Bu yeni rekabet zemininde iki gelişme dikkati çekiyor. İlki, talebin istikrarsızlaşması, ikincisi tüketici tercihlerinde meydana gelen çeşitlenmenin mal çeşitlenmesi zorunluğunu beraberinde getirmesi. Yeni durumun içerdiği özellikler, kabaca, işte bunlar.

Dünya pazarındaki bu yeni duruma bazı ekonomiler ötekilere kıyasla daha kolaylıkla ayak uydurabildiler. Ayak uyduranların başında Japonya geliyor. Bu ayak uydurma becerisinin gerisinde nelelerin olduğunun araştırılması gerekiyor.

Ancak, tam da bu noktada bir uyarı: Sosyo kültürel geçmişi itibariyle şimdiye kadar örneklerini gördüğümüz, iyi kötü tanıdığımız Batı toplumlarından köklü biçimde farklı bir topluma yakından bakıyoruz.

Bu toplumun kendine özgü duyarlılıkları, değerleri, yakınlıkları üzerine temellenmiş bir ekonomik sistemin dünya rekabet düzeninde öne çıkışına bakıyoruz. Bu toplum öne çıkıyor; demek ki, evrensel anlamda, herkes için geçerli olan bir hususa - ekonomik rasyonaliteye - yakın düşüyor. O halde, yeni duruma yanıt vermek üzere kurduğu mekanizmalar bünyelerinde bir "ilkesel" doğruluk taşıyor. Bir diğer deyişle harekete geçirdikleri yöntemlerin özündeki ilkeler geçerli. Rekabet gücünü yükseltiyor.

Gelgelelim, bu ilkelerin ete kemiğe bürünmeleri aşamasında kaçınılmaz olarak, Japonya'nın kendi tarihinin derinliklerinden gelen özellikler devreye giriyor: Emek/sermaye ilişkisindeki alışkanlıklar, iş olgusunu yaşama konusundaki değerler, vb. o ilkelerin, tasarım, üretim, pazarlama evrelerinde aldığı formları belirliyor. Bu nedenle, Japonya'daki uygulamalara bakarken, özenle, mekanizma ile mekanizmanın gerisindeki ilkeyi birbirinden ayırtmamız gerekiyor. İlkeyi benimseyebilirsiniz; olduğu gibi alabilirsiniz. Ama mekanizmaya takılır da onu benimsemeye kalkarsanız, Japon kültürünü, tarihini alamayacağınızdan hüsrana uğrama olasılığınız çok yüksektir.

Toyotizm

Şimdi ilk sorumuzu tekrarlayalım: Japonlar yeni duruma ayak uydurabilmelerini neye borçlular? Geçici olarak şu yanıtı benimseyelim: Önceleri taklit ettikleri teknolojileri artık kendilerinin geliştiren hale gelmiş olmalarına. Bu yanıtlama girişimi, sonuçları tek nedene bağlayan bütün kestirmeci girişimler gibi yetersiz. Yetersiz, ama içinde bazı doğruluk parçacıkları da barındırmıyor değil.

Eğer teknolojiyi yalnızca teknik donanım olarak görmüyorsanız, iş örgütlenmesini ve üretim yönetimini de teknoloji kavramının kapsamına alıyorsanız, açıklama girişiminiz doğruluk parçacıkları barındırıyor demektir. Çünkü Japonların ilk bakışta göze çarpmayan; ancak kendi sosyo kültürel özelliklerinin seferber edilmesine dayanan tamamen farklı uygulamaları tam da bu alanda - işin ve üretimin örgütlenmesinde - yer alıyor. Doğrudan tek tek işçilerin verimliliğini değil de bütün bir üretim biriminin verimliliğini gözeterek yeni örgütlenme anlayışının etrafında dünüyor. Yalnızca "kalite çemberleri" ya da "sıfır stok" yöntemleri ile yetinmeyip, iş sürecinin bütünsel örgütlenişini kuşatan yenilik üzerine oturuyor. Teknik yenilikler, işin örgütlenmesindeki yeniliğin kurduğu iklimin içinde devreye sokuluyor; elbette o iklimi besliyor. Ama zincirleme reaksiyonu harekete geçiren ilk müdahale örgütün düzenlenmesi kertesinde gözleniyor.

Bu yeni iş anlayışı "taylorist" anlayışın büyük ölçüde terk edilmesi anlamına geliyor. Anımsanacağı üzere, Taylorizm üç temel ilke üzerine oturdu: 1. İşlevlerin keskinleştirilmesi, 2. Yerine getirilmesi gereken işlemlerin en küçük parçalarına bölünmesi, 3. Böylece oluşturulan bu en küçük işlem parçacığının gerektirdiği hareketlerin ve zamanın ölçülüp işçiye mutlaka uyacağı zorunluluklar olarak verilmesi.

Japonlar, yüzyıl başından bu yana bütün sanayi kuruluşlarının en rasyonel ilkeleridir diye bellediği bu ilkelerden farklı ilkeleri devreye sokuyorlar ve apayrı bir iş örgütleniş modeline ulaşıyorlar. Geliştirilmesinde başı çeken kuruluş Toyota olduğu için kimilerince "Toyotizm" diye anılan bu model, Japonların - Türk toplumuna pek uzak düşmeyen - "toplulukçu kültür"leriyle çok yakından bağlantılı.

Japon ekonomisi, Taylor'dan, Ford'dan bu yana genel geçer kabul edilegelmiş işlik düzenini terketmiş. Dünya pazarında kendini hissettiren kuruluşların hepsinde, Japon işçisi sürekli aynı ve tek işi yapan, sadece kendi önünden akan tek bir parça üzerinde faaliyet gösteren mekanik emek gücü olmaktan çıkarılmış. Hem bakım-onarım yapıyor, hem birden fazla işi üstleniyor; hem atölye içinde yanındakıyla yardımlaşabiliyor; hem de yapmakta olduğu işlerin daha verimli kılınması için sık sık yönetime öneri götürüyor. Şimdi bunun gerisine bakalım: Evet, Japonya'ya özgü bazı dinamikler göreceğiz. Bir kere, Japon kültüründe, çalışma - deyim yerindeyse - "cemaatsel" bir olgu olarak görülmüş, yüzyıllardır.

Japonya'nın kendi tarihinin derinliklerinden gelen özellikler devreye giriyor: Emek/sermaye ilişkisindeki alışkanlıklar, iş olgusunu yaşama konusundaki değerler, vb. o ilkelerin, tasarım, üretim, pazarlama evrelerinde aldığı formları belirliyor. Bu nedenle, Japonya'daki uygulamalara bakarken, özenle, mekanizma ile mekanizmanın gerisindeki ilkeyi birbirinden ayırtmamız gerekiyor.

Japonya'da iş

Japonya'da "iş" başından beri bir "cemaatsel" uğraş olmuştur. Sanayileşme öncesindeki dönemlerde temel gıda pirinç, temel etkinlik de pirinç üretimi. Pirinç üretimi ise mutlaka diğer köylülerle birarada sürdürülmesi gereken bir tarım türü. Yandaki tarlamanın yüzey suyunu kullanarak gerçekleştirilen bir tarım. Herhangi bir köylünün tek başına ve yalnızca kendi toprağını gözeterek sonuç alması mümkün değil. Japon köyü, bu nedenle, bir kader birliği içinde, bu etkinliğin mahiyetinden ötürü, topluluktan bağımsız olarak bir bireyin ayakta kalabileceğini tasarlaması söz konusu değil.

Gelgelelim, birbirine, teknik koşullar dolayısıyla böylesine bağımlı olunan bir ortamda, karar alınması da gerekiyor. Bu karar alma sürecinin bir tek biçimi olabilir: O da, uzlaşım.

Japon kültüründeki cemaatsellik boyutundan ötürü çatışma değil de, uzlaşma eğilimi hakim. Bütün bunlar, bir ilkeye kan ve can veren "yerel özellikler". Peki, ilke neydi, onu unutmayalım.

İlke, tek amaçlı mekanik makineleri kullanarak sürekli aynı işi yapan düşük nitelikli işçiden, tasarım, makine ayarlama, bakım yapabilen bir işçiye geçmek. Bunu yaparken de sadece üretimin organizasyonunda Taylorist modelden uzaklaşmakla yetinmeyip, emeğin organizasyonunda da, giderek işletmenin genel organizasyonunda esnekli-

gi, öğreni paylaşımını ve katılımı eksene almak.

Japonya'da iş anlayışı Batı'daki gibi sözleşme üzerine değil de, ilişki üzerine bina edilmiş olduğundan, karar almanın uzlaşım olmasına da doğal. Sözleşmenin mantığı birbirinden bağımsız iki tarafın belli bir süre için, belli bir ticari işlem etrafında anlaşmasıyla sınırlıdır. Oysa, ilişkisel iş anlayışı sözleşmenin zaman ve davranış çerçevesini aşar. Japonya'da taraflar, kökü tarihten beslenen nedenlerden ötürü, iş söz konusu olunca, aynı geminin yolcusu olma duygusunu taşırlar. Karar alırken hep birlikte düşünmek de bunun peşinden gelir. Nitekim, bu özellikle ilişkili olarak, hukukun birbirlerine bağlı olmasalar da bir kader ortaklığı niteliğindeki dev şirketler toplulukları - Keiretsu'lar - Batı'lı muhataplarını hem şaşırtan hem de kızdıran bir davranış bütünlüğü sergilerler.

Japonya'da uzun yıllar çalışmış bir işadamı olan Mark Zimmerman¹ tipik bir Japon firmasının "aklını" işleyişini şöyle anlatıyor:

"Tutun ki, biri Amerikalı, biri Japon iki anafirma, bir konuda ortaklık (joint-venture) kurdu. Bir yeni ürünün geliştirilmesi konusu çıktı. Amerikan tarafı, Japon ana firmasından bu ürün geliştirilmesi işi için geniş çaplı bir mali katkı talep ediyor. Japonlar, ilk adımda, Batı'lılarınkinin aynısı bir rasyonellik içinde, bu yeni ürün için pazar şansını değerlendirmeye başlarlar. Ciddi bir piyasa araştırmasına girerler. Bu noktaya kadar Batı'lılarla aynı işlemleri yaparlar. Fakat ne zaman ki, bilgi toplama aşaması sona erer, Japon uygulaması makas değişir. Bu aşamada Japonlar nemawasi adını verdikleri bir çeşit uzlaşım kurma süreci içine girerler. Batı'lı merceğiyle bakıldığında projeyle ilgisi yokmuş gibi gözükse, neredeyse yarı dinsel olarak adlandırılabilir toplanular birbirini izler. Yeni ürünün firmasının geleneği ile ne ölçüde bağdaştığı tartışılır. Sonra, bu yeni ürün işine girmekle acaba iş aleminde firmayı mahcup edecek bir adım atılmış olur mu olmaz mı, ona bakılır.

Bir sonraki muhasebe, yeni ürün tutmazsa ne ölçüde "hicap" duyulacağını değerlendirmesine ilişkindir. Bütün bu aşamalar, Batı'lı gözüyle, ürünün gerçek anlamdaki ekonomik değerlendirilmesi ile yakından uzaktan ilgili değilmiş gibidir. Her adımda, Japon firmasının bünyesinde uzlaşım arayışı sürdürülür. Bu uzlaşım erişildiğinde karar alınmış demektir. Sonrası, - herkesin "onuru" seferber edilmiş olduğundan - büyük bir özveri ve çabayla uygulamanın sürdürülmesidir.

Bu zihniyet ikliminde iyi yöneticinin tanımı da farklıdır. İyi yönetici, demir gibi yumruğu olan, kararlı ve doğru bildiğini etkin biçimde işletmesine uygulamayı bilen kişi değil, uzlaşımı en sağlam biçimde kuran kişidir. Bu ortamda emek ile sermayenin aynı kimliğin şemsiyesi altında birarada durmaları kolaylaşmaktadır.

İyi yönetici, demir gibi yumruğu olan, kararlı ve doğru bildiğini etkin biçimde işletmesine uygulamayı bilen kişi değil, uzlaşımı en sağlam biçimde kuran kişidir. Bu ortamda emek ile sermayenin aynı kimliğin şemsiyesi altında birarada durmaları kolaylaşmaktadır.

Keiretsu: Batı'nın Çözemediği Dayanışma Örgüsü

Belli ki Japonya'nın ekonomik atılımını güçlü kılan etkenlerin başında iş organizasyonunda gerçekleştirdikleri devrim geliyor. Yine belli ki, bu devrimin gerçekleştirilmesini kolaylaştıran ve Japon kültüründen gelen bir dizi özgülük var. Ancak, Japonya'yı öne çıkartan yalnızca iş organizasyonundaki yeni tarzları mı; başarılarının başka nedeni yok mu?

Tasarruf eğilimi sıralamasında Japonlar dünya birincisi. Hem gelirleri, hem de bu gelirlerinden tasarrufa ayırdıkları pay son derece yüksek. Üstelik bu tasarruf, Japonya'daki mevcut finans ve vergidüzeni içinde çok büyük ölçüde yatırıma dönüşüyor. Bu yatırımlar Japonya'nın geliştirdiği yeni iş organizasyonuna uygun olarak kurulmuş tesislerle buluşup "Keiretsu" adı verilen bir şirketler örgüsü içinde harekete geçiyorlar.

Keiretsu, bizim holdingden anladığımızdan farklı. Hukuki anlamda bir holding değil, bir şirketler ağı. Ağın bünyesinde mutlaka bir banka, hizmet firması, üretim firması, taşıeron firmalar ve pazarlama firması var. Bir de özellik: Aynı keiretsu içinde herhangi bir faaliyet alanından sadece bir firma yer alıyor. Örneğin, aynı keiretsu gıda sektöründen mikroelektronığa uzanan bir yelpazeyi içerebiliyor, ama bünyesinde, örneğin birden fazla motosiklet kuruluşu olmuyor.

Keiretsular son derece sıkı dayanışma bağlarıyla dokunmuş birer örgüler. Dayanışma zorunluğu hukuktan gelmiyor; iş yapma kültüründen, iş kavramıyla ilgili zihniyet ikliminden geliyor. Bu dayanışma ortamı ortak stratejiyi mümkün kılıyor. Ortak stratejinin iki ana kanadı var. Uzun dönemli hesap ve pazarı çok yakından izleme.

Uzun dönemli hesap mümkün; çünkü borçlanmalar ve işlemler örgünün iç dayanışmasıyla uzun döneme göre kurgulanabiliyor.

Pazarı yakından izleme ise zaten Japonya için bir zorunluluk. Hem hammadde tedariki hem de ürünlerin satışı için Japonya yurtdışına mecbur. Keiretsu'ların dünya pazarını izleme işini üstlenen; izlemeyle de kalmayıp dünya pazarından hem alımları yapan hem de dünya pazarına Japon ürünlerini satan kuruluşlar da bir değişik. Bunlara Sogo Şoşa² deniyor. Dev alım-satım şirketleri olan Sogo Şoşa'lar, Keiretsu'ların ticari taşıeronları. Keiretsu'lar bu şirketlere vekalet vermiş gibiler. Sogo Şoşa'lar bütün dünya yüzeyinde etkinler. Alıyorlar, satıyorlar. Dünyanın en güçlü ticari ve sınai istihbarat makinesini oluşturuyorlar.

Öte yandan, Keiretsu'ların Japonya dışına yapacakları yatırımları hazırlıyorlar; teknolojik donanım ile el ele gitmesi gereken finansman kaynaklarını bir araya getiriyorlar.

Bunlarla da yetinmiyorlar. Hem kendi karlarını, hem de Keiretsu'ların karlarını pazardaki payı arttıracak biçimde hangi alana yeniden yatırımları gerektiğini belirliyorlar; uzun dönemli üstünlük için geliştirilmesi şart olan ürün türlerini, faaliyet kollarını bulup ortaya çıkıyorlar. İthalatı da gerçekleştiren yine Sogo Şoşa'lar olduğu için, aynı zamanda, Japonya'nın gereksinim duyduğu alanlarda korumacı politikaları da yine onlar uyguluyorlar.

50 dolaylarındaki Keiretsu ile 9 adet Sogo Şoşa Japon fabrikasındaki bütünsel verimlilik anlayışıyla buluşuyor; her türlü bilimsel araştırmanın sonuçlarını çok büyük hız-

GEDİK HOLDİNG

29.'uncu yılında bünyesindeki 24 şirketi, 700 çalışanı, 1000'den fazla bayii ile Türk Ekonomi'sine ışık tutmaya devam ediyor.

GEDİK HOLDİNG
GEDİK PAZARLAMA
GEDİK DIŞ TİCARET
GEDİK MENKUL DEĞERLER
BÖHLER
TERMO
SIRMETAL
SAMTAŞ
FRONIUS
SILOKS
GEDİK-HALSAN KIBRIS
GEPAS
ÖZGÜR REKLAMCILIK
HALSAN KİMYA
HALTUR
HALTAŞ
KARTAL KAYNAK
HASSAS DÖKÜM

TEMSİLCİLİKLER
CASTOLIN + EUTECTIC
DRESSEN PUMP
PLYMOVENT
BINZEL KAYNAK TORÇLARI
FURTENBACH GMBH
ÖGUSSA İNO SİLOX

GEDİK HOLDİNG A.Ş.
Yakacık Cad. No: 134 81430 Kartal - İstanbul
Tel: 389 59 90 (10 Hat) Fax: 353 58 53
Teleks: 36570 Geho tr.

la uygulamaya geçirme becerisiyle el ele verince, Japonya'nın ekonomik gücünün payandalarından birini oluşturuyorlar.

Japon sendikaları

Japonya bir çok bakımdan kendine özgü. Ama bu özgülük aracılığıyla, bütün dünya ülkeleri için aynı olan bir zorunluluğun - ekonomik rasyonalitenin - üstesinden gelebiliyor. Japonya'da istihdamın yapısı, emeğin örgütlenmesi ve sermaye ile ilişkileri de kendine özgü.

1992, Japonya için de zor bir yıl oldu; borsası sarsıldı. Bu zor yılın sayılarına bakalım. 1992'de işsizlik oranı faal nüfusun yüzde 2,2'si oranında kaldı. 1977'den bu yana pek değişmeyen bir oran bu. Karşılaştırma için bazı başka ülkelerdeki durumu anımsayalım. İşsizlik oranı 1992'de ABD'de yüzde 10 dolaylarındaydı. Gelgelelim, işsiz sayısındaki bu düşüklük bizi yanıltmamalı, önemli bir nokta gözden kaçmamalı; Japonya, esasen, iki kesimli bir ekonomiye sahip. Bir yanda - otomotiv, elektronik gibi çok büyük ölçüde otomasyon boyutu içeren - verimliliği son derece yüksek imalat sanayii var. Beri yanda, tarım gibi, hizmet gibi ya da inşaat faaliyetleri gibi, verimliliği çok düşük olan ve emek gücünün çoğunluğunu istihdam eden ikinci kesim. Japonya'da çalışan nüfus, kabaca 65 milyon ise, bunun 15 milyonu imalat sanayiinde yer alıyor. Ancak uzmanlar; birinci kesimi bulmak için imalat sanayiinin yalnızca yarısını almak gerektiğini, buna da diğer sektörlerin yüzde 10'unun eklenmesinin doğru olacağını belirtiyorlar ve ikinci kesimin, esasen birinci - verimli - kesimin sağladığı kaynaklardan beslendiğini vurguluyorlar.³

Ücretli sayısı da oldukça kabarık. 1991'de Japonya'da 46 milyon ücretli var. Bu kategorinin zaman içinde artışı da dikkate değer; 1960'ta faal nüfusun içinde ücretliler yüzde 54 oranında, 1970'lerin başında yüzde 65, 1980'lerin sonunda yüzde 75.

46 milyon ücretlinin yaklaşık 12 milyonu sendika üyesi. Sendikalaşma sürecinin gelişimi ise şöyle: 1974'te 12,5 milyon kişi ile toplam ücretlilerin yüzde 34,4'ü sendikalı, 1988'de 12,2 milyon ile 26,8'i. Görüldüğü gibi sendikalı sayısı mutlak olarak düşmüyor; ama dünyadaki genel eğilim burada da gözleniyor, oran düşüyor.

Peki Japonya'da sendikaların ulusal düzeydeki görünümü nasıl? Son yıllar, bu alanın yeniden biçimlenişine tanık oluyor. Geleneksel olarak kamu kesimi çalışanlarını bünyesinde toplayagelmış olan Sohyo konfederasyonu 1989'da kendini feshediyor ve 1987'de kurulmuş olan sosyal demokrat eğilimli Rango adlı konfederasyona katılıyor. Rengo 12 milyon sendikalarının yaklaşık üçte ikisini bünyesinde toplamakta. 1980 yılında bir değişiklik daha oluyor. Komünist eğilimliler (800.000 üye) Zenroren adlı konfederasyonda toplanıyor. Aynı yıl bir diğer konfederasyon kuruluyor; Zenrokyo. Sosyalist Parti'nin sol kanadına yakınları bir araya getiren Zenrokyo'nun yaklaşık 500.000 üyesi bulunuyor.⁴

Geçerken, bizdeki durumu anımsamakta yarar var. Bizde tarım-dışı etkinliklerde çalışanlar yaklaşık 10 milyon kişi. Bunun yaklaşık 3 milyonu sosyal sigortalar kapsamında. Bunun da 2 milyonu sendikalı. Türk-İş üyesi ise 700.000 dolaylarında.

Tekrar Japonya'ya dönüp, sendikaların örgütlenme tarzına yakından bakalım.

Japonya'da sendikalar işkolu bazında değil de, "işyeri" bazında örgütleniyor. Hem yasal anlamda, hem de fiili anlamda temel sendikal birim, işyeri sendikası. Bu, "şirket sendikası"ndan farklı. Bünyesinde üretim kesimlerini, genel yönetimi vb. barındıran bir büyük kuruluşa ele alalım. Bu bir gemi yapım şirketi olsun. X bölgesindeki tersanenin kendine özgü bir sendikası olacak, Y bölgesindekinin de. Gemi yapım şirketinin bünyesinde bir metal işkolu sendikası olmayacak. Buna karşılık, değişik tersane sendikaları aralarında federasyon kurup, o gemi yapım firmasının bütününü kapsayacaklar. Bu federasyon da, ülke düzeyindeki demir-çelik çalışanları federasyonuna üye olacak. O da, Rengo adlı konfederasyona bağlı olacak. Böylesi "işyeri sendikaları"nın sayısı 68.776.

Bu yeni rekabet zemininde iki gelişme dikkati çekiyor. İlki, talebin istikrarsızlaşması, ikincisi ise tüketici terciplerinde meydana gelen çeşitlemenin mal çeşitlenmesi zorunluluğunu beraberinde getirmesidir.

İşçiler işyeri sendikasına üye oluyor, o sendika da toplu-cafederasyon ve konfederasyona bağlanıyor.

Toplu sözleşmeler işyeri temelinde yapılıyor. İşkolu pazarlığı yok gibi. 1950'lerin başından bu yana gelenekselleşmiş olan ve bütün sendikaları seferber eden "İlkbahar Saldırısı" bile işyeri temelinde gerçekleştiriliyor.

Bu işyeri temelli sendikacılığın bir diğer deyişle, şirket içinde emek/sermaye ilişkisinin aldığı biçimler ise başka yazının konusu. Bu yazı çerçevesinde daha çok Japonya'nın ekonomik makinasına baktık. Bir ölçüde de kültürel özelliklerine değindik. Bu değinmeler ekonomik makinanın işleyişine katkılarıyla sınırlı kaldı. Oysa, Japonya'nın sosyo kültürel yapılarına, siyasal kültürüne ilişkin söylenecek çok şey var. Dünya pazarlarındaki gücü Japonya'nın oluşturduğu "ayın aydınlık yüzü". Biz bu yazıda daha çok oraya baktığımız için gördüklerimiz pek tedirgin edici olmadı. Gelgelelim Japon ayının bir de "karanlık yüzü" var. Uzlaşma kültürünün kişiliği baskı altında tutan, çatışmaların üzerine toprak seren yüzü. Demokrasinin, daha çok, iki tane ortak hedef - toplumun iç bütünlüğü ve dünya pazarlarının fethi - etrafında birleşen farklı siyasal klanlar arasındaki mücadeleye indirgenmiş olmasının getirdiği kısıtlar var... ciddi eleştiriyi gerektiren.

Bütün bunlar da bir başka yazının konusu. ■

Dipnotlar

1. Mark Zimmerman, How to Do Business With the Japanese (Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1989), s. 23-24
2. Türkçe'de Sogo Şosa'lar üzerine ciddi tek inceleme için bakınız, Cem Kozlu, Sogo Şosa, Dışa Açılmada Bir Japon Dersi (İstanbul, Bilkom Yay, 1993)
3. "Enquete sur le revers du miracle japonais", Libération, 21 Aralık 1992
4. Hiroastu Nohora, "Le syndicalisme japonais a la croisée des chemins", Problèmes économiques, No: 2.237, Ağustos 1991

İşinizi alacak
yönetimi
ve factoring
ile
nasıl
büyütürsünüz

Alacaklarınızı satın alarak ticari riskinizi üstleniyor, artan satışlarınıza bağlı olarak büyümenizi destekleyecek finansmanı hemen sağlıyoruz.

- *Siz işinizi büyütün.*

Yurtdışındaki müşterileriniz hakkında çok süratli bilgi edinip; ihracatınızın % 100 riskini alıyor, gerekli finansmanı sağlıyoruz.

- *Siz ihracatındaki riski ve finansmanı düşünmeyin.*

Alacaklarınızı satın alarak; müşteriniz çeki veya senedi size ne zaman verirse versin, vadesi ne olursa olsun, satışınızı yaptıktan sonra size hemen ödeme yapıyoruz.

- *Siz vadeli alacaklarınızı düşünmeyin.*

Bizi arayın, görüşelim...

İnönü Cad. Dünya Sağlık Sokak No. 31 Taksim-İstanbul
Tel. (1) 245 2313 / 245 2314 Fax. (1) 249 9533

Çin'in Bilmeden Devrimi Mi?

Herkesin dikkatini çeken Çin'deki gelişme ne kapitalizme geçişten, ne dünya pazarıyla bütünleşmeden kaynaklanıyor. Gelişmeye sosyalizmin özel bir modeli de denemez. Başarının nedeni bilgi ve bilimle elde edilen ulusal eğilimdir.

**HÜSEYİN
HASANÇEBİ**

Çin ekonomisi istikrarlı bir büyüme gösteriyor. Büyüme hızı yüzde 12'yi buluyor. Bu gelişme bütün dünyada dikkate değer bulunuyor. 2000'li yıllara Çin'in damgasını vurabileceği tahminleri yapılıyor. Çin'in ekonomik gelişme yönünden başarısı gerçekten de dikkat çekicidir. Çünkü gelişmenin dönemi ve ortamı ilginçtir. Çin bu gelişmeyi dünya ekonomisi belirgin bir durgunluğu yaşarken kaydediyor.

Önemli bir nokta da, Çin'deki siyasal rejimin benzeri rejimler "ekonomik tıkanma" nedeniyle çökerken, Çin'in kayda değer bir ekonomik gelişme ve büyüme performansı göstermesidir. Çin bu gelişmeyi "kapitalizme geçtiği" için sağlamıyor. Kanımca Çin'in gösterdiği bu gelişme "dünya pazarıyla bütünleşmesi" ile de açıklanamaz. Çünkü Çin'de bunların ikisi de mutlak anlamda ya da belirleyici ölçüde varlığı olan çizgiler değil. Ayrıca bu gelişmeyi "sosyalizmin özel bir modeli sağlıyor" da denemez.

Bence Çin'deki duruma tüm geri ülkelerin içinde bulunduğu ortam yönünden bakılabilir. Çin'de kapitalizmin aşılamayan geniş bir temeli vardı. Çin sosyalizmi, "tek el tapıncı" içinde bulunan diğer sosyalist ülkelerden farklı olarak küçük üretim birimlerinin tasfiyesinden kaçınmıştı. Hatta Çin'de küçük üretim ölçeğinin himaye gördüğü bile söylenebilir. Çin'in başka bir gerçeği de, sermaye birikimi açısından çok dinamik bir araç oluşturan "hisse senedi" ve "tahvil" borsası gibi araçları yoketmemiş olmasıdır. Özellikle güney eyaletlerinde beş milyon dolayında ailenin yaşamını menkul kıymetler borsasından sağladığı gelirle sürdürdüğü ve bu kesimin sürekli güç kazandığı öteden beri biliniyordu. Ve nihayet bu güney eyaletlerinin dünya pazarı ile, Hong-Kong kanalından gerçekleşen ve hacmi yirmi yıl öncesinde bile 50 milyar doları bulan önemli bir ilişkisi bulunuyordu.

Çin "mucize" denilen gelişmesini buradan, yoketmediği, bir ölçüde koruduğu küçük ölçek üretimden mi çıkardı? Hayır. Beş milyon ailenin birikiminden gelen "sermaye patlaması" ile mi? Hayır. Dünya pazarına açılan küçük bir "pencere"den mi? Hayır. Çin'in gösterdiği üstün ekonomik gelişmeyi açıklayacak bir tahlil henüz ortaya konulmadı. Bizim bilgilerimiz de yok denecek kadar az ve zaten bu yazının amacı da Çin'deki ekonomik gelişme üzerine akıl yürütmek değil, bu vakıa'dan ya-

rarlanarak ortaya, artık itibardan düşmüş bir tezi yeniden ısıtıp atmaktır.

Ekonomide globalleşme her ne olursa olsun, ekonomik gelişebilme için günümüzde hala "milli" konseptler geliştirmek hem olanaklıdır, hem de geri kalmış ülkeler için böyle bir konsept geliştirme zorunluluğu vardır. Bu konsept eğer hem karşılıklı bağımlılık, hem de bağımsızlık ise, dinamik ve çok özel bir sentezi içeriyorsa geriliğin yenilmesi mümkündür. Zaten günümüzde geriliğin başka bir alternatifi de yoktur. Bu ekonomik gelişme konseptine "ulusal kapitalizm" demek veya dememek önemli olmamalıdır. Önemli olan, geriliğin aşılmasına izin vermediği ve hiç bir zaman da veremeyeceği besbelli bugünkü ekonomik evrensel ilişkiler biçimi (veya alanı) dışında bir alan olabileceğini görmektir. "Hayır, böyle bir özel gelişme alanı olamaz" demek "geriliğin alternatifi olamaz" demektir ve daha çok da ideolojik bir tutumdur.

Bağımlı ve "bağımsız" olan bir yolun çıkış noktası her ülkenin kendisi ve birikimidir. Bu birikim istikrarlı bir gelişmeye ve istisna bir atılıma izin vermiyorsa, bugünkü ekonomik evrensel ilişkiler alanından dolayıdır. Bu birikimin "özgürleşmesi" gerekir. "Uluslararası" birikimlerin özgürleşmesi teknoloji sorunu değil, bilgi ve bilim sorunudur. Geri kalmışların, paraları olsa bile alamayacakları şey, ikincisidir. Teknoloji dolaşımdadır, dolaşımda olmayan şey bilgidir. Bilgi ve bilim, evet ekonomik değerlerdir, ama "ticari" değildirler.

Yeni tarz örgütlenmeden maksat, her bir sektörün bilgi birikimini kendi içinde ve kendi merkezi planlamasının bir unsuru olarak örgütlemesi ve bunu serbest rekabet koşullarıyla bağdaştırmasıdır. Bilgiyi, sektör içinde dolaşan, alınıp satılan, sektör planına bağlı olarak paylaşılan bir ticari değer haline getirmek, ama bundan daha önemlisi sektörün kendi içinde ürettiği bilgiyi merkezileştirmesini sağlayacak hiyerarşik yapıyı kurmasıdır.

Ekonomide "ulusal eğilim" ideolojiden kaynaklanmaz, somut temeli vardır ve mutlaka bir gelişme dinamiği taşır. Geri ülkelerde bir tercih olarak güçlendirilmesi gereken "ulusal eğilim" hem bağımsızlığın, hem de globalleşmenin "kazanılması" için araçtır. Geri ülkelerde bağımsızlığı da, globalleşmeyi de "kazanılabilir" kavramlar olarak anlamak önemlidir. Öteki anlamda globalleşme Somali'de dahi fazlasıyla var. ■

Japonya'nın öteki yüzü...

Japon finans sisteminin 1991-1992'de ciddi sorunlar yaşaması, borsada İkinci Savaş sonrasının en büyük düşüşünün gerçekleşmesi, firma iflaslarının artması, gayri menkul fiyatlarında bızlı bir düşüş görülmesi, mali skandalların ve yolsuzlukların peşpeşe patlaması Japonya'nın son iki yıl içindeki politik tablosunu oluşturdu.

ARUHAN OLUC

10 Ağustos 1993'de Japonya'nın yeni Başbakanı Morihiro Hosokawa, göreve başlamasının bir gün ardından televizyon kameralarının önünde 48 yıl gecikmiş önemli açıklamalarda bulundu: "Japonya, yanlış bir savaşa, bir saldırı savaşına yol açtı."

Bir Japon Başbakanı, güneşin oğlu İmparator Hirohito'nun 15 Ağustos 1945'de sonuçlandırmadığı konuşmasını tamamlıyordu. 1945'de, Hirohito'nun sesini radyolarından duyan Japonlar yenildiklerini anlamışlar, ancak 15 yıl süren savaşın ardından 'suç' ve 'yenilgi' laflarını duymamışlardı.

İlk kez resmi bir ağız sembolik de olsa yıllar sonra savaş hakkındaki tarihsel gerçeği ifade ediyordu. Üstelik Hosokawa bununla da yetinmedi ve iki hafta sonra parlamentoda, tüm dünyanın gözü önünde Japonya'nın saldırgan tutumu ve sömürgeci yaklaşımından dolayı özür diledi.

Neden şimdi? Bu sorunun cevabını vermek için bu adımın arka planını tartışmaya çalışalım.

Pasifik Havzası'nda, Japonya'nın İkinci Savaş sırasındaki saldırganlığından ötürü 10 milyondan fazla insan ölmüştü. Kore, Çin, Tayvan yıllardır bunun bilincinde olarak Japonya ile ilişkilerini mesafeli olarak düzenlemişlerdi. Dünya politikasındaki ve ekonomisindeki gelişmeler artık Japonya'nın yüzünü daha fazla bulunduğu bölgeye, Doğu Asya'ya, çevirmesine yol açıyor. Bu açıklama, bölge ülkelerine yönelik ilk adım, ya da el uzatma çabası değildi elbette. Bu yöndeki işaretler bir süredir ardarda geliyordu. Japon İmparatoru Hirohito 1971'de Avrupa'yı ve 1975'de ABD'yi ziyaret ederken, oğlu Akihito ilk gezisini Tayland, Malezya, Endonezya ve Çin'e yapıyordu.

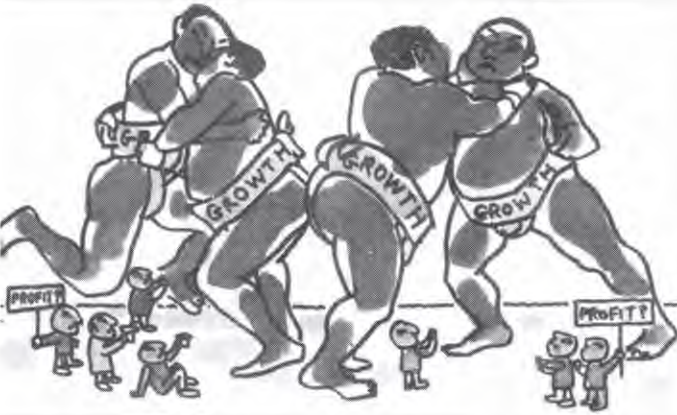
Bir önceki Japon Başbakanı Kiichi Miyazawa 1993 başında 4 ASEAN ülkesine, Endonezya, Malezya, Tayland ve Buruney'e bir gezi düzenliyordu. Üstelik bu gezi geleneksel çek defteri diplomasinden farklıydı. Geçmişte ASEAN ülkelerinin başkentlerine yapılan gezilerde büyükçe yardım paketleri açılırdı, ancak bu kez eller boştu. Bu kez diğer ülkelere yönelik geliştirme ve yardım politikalarında işbirliği teklifleri ile gelinmişti. Tokyo bu kez ASEAN ülkeleri ile politik diyalogu geliştirmek ve derinleştirmek hedefine sahipti. Ancak Japonya dikkatli adımlar atıyordu. Miyazawa, uzun vadeli ve bölgeye yönelik bir barış ve güvenlik konsepti hakkında düşünceler geliştirilmesine utangaç bir şekilde değinirken, öte yandan somut olarak Avrupa'daki AGİK'e denk düşen bir sürecin başlatılması taleplerine yanıt vermiyordu.

Miyazawa değil, Japon doktrini

Bu dikkatli tutumun arka planında iki önemli neden vardı. Birincisi, ABD Filipinler'deki askeri üslerini söküyor ve askeri açıdan bölgeden geri çekilmeye başlıyordu. Bu adımın nedenlerinin başında ise Rusya ile ABD arasındaki Soğuk Savaş'ın sona ermiş olması geliyordu. 21. yüzyıl-

Canon işçileri mesaiye şlamadan önce Sabah Marşı'nı söylüyorlar.

da Japonya'nın Asya-Pasifik bölgesinde oynayacağı rol hakkında, aralarında Keio Üniversitesi'nin ünlü rektörü Tadao Ishikawa'nın da bulunduğu bir kurula hazırlatılan raporda şöyle sonuçlara ulaşıyordu:

1. ABD'nin bölgedeki askeri varlığı güvenlik politikaları açısından gelecekte de gereklidir; bu angajman ilgili devletler tarafından desteklenmeye devam edilmelidir. **Ancak aynı zamanda Japonya da barışı sağlama operasyonlarının, ekonomik yeniden inşanın, göçmen sorununun çözümünün gerçekleşmesi için sorumluluk taşır.**

2. Bölge halen Avrupa ve Amerika pazarlarına bağımlıdır. Ekonomik bölgecilik eğilimleri olduğu gibi, NAFTA'nın da bölgeden devlet seçilerek genişletilmesi eğilimleri reddedilmelidir.

3. Orta ve uzun vadeli perspektifler açısından bölgede yeni yapılar ve kurumlar aracılığıyla bir güvenlik politikasına yönelik işbirliği geliştirilmelidir. ABD'nin entegrasyonu ve özellikle de askeri varlığı vazgeçilmezdir. Bunun için varolan ikili ve çok yönlü kurullar kullanılmalıdır. Özellikle de ASEAN ülkeleri dışişleri bakanlarının toplantısı bu açıdan bir araçtır. "(abc.)"

Japonya bir taraftan kendi ayakları üzerinde yükselen bir politik hat çizerek bölgede önemli bir role soyunmaya başlamıştır. Öte yandan ise bu aşamada ABD'yi karşısına almamak için elden gelen çabayı esirgemektedir. Bunlar Japonya'nın 125 yıllık ABD ve Avrupa'ya yönelik politikalarından sonra bölgeye yeniden entegre edilme sürecindeki adımlardır. Japonya'nın bölgeye yönelik ekonomik ilişkileri politik olarak da desteklenmeye çalışılıyor. Kökleri 19. yüzyılın ortalarına kadar giden bir tartışma 'yeniden Asyalaşmak' kavramı ile gündeme geliyor.

Japonya ABD'den uzaklaşıyor

Soguk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı dinamikler, SSCB ve Çin tehlikelerinin kalkması ile Japonya'nın bölgede ABD'nin nükleer şemsiyesine olan ihtiyacı azaldı. Nitekim özellikle son dönemde ABD ile Japonya arasındaki ekonomik anlaşmazlıklara bazı politik anlaşmazlıklar eklenmeye başladı. Japonya kendi ulusal çıkarlarını öne geçirmeye, uluslararası politikada daha aktif ve inisiyatifli olmaya, ABD'den bağımsız bir

hat çizmeye başladı.

GATT görüşmelerinde tarım destek alımları, hava taşımacılığı ve süper bilgisayar kontratları ve pirinç ithalatı yasağı konularında süren ekonomik anlaşmazlıklara yeni gerginlikler eklendi. Japonya 1990'da Tienanmen katliamından sonra Çin'e verilen uluslararası yardıma konan ABD ve AT ambargosunu hiçe saydı ve Çinle ilişkilerini güçlendirdi. Bu, bölgeye yönelik politik adımın ilkiydi. Öte yandan ABD'nin Vietnam'a uyguladığı ambargoya rağmen, Japonya 114 yıl sonra 1992'de buraya yardım etmeye ve Vietnam'ı ucuz işgücü ve deniz aşırı yatırım bölgesi olarak değerlendirmeye başladı. ABD'nin tüm baskılarına rağmen Japonya, Kuril adaları anlaşmazlığını öne çıkararak Yeltsin hükümetine mali yardımı artırmadı. Üçüncü dünya ülkeleri ile olan ilişkilerde önemli bir kaldıraç olan Dünya Sağlık Örgütü'nün başkanlık seçiminde ABD ile karşı karşıya geldi ve kendi adayını çıkardı. Bunlar Doğu Asya'da kendiliğinden ve gayri resmi olarak oluşan 'yen alanı'na politik-ekonomik bir bloka çevirmek için Japonya'nın ilk adımları olarak değerlendirilebilir.

Üstelik Japonya kendi ayakları üzerinde durmayı hedeflediğine dair başka işaretler de veriyor. BM Güvenlik Konseyi'ne tam üyelik talebini sık sık dile getiriyor. Japon ordusunu ülke dışına BM gücüne yardım için gönderme kararı alınıyor. Böylelikle İkinci Savaş'tan sonra oluşturulmuş olan ve pasifist özellikler taşıyan Japon Anayasası'nın delinmesi ilk olarak mümkün hale geliyor. Ayrıca nükleer silahları sonsuza kadar üretme anlaşmasına şerh koyuyor.

Yeni güç merkezinde güçlü Japonya

Japonya'daki bu gelişmelerin ABD ve Avrupa'yı kaygılandırmasının nedenleri neler? sorusuna verilmesi gereken yanıt yine bölge ve dünya ekonomisinin gelişme potansiyeli ile ilgili cevaplanmak zorunda.

Önce yukarda sözü edilen, Japonya'nın yüzünü Doğu'ya çevirdiği iddiasını destekleyen birkaç ekonomik veriye göz atmak gerekiyor. Japonya'nın ABD'ye ihracatının payı toplam ihracatı içinde 1989'da yüzde 37.2'den 1992'de yüzde 28.2'ye düştü. ABD'ye yaptığı doğrudan yatırımların toplam dış yatırımlar içindeki payı ise yüzde 50.3'ten yüzde 48.3'e düştü. Bu gelişmenin bir nedeni şüphesiz ki ABD'deki ekonomik resesyondur.

Buna karşılık Japonya'nın Doğu Asya'ya ihracatının payı toplam içinde yüzde 16.4'ten yüzde 28.5'e; yatırımların ise toplam dış yatırımlar içindeki payı yüzde 11.7'den yüzde 16.7'ye çıktı. Japonya dış ticaretinin içinde ABD ve Doğu Asya ülkelerinin payı 5 yıl önce eşit, yaklaşık yüzde 35'er olarak dağılmışken, 1992'de bu rakam ABD için yüzde 30, Doğu Asya için yüzde 41 oldu. Japonya 1986'da ASEAN ülkelerine 860 milyon dolar yatırım yaparken, 4 yıl sonra bu miktar 40.8 milyar dolara yükseliyordu. Japonya Malezya'da 1990 yılında 5 yıl öncesine göre 16 kat fazla yatırım yapıyordu.

Öte yandan Doğu Asya ülkelerinin son yıllarda gösterdikleri gelişme potansiyeline göz attığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşıyoruz: Tahminlere göre bölge ülkeleri-

nin 2000 yılına kadarki ortalama büyüme hızları yüzde 6, Japonya'ninki ise yüzde 4 civarında gerçekleşecek. Aynı dönemde ABD ve Avrupa için öngörülen büyüme hızları ise yüzde 3 civarında. Öte yandan OECD tahminlerine göre dünya ekonomisinin toplam çıktısının bugün yüzde 25'ini üreten Uzakdoğu ülkeleri (1960'da bu pay yüzde 4 civarındaydı), 2010 yılında bu oranı üçte bire çıkaracaklar, 2040'da ise yüzde 50'ye.

ABD ve Avrupa'nın kaygıları Uzakdoğu'da Japonya merkezli, 1930'ları andıran bir ortak refah blokunun oluşturulması. Çünkü bu ekonomiler esas olarak Japon Yeni üzerinde dönüyor. Japonya'nın ekonomik resesyondan çıkması ile birlikte son derece güçlü potansiyellere sahip bir olası bloğun merkezine oturmasının koşullarının oluşabileceğinden çekiniyor. Yani esas sorun bugüne değil, yarına ilişkin.

Bugün resesyonda olan ülkeler, bu durumdan çıktıklarında hangi ekonomik koşullarla karşılaşacaklar? Daha da önemlisi, bir daha resesyona girildiğinde hangi ekonomik potansiyellere sahip olunacak? İşte esas sorun bu.

Avrupalıları ve Amerikalıları ülküden faktörlerden birisini de Japonya'daki çalışma koşulları ve Japon kapitalizminin korporatif yapısı oluşturuyor.

Konfüçyüsçülüğün, hatta II. Savaş sonrasında Japonya'ya empoze edilen New Deal Amerikan sanayiciliğinin kültürel köklerinin de görüldüğü Japon-Dogu Asya modelinde uzun vadeli ulusal stratejiler ekonomik gelişmenin bir parçasıydılar. İhracat tarafından yönlendirilen merkantilist bir anlayış hakimdir. Politik-ekonomik despotizm kişisel özgürlüğün, tüketici çıkarlarının ve piyasa özgürlüğünün aleyhine de olsa, kolektif birimlerin, ki bu kimi zaman ortaklıklar kimi zaman ulusun kendi olabilir, çıkarlarını korur. Ayrıca Doğu Asya ülkeleri politik gelenekler ve kültür açısından da önemli farklılıklar taşıyor. Bu korporatif sistem -Japonya dışında- otoriter rejimlerin ve diktatörlüklerin varlığı ile bütünleşiyor. Japonya'da ise bu yıla kadar 1955'den beri süregelen tek parti iktidarı söz konusuydu.

Çok çalış...

Bu açıdan bakıldığında Japon işçilerinin çalışma koşulları Avrupa hatta Amerika ile önemli farklılıklar taşımaktadır. 1992 yılı verilerine göre genel olarak Japon işçileri yılda ortalama 2080 saat çalışırken, Amerikalılar 1912, İngilizler 1777, Fransızlar 1771 Almanlar ise 1667 saat çalışmışlardır.

Ancak Japonya'da 30 işçiden az çalıştıran yaklaşık 3 milyon kadar işyeri bu istatistiklere dahil edilmemiştir. Bu işyerleri Japon işgücünün yüzde 40'ından fazlasını istihdam etmektedir. Çalışma Bakanlığı'nın resmi araştırmasına göre 5-29 işçi çalıştıran işletmelerde, en az 500 işçinin çalıştığı işletmelere göre kişi başına ayda 1 saat fazla çalışma yapıyor.

Bu fazla çalışmanın nedenleri arasında küçük işletmelerde 5 günlük çalışma haftasının henüz yerleşmemiş olması; yıllık izinlerin az kullanılması; ve yoğun olarak fazla mesai yapılması sayılıyor.

Az izin ve...

Japonya'da ortalama 15 gün olan yıllık izin neredeyse her yerde yarı yarıya kullanılıyor. 1000'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde yıllık iznin yüzde 55'i, küçük işyerlerinde ise yüzde 50'si kullanılıyor. Japon Çalışma Bakanlığı'nın bir araştırmasına göre, 'neden izin yapmıyorsunuz?' sorusuna verilen yanıtların önemli bir bölümü 'çevreye yük olmamak için' şeklinde. Yani işyeri ortamı ve havası uzun izin yapmaya elverişli değil. 1991 yılında bazı Avrupa ülkelerindeki sanayi işçilerinin ortalama yıllık izin günlerine baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz: İtalya 31.5, Almanya 30, İsveç 27, Fransa ve İngiltere 25 gün.

Öte yandan sanayi işçilerinin hastalık, kaza türü nedenlerden dolayı yılda ortalama kaç gün işe gelmediklerine dair bir araştırmanın sonuçları da Japonya açısından ilginç. 1990 ve 1991 yılında kişi başına ortalama 36 saatlik bir namevcut durumu var. Bu süre ABD'de 57, İngiltere'de 119, Fransa'da 144, Almanya'da 148, İsveç'de ise 216 saat. Yani Japonlar izin yapmanın ötesinde hasta olmamaya da çalışıyorlar.

Fazla mesai yap...

Fazla mesailer de Japonya'da istisna değil, kural. Üstelik çoğunlukla yasal olarak tespit edilmiş olan asgari yüzde 25'lik ek ücretten daha fazlası ödenmiyor. Sadece bazı sendikal örgütlenmelerin olduğu işyerlerinde bu oran yüzde 35'e kadar yükselebiliyor. Yine Çalışma Bakanlığı'nın resmi araştırmasına göre Japonya'da 30 işçiden fazlasının çalıştırıldığı işyerlerinde 1991 yılında ortalama 175 saat fazla mesai yapılmış. Bu ortalama Almanya'nın iki katı. Ancak bu istatistik gerçekliğin sadece bir kısmını yansıtır, çünkü 'hizmet mesai' adı verilen fazlaları kapsamıyor. Bunlar için fazla mesai de ödenmiyor ve bu yöntem daha çok bankacılık sektöründe uygulanıyor.

Yine Çalışma Bakanlığı'nın bir araştırmasına göre bankacılık ve sigortacılık sektörlerinde 1990'da 114 saat fazla mesai de dahil olmak üzere 1823 saat çalışılmış. Ancak sendikaların hazırlattığı bir araştırmaya göre resmi veriler tamamen tahrif edilmiş görülüyor. Çünkü ay-

► DOSYA

nı yıl bu sektörde 2274 saat çalışılmış, buna 374 saatlik fazla mesai de dahil. Otomotiv sanayiinde de sendikaların ve Çalışma Bakanlığı'nın verileri arasında önemli farklar görünüyor. Çalışma Bakanlığı 2076 saat artı 191 saat fazla mesai derken, sendikalar 2396 saat artı 302 saat fazla mesai sonucunu çıkarıyorlar.

İzinler ve 5 günlük çalışma haftası konusunda büyük işletmeler küçükler göre daha iyi koşullara sahipken, fazla mesailer konusunda durum bunun tam tersi. Yine resmi verilere göre 1985 ile 1991 arasında en az 500 işçi çalıştıran işletmelerde kişi başına yılda ortalama 200 saat fazla mesai yapılmış, 100-500 işçi çalıştıran işletmelerde ortalama 200 saatin altında, 30-99 işçi çalıştıran işletmelerde ise ortalama 150 saat fazla mesai yapılmış.

Üstelik resmi sayıların güvenilmez olduğunu sadece sendikalar değil, bazı parlamenterler de ileri sürüyorlar. Parlamentoda yapılan bir tartışmada araştırma yönteminin değiştirilmesi talebi bunun bir işareti.

Kaba hatları ile çizmeye çalıştığımız bu tablo Japonya'daki işçilerin ve diğer ücretli çalışanların karşı karşıya bulundukları çalışma koşullarını gözler önüne seriyor (Tüm bu anlatılanlara ek olarak tartışılması gereken bir başka noktayı da emek sürecindeki Japon modeli oluşturuyor. Çünkü bu model toplumsal bazı geleneklerle birlikte uygulandığında işçiler açısından vahim sonuçlar doğuruyor. Ancak bu bir başka yazının konusu).

Japonya'nın üretkenliği tartışılmaya başlandığında, herkesin aklına ilk gelen, kullanılan robotların fazlalığı olur. Şüphesiz ki diğer gelişmiş sanayi ülkeleri ile yapılacak bir karşılaştırma, otomasyonun bu ülkede diğerlerine göre daha gelişkin olduğunu gösterir. 1991 verilerine göre Japonya'daki sanayi robotları sayısı 240000 civarında iken, ABD'de 45000, Almanya'da 28000, İtalya'da 12000, Fransa'da 8000, İngiltere'de 7000, İsveç'te ise 4000'dir.

Ancak bu farklılığa rağmen Japonya'daki ekonomik mucizeyi gerçekleştirenlerin robotlar değil, bunları da üreten işçiler olduğu görülmektedir. Yaptıkları fazla mesailerle, izne çıkmamakla, dünyanın en fazla çalışan sa-

nayi ülkesi işçileri olmakla bu durumu gerçekleştirdiler. Sendikalar birliği Rengo'nun verilerine göre 1980'den bu yana Japon ekonomisi yılda ortalama yüzde 4.3 oranında bir büyüme gösterdi. Gerçek işçi gelirleri aynı dönemde yılda yüzde 1.8 büyürken, gerçek ücretler ise sadece yüzde 1.7 oranında arttı. Aynı dönemde yıllık ortalama çalışma saatleri ise yüzde 0.3 azaldı.

Resesyon herşeyi bozuyor

Ancak tüm bu veriler ekonomik büyümenin olduğu döneme ait. Ekonomik açıdan İkinci Savaş sonrasının en ciddi resesyonunu yaşayan Japonya'da işçiler bugün daha farklı sorunlarla karşı karşıya.

Ekonomik durgunluğun etkisi ile Japon sanayiciler arasında tartışılan konulardan bir tanesi pazar payını genişleterek toplam karı arttırmak stratejisinden, 'kişi başına maliyetleri ve personel sayısını azaltarak yeniden bir yapılanmaya gitmek yolu ile karlılığı arttırmaya doğru' kayıyor. Bunun anlamı çok açık. Fazla kapasite daraltılacak ve buna bağlı olarak işsiz sayısında ciddi bir artış yaşanacak.

Böylelikle Japonya'da bir mit daha sona ermiş olacak. Nitekim istihdam cenneti olarak değerlendirilen bu ülkede resesyonla birlikte işsizlik oranında da ufak ama istikrarlı bir artış yaşanmaya başladı.

"Nasıl Rusya'nın vatani Avrupa ise bizimki de Asya'dır" vurgusu ile Japonya'da bölgeye dönüş politikasının hızlandırıldığı anlaşıyor. Bu alanda başarılı olmak için hiç olmazsa İkinci Savaş'tan bu yana sahip olunan politikalarda bazı değişiklikler yapmak gerekiyor. İşte yazının başında değinilen Hosokawa'nın tutumunun arka planında bu gerçeklik yatıyor.

Bir ekonomi devri, Pasifik bölgesinde hızla gelişen ülkelere önderlik yapabilmenin imkanlarını yaratmak için bugün diplomatik ve politik adımlar atıyor.

Öte yandan Hosokawa'nın savaş özürü komşu ülkelere takdir toplasa da, Japonya için aynı şeyi söylemek mümkün değil. Japonya Savaş Muharipleri Derneği, 'ölüler aşağılanıyor' iddiasını ileri sürerken, 1955 yılında bu yana ilk kez muhalefet düşmüş olan Liberal Demokrat Parti 'tarih tahrifatı' suçlamasını yapıyordu.

İkinci Savaş'ın mağluplarından Japonya'nın, Almanya'nın aksine savaştan ve sonuçlarından gereken dersi tarihsel olarak çıkarmadığına ve bu konuyu kendi içinde halletmediğine sadece Japon sosyal demokratları değil, liberallerinin de bir kısmı inanıyor. O nedenle anayasanın 'pasifist Japonya'ya ilişkin maddesinin değiştirilmemesi gerektiğine dair tartışmalar, 1992 sonu 1993 başının en önemli politik sorunlarından birini oluşturdu.

Geçen 10 yılda ABD ile Japonya arasındaki ticaret fazlasını ekonomik yollarla azaltma gücünü yitiren ABD, politik kanallarla Japonya'yı sıkıştırdı ve birçok taviz kopardı. Ancak 1989'dan sonra uluslararası askeri ve politik dengelerde yaşanan değişikliklerle birlikte Japonya'da "ABD'ye hayır demesini öğrenme" yönünde bir eğilim güçlendi. Bundan sonra gelişme bu eğilimin güçlenmesi yönünde olacak. ■

Prof. Dr. İzzettin Önder:

"Maddi Sermaye Beşeri Sermayeye de Hükmediyor"

Eğitim paraya bağlandığında ekonomideki üretim ilişkilerinden de ciddi bir biçimde etkilenmeye başlıyor.

Dersler, hocaların niteliği, tartışılacak konular hepsi etkileniyor. Bu gelişme Türkiye'de 1980'lerin sonundan itibaren görülmeye başlandı.

- Üniversitelerde yeni dönem başlıyor. Sizin de bildiğiniz gibi Türkiye'de eğitim pek tartışılmalı ve sorunlu bir alan. Üstelik köklü olan bu sorunları çözme yönünde de adımlar atılabildiği pek söylenemez. Sizce bugün eğitimin işlevi nasıl tanımlanabilir? Sorunları çözmek için nasıl bir perspektife sahip olmak gerekiyor?

İ. ÖNDER: Eğitim olayına çok genel olarak iki açıdan yaklaşıyor. Bunlar iki farklı düşünce sistemini yansıtıyor. Bunlardan biri yaratıcı düşünen insan tipini, bilimsel anlamda anarşist insan tipini yaratıyor, eğitimin yaratıcılık niteliği ortaya çıkartılıyor. İkincisi ise aynı kalıpta insan çıkartmaya yönelik bir sosyal süreç olarak görülüyor.

Örneğin kapitalist sistem prototip insan yetiştirmeye yönelik bir sistemdir. Eger sistemin dengeleri sarsılırsa, insanlar sistemin işleyişini, neyin ne için yapıldığını anlamaya başlarsa kaos meydana geliyor. Onun için kapitalist sistemde eğitim daha ağırlıklı olarak prototip insan yetiştirmek yönünde şekilleniyor.

Yine tarihsel gelişime baktığınızda, önce ekonomik haklar ortaya çıkmış. Ekonomik hak dediğimiz de girişimcilik hakkı. İkinci aşamada hukuk karşısında insanların eşit olduğu ilkesi, hukuksal haklar ortaya çıkıyor. Ancak sermaye ve emek ayrışmaya, gelir dağılımı, bölüşümü netleşmeye başladıkça, hukuk karşısında insanlar eşit olmamaya başladılar. Sistemi koruyabilmek için bunu reddetmek gerekti. Eğitimin de işin içine girdiği üçüncü noktada ise sosyal eşitlik, sosyal haklar gündeme geldi. Ekonomik gelişmeler sonucunda gelir dağılımı bozulunca, insanlar beslenme, sağlık, eğitim gibi temel haklarından yok-

sun olmaya başladılar. İşte 'insanlar bu hakları kendi satın alma güçleriyle elde edemiyorlarsa, biz bunu verelim, bir kere fırsat eşitliği yaratalım' dendi. Fırsat eşitliğine rağmen bir insan koşamıyorsa, sistem artık onu elimine edecekti. Bu kapitalistlerin işine de geliyor aynı zamanda.

- Türkiye'de üniversite eğitimi ne denli sağlıklı gelişti?

İ. ÖNDER: Türkiye'de eğitimin çok yanlış, eksik bir sunumu vardır. Fakat ona koşut olarak da çok yanlış bir istem söz konusudur. Herkes üniversite eğitimi talep ediyor, öyle koşullanıyor. 1980'lerde de çok fazla teknik eğitime yönelme gündeme geldi.

Şimdi herkesin üniversite talep etmesi hızlı nüfus artışıyla birleşince ciddi bir yığılma ortaya çıktı. Yığılma iki aşamada çözülmeye çalışıldı. İlk aşamada, 1980'lerde YÖK'ün kabulüyle, bütün akademilerin üniversite kapsamı içine alınmasıyla, tabela üniversite sayısı artırıldı. Fakat bu bazı amaçları da çarpıtmaya başladı. Eleman yetişiyordu, ama bu elemanların kalitesi düşmeye başlamıştı. Bu kez özel statülü üniversiteler gündeme gelmeye başladı, çünkü artık bir ayırıştırma yapılması gerekiyordu. Bu ayırıştırma mekanizması ya orta öğretime kaydırılacak, orada bir olgunluk imtihanı konacak ve not derecesine bakılacaktı veya para mekanizması denilen ayırıştırma gündeme gelmeye başlayacaktı.

Türkiye'deki eğitim politikasını bu açıdan tartışmak gerekiyor. Çünkü gelir dağılımı bu kadar bozulduktan sonra eğitim artık sosyal hak olmaktan çıkmaya başlıyor. Paralı eğitime gidemeyen insanlar, belki eğitime gidebilecek, fakat bunların yaptıkları zaman israfından başka bir

şey olmayacak. Çünkü bunlar ciddi üniversite değiller, göstermelikler. Buna karşılık 5-6 büyük üniversiteyi, biraz fiyatını yükselterek, elit grubu okutacak, elit üniversite yapabilirsiniz.

Bu tabii toplumdaki sosyal geçişliliği önüyor. Çünkü sosyal geçişliliğin mantığı, gelir durumuna bağlı olmadan, insanların kafa durumuna bağlı olarak, toplumun üst katmanlarına doğru kayabilmesidir. Oysa bu sistem gelir durumuna bağlandı-ğı için, bir insanın kafa durumu ne olursa olsun, gelir durumu müsait değilse üst tabakaya geçemeyecektir. Şimdiki maddi sermayeye hakim

gruplar, beşeri sermayeye de hakim olacaklar. Kimin parası varsa, onlar bu eğitimden yararlanacağından, ilerde maddi sermaye ile beşeri sermaye örtüşmüş olacak. Onlar yönetici kadro ve hakim grupları oluşturacaklar. Bu da bir sosyal geçişliliği önleyecek.

Eğitim paraya bağlandığında ekonomideki üretim ilişkilerinden de ciddi bir biçimde etkilenmeye başlıyor. Dersler, hocaların niteliği, tartışılacak konular hepsi etkileniyor. Bu gelişme Türkiye'de 1980'lerin sonundan itibaren görülmeye başlandı. Eğitim teknik alana doğru kaymaya başladı. İktisat eğitiminden, iktisadi doktrinler tarihi, hatta iktisat sosyolojisi gibi dersler kaldırıldı. Felsefe liselerden neredeyse kaldırıldı. Bunun arkasındaki mantık, insanları belirli bir makinenin başında iyi bir makinist yapmaktır.

- Peki Türkiye'de toplumun üniversitelere bakışını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İ. ÖNDER: Üniversite, yüksek okul değildir. Örneğin İktisat Fakültesi'nde, muhasebenin okutulmaması lazım. Muhasebe, üniversitelerde değil, yüksek okullarda okutulur. Tıp fakülteleri sağlık kolejleri, teknik üniversiteler motor meslek okulları değildir. Onlar yeni deneyler yaparken, yeni bir şeyler bulmak, oluşturmak, tartışmak durumundadırlar. Onlar aktarım yapmak durumunda olan yerlere bilgi verecekler, kendileri ise daima yeni buluşlarla üretim yapacaklar.

Bugünkü gibi teknoloji ve bilimin çok yüksek olduğu bir dünyada, toplum, ekonomisini sağlıklı tutmak, varlığını sürdürmek istiyorsa, o toplumun üniversite hakkı vardır. Yani böyle bir toplumda herkes üniversiteye gidemez. Belki iyi ahçı, tüccar, sanayici, yönetici olur, ama herkes araştırmacı olamaz. Toplumun üniversite hakkı, bireyin üniversite hakkının önünde gelir.

Toplumun üniversite hakkı, az sayıda insanın üniversite eğitimi için uygundur. Araştırmacı öğretim üyesi farklıdır, araştırmacı öğrenci farklıdır. Uygulayıcı insan muhasebeyi, motoru öğrenir. Motoru açar beceri ile toplar ama nasıl çalıştığını merak etmez, araştırmaz da. Öteki insan tam tersi, motora elini bile süremez, ama zihinsel olarak onun dinamiğini, fonksiyonunu bilir.

Dolayısıyla bizim, iki tür insana ihtiyacımız var. Çoğunluk araştırmacı değil, uygulamacıdır. Fakat bu çoğunluk üniversiteyi zorluyor, toplumun üniversite hakkını elinden alıyor. Bunları ayırmak lazım. Biri akademi, yüksek okul olur, diğeri üniversite olur.

- Peki bu noktaya getiren olay nedir? Gelecek kaygısıyla üniversiteye girmek isteyen insanlara bu ayrım nasıl anlatılabilir?

İ. ÖNDER: Sistemde büyük çapta kaynak mücadelesi, gelir üzerinde mücadele olduğu zaman, bu gelire ulaşmaya yönelik çabalar da çok

canlılaş oluyor. Zaten yanlışlık buradan kaynaklanıyor. İnsanlar sanıyor ki, kaynak kıtlığı nedeniyle üst düzey bir eğitim yaptığı zaman, o eğitim sonucu belirli bir gelir elde edecek. Bunun böyle olmadığı da görülüyor. Çünkü üst düzey eğitim yaptıkları halde işsiz kalıyorlar. Üniversiteli işsizlerin oranı, diğerlerine göre daha yüksek.

Sorunun esas çözümü ekonomidedir. Ekonomide insan planlaması gerekir. Eğitim, nüfus planlamasından başlayıp, insan planlamasına kadar uzanıyor. Eğitim, buna göre planlanacak. İnsanların eğitimle amaçlananın dışında bir takım haklarının olması da olumsuz bir etken. Mesela üniversite, insanlara yedek subay olma hakkı vermeye başladığından itibaren, eğitilmiş olmak için değil, yedek subay olmak için eğitim talep edilmeye başlanıyor Bu yanlışır. İlgisiz bir taleptir.

Bunlar bir iktidarın yapabileceği şeyler değildir. Bunu bilmek bana çok önemli geliyor. Bu çok uzun vadeli bir iş. Ekonominin, insan planlamasının düzenlenmesi, birbirine uyumlandırılması olayıdır. Ve hatta iktidarlara bir olaydır. Yani bir iktidar geliyor şunu değiştiriyor, diğeri başka bir şeyi değiştiriyor. Bugün eğitim ekmek kapısı haline geldi. Bir iktidar kalkıp, 'üniversite sınavlarını kaldırırım' diyor ve oyu çok miktarda artırıyor. Ama bu, topluma ne getirir, ne götürür hiç bir hesabı yok. Eğitim, iktidarların ekmek kapısı olmaktan çıkarılması gereken ciddi bir iştir.

Öte yandan eğitim ilkeri dönemin beşeri sermayesini oluşturduğundan, eğitime çeşitli gruplar hakim olmaya çalışıyorlar. Çünkü eğitim bir de ayırma, eleme mekanizmasıdır. Adam getirip işi öğretiyor sonra, 'sen kaymakam olacaksın, hakim olacaksın' diyor. O yetkiyi baştan yakaladığınız zaman, ilkeri topluma hakim oluyorsunuz. Yani yarınki topluma bugünkü kafalar hakim oluyor. Bir siyasi grubun ajanı durumunda olan ve bunu idrak etmeden o kanala giren birisi, yarın kaymakam olduğunda kendisini o işin içinde buluyor ve kendi siyasal, demokratik seçimini yapamıyor. Bu çok yanlışır.

Eğitim yüksek voltaj gibi bir güçtür. Bunu herkes kullanıyor. Çok tehlikeli de olabilir, çok yararlı da.

Bu şilte cebinizi de sıcak tutar !

İzocam çatıların ısı ve ses yalıtımı için yeni ve mükemmel bir ürün sunuyor size: **İzocam Rulopan**.

Her iki yüzü camtülü kaplı olarak imal edilen **İzocam Rulopan** Şilteleri ile, en hızlı şekilde, en az yer kaybıyla, en yüksek ısı ve ses izolasyonu sağlanır.

İzocam Rulopan kolay kesilir,
uygulamada zayıf vermez
her parçası değerlendirilir.

İzocam Rulopan elastiktir,
boşluklara iyi yerleşir, kolay monte edilir.

İzocam Rulopan fiziksel
özelliklerini zamanla yitirmez.
Ömür boyu ses ve ısı izolasyonu sağlar.

Siz de çatınızda **İzocam Rulopan**
kullanın, yakıt giderinizi azaltın,
gürültüyü önleyin.

Kullanım alanları:

- Kullanılmayan çatıların ısı izolasyonunda döşemeye serilerek kullanılır.
- Isıtılan ve kullanılan çatı katlarının, ses ve ısı izolasyonu için, eğimli çatı yüzeylerinde, merteke aralarında kullanılır.

Sıcağa - Soğuğa - Sese - Yangına

İZOCAM TİCARET VE SANAYİ A.Ş. DANIŞMA MERKEZLERİ

- **MERKEZ** : Büyükdere Cad. No: 111 TEV-Kocabaş İşhanı Kat 5-6, Gayrettepe 80300 İSTANBUL
Tel: (1) 275 72 22 (8 hat) Telex: 28355 icam tr Telefax: (1) 266 97 69
- **İSTANBUL** : Büyükdere Cad. Devran Apt. No: 109 Kat 2, Gayrettepe 80300 İSTANBUL
Tel: (1) 274 47 65 (3 hat) Telex: 28355 icam tr Telefax: (1) 272 00 73
- **ANKARA** : Atatürk Bulvarı No: 58 Kat 9, Kızılay 06440 ANKARA Tel: (4) 418 66 67-418 30 32 Telefax: (4) 425 05 15
- **İZMİR** : Hürriyet Cad. Niyazi Ersoy İşhanı No: 8 Kat 7/707, Pasaport 35030 İZMİR Tel: (51) 84 31 78 - 84 57 85
Telefax: (51) 89 00 52
- **ADANA** : Özler Cad. No: 67 Kat 6 Kuruköprü İşhanı, 01060 ADANA Tel: (71) 52 29 80 Telefax: (71) 52 02 54
- **BURSA** : Fevzi Çakmak Cad. Bey Han No: 69 Kat 1 Daire 28, 16020 BURSA Tel: (24) 53 95 35 Telefax: (24) 55 60 13
- **ELAZIĞ** : Şehit İlhanlar Cad. Vali Muhtarrem Göktaoğlu İş Merk. Kat 3 No: 307, 23100 ELAZIĞ
Tel: (811) 866 00 Telefax: (811) 866 00
- **ANTALYA** : Anafartalar Cad. Cennet Apt. No: 14 Kat 1 Daire 4, 07040 ANTALYA Tel: (31) 41 19 50 Telefax: (31) 42 39
- **ERZURUM** : Kazım Karabekir Cad. Hacı Muhittin Apt. Kat 2, 25200 ERZURUM Tel: (011) 395 93 Telefax: (011) 838 21

- Peki, Sizin söylediğiniz üniversite sisteminde de elitler özel üniversitelerde yetiştirilmeli yaklaşımınız elitist değil mi?

İ. ÖNDER: Haklısınız elitist bir yaklaşım. Ama ikisi farklı. Çünkü üniversite imtihanı varken de, üniversiteye girmek herkesin hakkıydı. Ama herkes elini kolunu sallayarak giremiyor. Kapasite yetersizliği var. Dolayısıyla bir ayırma mekanizması koyuyorduk. O ayırma mekanizması amaca yönelik olmalıdır. Üniversite imtihanı eleştirilebilir, ama şu anda paraya dayanmıyor. Bir kafa olayıdır. Kimin kafası müsaitse gelsin. Dolayısıyla amaca yönelik bir eleme mekanizması. Üniversite kafaya dayalıysa ve siz cebe bakarak adam alırsanız, araca yönelik eleme mekanizması kullanmış olursunuz.

- World Economic Forum'un OECD ülkeleri arasında yaptığı sıralamalarda Türkiye bir çok konuda orta sıraları zorluyor. Teknoloji üretimine gelince yıllardır son sırada. Bu açık kapatılabilir mi?

İ. ÖNDER: Türkiye, eğitim alanında gerçekten Çanakkale gibi büyük bir savaşa girmek zorunda. Türkiye'nin araştırma-geliştirme harcamalarına baktığımızda Yunanistan'dan, muhtemelen İran'dan geridir. Bu, kaynak meselesidir. Devletin üniversite dahil milli gelirden eğitim için ayırdığı para 1980'de yüzde 5.5 iken ve nüfus durmadan artarken

1985'te yüzde 4.5'lara gerilemiştir. Sonradan artırıldı, ama eğitimin durmadan yükselmesi lazım. Araştırmageliştirmenin yükselmesi lazım.

Mesele kaynak meselesi, kaynak meselesi derken, toplumun demokrat olması lazım. Ne kadar kafa yorarsak politikacıların gündemlerini o kadar etkileyebiliriz. Toplum zorlamalı. Siyasal iktidarlar zorlanmadıkları takdirde kendi başlarına iş icad etmezler. Çünkü iş yapmak için zenginden vergi almak zorundadır. Dolayısıyla birilerinin talep etmesi lazım. Talep edebilmesi için uyanması lazım. Bence eğitim sağlıktan da önemlidir. Çünkü sağlığın bugünkü hatası o gün insanı öldürür, eğitimin bugünkü hatası nesilleri öldürüyor.

-Hatalardan söz etmeye başladığımızda akla YÖK geliyor. Bir yandan çok ciddi eleştiriler var, bir yandan da kurum olarak hiç kimse dokunmuyor.

İ. ÖNDER: YÖK, bugün önemini kaybetti bence. Sistemin ihtiyacından ortaya çıkmıştı. O dönemde üniversiteler az ve güçlüydü. Güçlü olması da sermayenin hakim olmamasından kaynaklanıyordu. Sermaye hakim olmaya başlamıştı, o nedenle 1980'lerde birilerinin akademik hayatı, akademisyenleri susturması gerekiyordu. YÖK böyle bir ihtyaçtan doğdu. Yukarıdan, ha-

kim bir mekanizma olarak geldi.

Tabii YÖK, Türk bilim hayatı için gurur kırıcı bir şeydir. Gurur kırıcılık hem bunu yapanlardadır, hem de YÖK'tedir. Çünkü YÖK'ün bütün üyeleri, öğretim üyeleridir. Demek ki YÖK, sosyolojik olarak bizim ortaya çıkarttığımız bir olgudur. YÖK'ün ders programlarında, vizelerde gönderdiği direktifleri insanlar uyguladı. Hatta YÖK bile bu uygulamayı görse şaşardı.

YÖK o günlerde, fonksiyonunu yaptı. Çok zayıf verdik. Bir takım öğretim üyeleri çok para kazanmak için üniversiteden dışarı çıkmak istiyordu, onlar YÖK'ü bahane ederek ayrıldılar. Bunun tersini, samimi olarak savunan arkadaşlarımız da vardı, o ayrı. İkincisi, üniversitede olduğu halde fazla bir şey yapmayan öğretim üyeleri üretim yetersizliklerini YÖK'e bağladılar. Üçüncüsü, içimizdeki duyguları çok güzel ortaya koydu. Bizim ultrasonografimizi aldı ve bize ona göre bir maske taktı. Biz de YÖK'ü öne sürerek vizeleri canlılaş biçimde yaparak, talebelere, asistanlara baskı kurduk. Kendimizi tatmin ettik.

Bugün artık buna ihtiyaç yoktur. Çünkü artık sermaye hakim oldu. Ayrıca üniversite sayısı çok arttı. YÖK'ün en önemli amacı akademileri birleştirmektir. O kadar sulandırdı ki, alt düzeye inilmiş oldu gerçekten. Bugün öteki tabele üniversiteler de birleşince hepimiz karma karışık bir yapı olduk. Bugün üniversite sayısındaki artış hiç bir ülkenin kaldıramayacağı boyuttadır, kaliteyi düşürmektedir. Bunun sonucunda kamusal hizmetin paralı yapılmasının koşulları oluşturuldu. Devletin bir yola para isteyebilmesi için, ikinci kalitede yollar yapması lazımdır.

-YÖK bizim çıkarttığımız bir olgu dediniz. Uygulamadaki şaşırtıcı itaatten söz ettiniz. Bu durum da biraz eğitimimizden kaynaklanıyor mu?

İ. ÖNDER: Bakın bizim mesleğimiz, insanları ezmeye çok müsait bir meslektir. Çünkü elimizde kötü bir silah var. Karşımızdaki insan itiraz etmek için geliyor, korkma, haklarını koru diyorsun, yok hocam, ben itiraz etmek için gelmedim diyor. Size pirinç satan bakkalı yolda gördüğünüzde aşırı bir saygı duyuyorsanız ve ona köle mesafesinde duruyorsanız, onun her dediğini doğru kabul ediyorsanız bu işte bir yanlışlık vardır.

Bizimki de bir meslek aslında. Eğer, biz bir insanı, bizim önümüze geçecek, bizi eleştirebilecek düzeyde yetiştirebilirsek, yaptığımız meslek kutsal olur. Eğer biz onu açmayacak, sadece teknik bilgi yükleyeceksek, onu maymunlaştırıyoruz demektir. Klîşe insan yetiştiriyoruz demektir. Bu tabii biraz da kapitalist sistemin mantığıdır. Fakat geri ülkelerde bir de despotik ilişkiler işin içine giriyor. Eğitimin üzerinden resmi ideoloji denen kavramı kaldırmak lazım. Biz tarihi de, maliyeyi de, iktisadı da böyle okutuyoruz. Bunları eleştiriye yer vermeden okutuyoruz. Bu yanlıştır. Belki öğrencilerin işine geliyor, çünkü not alıp geçiyorlar. Ama farketmeden kötü nesiller yetiştiriyoruz. Yani her şeyi olduğu gibi kabul eden, bir anlamda köle. ■

Yükseköğretimde 12 Eylül Düzeni Sürüyor

Üniversitelerle ilgili gelişmeler incelendiğinde, bu gelişmeleri politik koşulların ve süreçlerin belirlediği açıkça görülmektedir. Bugün de üniversite reformu tek sözcükle politik bir sorundur. Ancak politik bir sorun olması, sorumluluğun politikacılarda olduğu anlamına gelmez.

**Prof. Dr.
IAN ŞENATALAR**

Türkiye üniversitelerinin 1980'ler ve 1990'lardaki durumunu açıklayabilmek için, soruna "politik rejim-üniversite ilişkisi" açısından yaklaşmak doğru olur. Üniversitelerin içinde yer aldıkları toplumsal formasyondan soyutlanarak düşünülmeleri olanaksızdır.

Üniversitelerin son tahlildeki rolü, içinde yer aldıkları toplumsal formasyonun "ekonomik, politik ve ideolojik" yeniden üretimine katkıda bulunmaktır. Toplumsal formasyonun egemen güçleri, üniversiteleri bu yeniden üretime katkı rolünü en iyi oynayabilecek biçimde oluşturmak ve yönlendirmek gereksiniminde ve amacındadır.

Büyük siyasal değişimlerin üniversiteleri etkilememesi olanaksızdır. Üniversiteleri denetlemek ve yönlendirmek özellikle anti-demokratik hareketlerin ve rejimlerin önde gelen amaçlarıdır.

Üniversitelerde kadro tasfiyesi yapmak, özellikle sosyal bilimler alanında bazı bölüm ya da kürsüleri kapatmak, bazı dersleri kaldırmak, öğrenci ve öğretim elemanlarının bağımsız örgütlenmelerini ortadan kaldırmak, üniversite yöneticilerini (bazı durumlarda askerler arasından) atamak askeri darbelerin standart üniversite programının başlıca adımlarıdır.

Anti-demokratik rejimlerin üniversiteye saldırısının en uç örneği Nazi Almanyası'nda yaşanmıştır. Bu rejimde üniversiteler tam bir metamorfoza uğrayarak üniversite olmaktan çıkmış ve rejimin çok kabaca işleyen bir endoktrinasyon kurumuna dönüşmüştür. Yakın geçmişten verilebilecek bir örnek de, Şili'de 1973 darbesinden sonra üniversitelerde geniş bir tasfiyenin yapılması ve sosyal bilimler alanındaki bazı bölümlerin kapatılmasıdır.

27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971

1950 sonrasında ise üniversitelerin kaderi askeri darbelerin etki alanına girmiştir. 27 Mayıs

1960 Müdahalesi'nden sonra 147'ler Olayı ile geniş çaplı bir tasfiye yapılmışsa da, bir yıl kadar sonra geri adım atılmıştır. 27 Mayıs döneminde üniversite kadrolarının büyük bölümü ile rejimin egemenleri arasında bir amaç birliği vardı. Dolayısıyla üniversite özerkliği 1961 Anayasası'nda açık ve kesin bir yer ediniyordu. Biraz da bu amaç birliğinin etkisiyle rejimin egemenleri 147'ler tasfiyesine üniversitenin gösterdiği tepki karşısında geri adım atmak zorunda kaldılar. Bu dönemde üniversitenin toplumdaki prestiji yüksek, siyasetteki ağırlığı da belirgindi.

1960'ların sonunda toplumsal formasyonun ekonomik-politik ve ideolojik yeniden üretimi tıkanmaya başladı. Toplumsal muhalefet özellikle sendikal eylemler ve gençlik eylemleri biçiminde giderek yükseldi.

Sivil kadroların sivil rejim içindeki çözümsüzlükleri sonucunda 12 Mart 1971 Müdahalesi ile bir ara rejim dönemi başlatıldı. Üniversiteye bu kez 27 Mayıs'a göre daha hasmane bakılmaktaydı. Bir yandan bir kadro tasfiyesi uygulandı, öte yandan 1961 Anayasası'nın birçok maddesi yanında üniversitelerle ilgili 120. maddesi de değiştirildi.

12 Eylül 1980

12 Eylül 1980 Darbesi ise yüksek öğretime ülke tarihinde görülmüş en ağır darbeyi indirdi ve üniversiteleri öncelikle askeri rejimin amaçlarına uygun bir kurum haline dönüştürdü. Bunu sağlamak üzere bir yandan geniş bir kadro temizliği gerçekleştirildi.

Öte yandan üniversiteyi siyasi otoritenin denetimine ve egemenliğine sokacak bir kurumsal yapı oluşturuldu.

Kadro temizliğinde iki yöntem uygulandı. 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına dayanarak sıkıyönetim komutanlarının emriyle uzaklaştırılanlar profesör ve doçent ünvanına sahip 68 kişiydi. Bu tasfiye daha önceki tasfiyelerden alınan

ders uyarınca, bir defada ve toplu olarak gerçekleştirilmedi. Çeşitli üniversitelerden çıkartılan kişiler farklı zamanlarda birer-ikişek uzaklaştırıldı, ayrıca bu çıkartmalara gösterilen tepkilerin basında yer alması sıkıyönetim komutanlarınca engellendi. Benzer biçimde, 1981 Kasımı'nda YÖK'ün gelişine tepki gösteren öğretim elemanlarının tepkilerinin basında yer alması da bir süre sonra sıkıyönetim komutanlarınca durdurulmuştu.

Akademik yükseltmelerde bir üst kadroya atanırken yapılan güvenlik soruşturması tam bir askeri rejim yönemiydi. Ayrıca YÖK düzenine ilkesel bir tepki gösterek ve/veya içinde bulunduğu kurumun çalışma koşullarının bozulması nedeniyle yüzlerce öğretim elemanı da kendi iradesiyle ayrılınca, üniversitelerde özerklik ve demokrasiden yana sesler hayli azalmış ve kısalmış oldu.

12 Eylül rejimi üniversitenin denetlenebilmesi ve yönlendirilmesi için hiyerarşik ve merkeziyetçi bir yapı kurdu. Bu yapı tüm merkeziyetçi yapıların avantaj ve dezavantajlarını taşıyordu.

Alınan kararlar hızla ve etkin bir biçimde hayata geçirilebiliyordu. Örneğin kısa bir süre içinde tüm üniversitelerin örgüt yapısı bölümler ve anabilim dalları olarak yeniden kuruldu. Bölümlerin ders programları şablon olarak empoze edildi. Yükseköğretim kurumlarına yasak kitaplar listeleri gönderilerek uyarılar yapıldı. Akademik yükseltmeler merkezi bir prosedüre bağlandı. Yeni düzenin öncelikli amacı disiplin ve istikrardır. Bu nedenle, örneğin, yükseköğretim yasasının 59. maddesiyle öğretim elemanlarının herhangi bir derneğe girerken rektörün iznini alması zorunluluğu getirildi. Öğrencilerin ve öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olması da 1982 Anayasası ile yasaklandı.

YÖK ve üniversiteler

Tüm hiyerarşik-merkezi yapılar gibi YÖK düzeni de saydamlıktan ve demokratik denetimden yoksundu. Dolayısıyla merkezdekilerin tuttuğu kişilere gerek akademik, gerekse yönetsel yükseltmelerde öncelik veriliyordu. Rektörler, askeri şuranın yükselecek generalleri belirlemesine benzer bir yöntemle ve büyük olasılıkla daha da subjektif ölçütlerle belirleniyordu. Bir fakülte de yirmi tane profesör olsa bile, rektör kendisine yakın olan bir kişinin, o kişi o fakülteye ömründe adım atmamış olsa bile, dekan olmasını sağlayabiliyordu. Rektörün tuttuğu bir dekana fakültenin büyük çoğunluğu karşı çıksa bile, dekan yerini koruyordu.

1980'lerde Batı ülkelerinde yaygınlaşmaya başlayan "performans göstergeleri" Türkiye'de gündeme gelmiyor, tam tersine başarı göstergesi olarak kabul edilen "sınavda geçen öğrenci oranı"nı yükseltmeleri için bölümlere ve öğretim üyelerine uyarıda bulunuluyordu.

Askeri rejimler de belirli bir kitle onayı ve desteği almak zorunda bulunduğundan, YÖK düzeni de belirli popülist adımlar attı. Bunların en önemlileri kontenjanların artırılması, akademilerin üniversiteye dönüştürülmesi, üç büyük kent dışındaki üniversitelerin kadroca

desteklenmesiydi (özellikle rotasyon zorunluluğu ve profesörlüğe yükseltmede başka bir üniversiteye geçiş zorunluluğu getirerek).

Açıklıkla belirtmek gerekir ki, üniversiteler 1970'lerde kontenjan konusunda toplumsal gereksinimlere adeta gözlerini kapatmış ve gerçekçi olmayan bir yaklaşım izlemişti. Üç büyük kent dışındaki üniversitelere verilen destek de yetersiz kalmıştı. Bu iki konu YÖK sisteminin halk önünde iki önemli argümanı oldu.

Her kente bir fakülte

Profesörlüğe yükseltmede başka üniversiteye geçme zorunluluğu, üç büyük kentte doçentlikte süresi dolmuş ve yeterli yayını bulunan yüzlerce kişinin yığılmasına yol açtı.

1950'lerdeki "her ile bir lise" hedefinin yerini "her ile bir fakülte" hedefi almıştı. Bu modelde iletişim, eşgüdüm sorunları arttığı gibi maliyetler de yükseliyordu. Bu model laboratuvarların, kütüphanelerin, toplantı salonlarının, spor tesislerinin vb. kullanımı açısından hiç rasyonel değildi. Ancak geniş kitleler bu ayrıntı ile ilgilenmiyor, iline fakülte istiyordu. Üniversitelerin zamanla üç büyük kent dışına yayılması gereği ne kadar açıksa, bu tür bir aşırı yayılma ve bölünmenin yanlışlığı da o kadar açıktı.

Yapılması gereken, iktisadi kalkınma literatüründeki "gelişme kutupları" yaklaşımının uygulanmasıydı, yani üç büyük kent dışında üniversite kenti olma potansiyelini taşıyan belirli sayıda (5-6) merkez seçilerek, buralara yoğun kaynak aktarımı yapılmasıydı.

Doğru dürüst bir tiyatrosu bulunmayan, yılda belki bir kez bile klasik Batı müziği konseri verilmeyen yerleşimlerde fakülte ve üniversite isimli kuruluşlar açmak, bir amaç seçmenleri memnun etmek, diğer amaç da yükseköğretim gençliğini büyük kentler yerine görece tutucu toplumsal çevrelere yerleştirmekti. Böylece hem bugünün gençlerinin, hem de yarının yöneticilerinin uslu ve uyumlu olmaları sağlanıyordu.

Buraya kadar sözü edilen kurumsal yapının kağıt üzerinde yer almayan önemli bir ögesi de günlük yaşamdaki polis baskısıdır. Örneğin 1993 baharında İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde Kağıthane Belediyesi'nde işten çıkartılan işçilere öğrencilerin yardım toplaması sivil polislerce (kibar sayılmayacak bir tarzda) engellenir. Acaba hangi yasanın, hangi maddesine dayanarak?

YÖK Hala Var

1993-94 ders yılına girerken YÖK düzeninin hala geçerli olmasını nasıl açıklayabiliriz? Üstelik 1991 ge-

m Demirdöven - Yaş:11
Meralcan İlkokulu, Samsun
ık Sigorta Resim Yarışması
tül

ÇOCUKLAR FARKINDA.

Kendilerine yaşanacak bir çevre bırakılmazsa nereye giderlerdi? Geceleri gökyüzünde gülümseyen Ay'a mı? Çizgi filmlerden çok iyi tanıdıkları Mars'a mı? Rengârenk kuşağıyla onları büyüleyen Satürn'e mi?

Çocuklar farkında; onlar için hâlâ bir Dünya var. Büyükleriyle elele verip kazanacakları bir Dünya.

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

Yarın için, bugünden.

nel seçimi sonucunda kurulan koalisyon hükümetini oluşturan iki partinin de seçim kampanyalarında, koalisyon protokollerinde ve hükümet programlarında "köklü bir üniversite reformu" vaat ve taahhüt ettikleri düşünülecek olursa? Gerçi sistem baştaki katılığından zaman içinde bir ölçüde uzaklaşmıştır.

Örneğin fakültelerin ders programlarını belirleme yetkileri genişletilmiş, anabilim dalı başkanlarının seçimle göreve gelmesi kabul edilmiş, 1988'de çıkartılan bir yasa ile yıllardır birikmiş olan profesör adaylarının başka üniversiteye geçme zorunluluğu engeli kaldırılmıştır.

Yükseköğretim yasası 1981-93 arasında 19 kez değiştirilmiş, 33 madde değişikliğe uğramış, 21 madde ve 40 geçici madde eklenmiştir. Tüm bu değişikliklere karşın, sistem özünü ve temellerini koruyor.

YÖK düzeninde ilk anlamlı değişiklik olasılığı 1992 başında gündeme gelmişti. Zamanın Milli Eğitim Bakanı 1992 başında kamuoyuna YÖK düzenini değiştirecek tasarının hazır olduğunu açıkladı. Ancak tasarının kendisi bir türlü açıklanamadı. Ardından zamanın Başbakanı tüm rektörlere üniversite sorunu ile ilgili görüş ve önerilerini sordu ve bu görüşler bir kitap olarak yayınlandı. Bu gelişmeler DYP yetkililerinin YÖK konusunda bazı tereddütler taşıdıklarını ortaya koyuyordu.

1992 yazına gelindiğinde hükümetin kısa vadede kapsamlı bir üniversite reformunu gerçekleştirmeye hazır olmadığı anlaşıldı ve hiç olmazsa, rektörlerin belirlenmesi konusunda bir adım atılması kararlaştırıldı. 1982 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı'na birden fazla aday sunulması bir zorunluluktur.

Dolayısıyla özerklikten yana bakış, Anayasa veri olduğuna göre, üniversitelerin iki aday belirlemesini ve Cumhurbaşkanı'nın da üniversitenin ilk adayını ataması formülünü getiriyordu.

Hükümet üniversitelerin iki yerine üç aday seçmesini benimsedi. Bu da hükümetin yaklaşımı konusunda yeni bir olumsuz gösterge oldu. TBMM'de üç sayısı altıya yükseltilince, üniversitenin yapacağı seçimin kolaylıkla çigenebileceği ortaya çıktı.

Sayının altıya yükseltilmesi, DYP içindeki ultra-tutucu kanadın çabasıyla ve SHP içindeki o zamanki muhalefet kanadının oylamaya katılmaması sayesinde gerçekleşti. Bu arada aday sayısını altıdan üçe indirmek yetkisi de YÖK'e verildi.

Oy pusulasına tek isim yazılması öngörüldüğünden, seçimde tek oy olarak altıncı sırada yer alan bir kişinin rektör atanması bile olanaklıydı.

Yapılan oylamalar sonucunda bazı rektörler yüzde 10-20 gibi bir oy desteğiyle göreve gelirken, atanan rektörün iki katı kadar oy aldığı halde elenen kişiler de

oldu. Öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu yöntemi eleştirmekle birlikte, herşeye karşın bir adaya oy vermedi. Oylamaya katılmama ya da boş oy atma yolunu benimseyenler belirli bir azınlığı geçmedi. Bu oran İstanbul ve Yıldız üniversitelerinde görece yüksekti. Baştan beri YÖK düzenini aktif biçimde eleştiren OD-TÜ ve Boğaziçi gibi üniversitelerde ise, rektör adayları daha önceki YÖK rektörlerinden oldukça farklı bir görüntü verdiğinden oy kullanma oranı yüksek oldu.

Oylamada ikinci ya da üçüncü sırada yer alan adayların atandığı üniversitelerle, yasanın iki dönemden fazla rektörlük yapılamayacağı açık hükmüne karşın üçüncü kez atanan rektörlerin görev yaptığı üniversitelerde alttan alta bir gerilim bugün de sürmekte.

1993-94 öğretim yılı içinde üniversite yasa tasarısı TBMM Milli Eğitim Komisyonu'nda görüşülecek ve Genel Kurul'a gelecektir. Acaba komisyondaki ve Genel Kurul'daki görüşmelerde tasarı olumlu yönde mi, olumsuz yönde mi değişecek? Bu soruya rahatlıkla yanıt vermek zor. İki nedenle.

Birincisi, politikacılar için üniversite reformu şu anda getirisi yüksek bir adım olarak gözükmüyor. İkincisi, üniversitelerin ana öğeleri olan öğretim elemanları ve öğrencilerin büyük çoğunluğu YÖK düzeninden şikayetçi olmakla birlikte, bir üniversite reformunun gerçekleştirilmesi için aktif bir tavır içine giremiyor. Dolayısıyla tasarının ne zaman ve nasıl yasalaşacağı politikacılardan çok üniversiteyi oluşturan kesimlerin tutumuna bağlı olacak.

Tüm diğer reformlarda olduğu gibi yükseköğretim alanında da belirleyici dinamik, reformdan yana kesimlerle statükodan yana kesimler arasındaki ilişkilere ve güç dengelerine bağlı. 2000'li yıllara giderken YÖK düzeni gibi merkeziyetçi-hiyerarşik bir örgüt yapısı ile, çağdaş-dinamik-üretken bir üniversitenin oluşturulması kesinlikle olanaksızdır.

Tipik kapitalist işletmelerde bile danışma ve katılım mekanizmalarının giderek yaygınlaştığı bir çağda, bir askeri rejimin gereksinimlerine ve ölçütlerine göre kurulmuş bir yapının ve ilişki sisteminin yetersizliği ve çağdışılığı açıktır.

Cumhuriyet döneminde üniversitelerle ilgili gelişmeler incelendiğinde, bu gelişmeleri politik koşulların ve süreçlerin belirlediği açıkça görülmektedir.

Bugün de üniversite reformu tek sözcükle politik bir sorundur. Ancak politik bir sorun olması, sorumluluğun politikacılarda olduğu anlamına gelmez, tam tersine sorumluluk öncelikle reformdan yana kesimlerindir. Bu kesimlerin politik süreci etkilemeleri bir zorunluluktur.

Bu çabayı göstermeyenlerin politikacıları eleştirmeleri ne gerçekçi, ne de haklı olur. ■

Prof. Dr. Mehmet Oluç :

"Üniversiteleri Mahvettiler"

Üniversitelerin amacı bilgi hamalı yetiştirmek değildir. Mesele, kişilik kazandıracak, kendi kendine karar verme yeteneğini geliştirecek, bilgi verecek, araştırmacı yetiştirecek bir yapının oluşmasıdır.

-Yeni öğrenim dönemi başlıyor ve son derece ciddi tartışmalara yol açmış olan YÖK'te bir değişiklik gerçekleşmedi. YÖK'ün üniversitelere ne gibi etkisi oldu? Bunu değerlendirir misiniz.

M. OLUÇ: YÖK, her şeyden önce üniversitede özerkliği yok eden bir kuruluş. Ama YÖK'e gelmeden önce Türkiye'deki üniversitelerde özerklik konusunda yaşanmış olan gelişmelere kabaca bir bakmak gerek.

30'lu yıllarda Hitler'den kaçan Alman hocaların biraraya gelmesi ile üniversiteler yeniden şekillenirken, eski muhtariyet, şimdiki ifadesiyle özerklik ortadan kalkıyor. Cemil Bilsel isminde, bir devletler hukuku profesörü rektör olarak atanıyor ve bu durum 1940 ortalarına kadar sürüyor. Daha sonra İsmet İnönü tarafından rektörlüğe getirilen Tefik Sağlam özerkliğe inanıyor, İsmet Paşa'yı ikna ediyor ve 4936 sayılı kanunla üniversiteye özerklik veriliyor. Bu kanuna göre fakülteler de özerk oluyor. Fakültelerin başında dekanlar var. Her fakültede dekan dahil beş profesör ve iki doçentten oluşan yönetim kurulu var. Fakülteleri dekanla birlikte yönetim kurulu yönetiyor. Yönetim kurullarını ve dekanı 2 yılda bir profesörler seçiyor. Ayrıca her fakülte dekan artı iki senatör seçiyor ve bunları senatoya gönderiyor. Demek ki İstanbul Üniversitesi Senatosu başlangıçta 12 senatör, 6 dekan ve bir de rektörden oluşuyor. Üniversitenin tüm işleri bu senatoda karara bağlanıyor. Özerk olan fakülteler programlarını kararlaştırıyorlar, programlar senatodan geçiyor. Senato bir koordinasyon kurulu olarak işliyor, Üniversitenin fakülte-deki politikalarını oluşturuyor, onları denetliyor. Bu işleyiş 1960'a kadar devam ediyor.

60'dan sonra bazı değişiklikler yapılıyor. Ayrıca 114 sayılı kanunla birlikte 147 öğretim üyesi de üniversite dışına çıkartılıyor. Böylelikle üniversite özerkliği ilk kez zedelenmiş oluyor. Çok ilginçtir, kamuoyu da o dönemde üniversite

özerkliğine sahip çıkıyor, destek veriyordu. Özerkliğin önemli bir göstergesi de

1960'a kadar üniversiteye polisin girememesi idi. Polis '60 ihtilali sırasında öğrenciler üniversitede direniş yapınca içeri girdi ve el bombalarıyla öğrencilerin direnişini kırmaya çalıştı, o arada Rektör Sıddık Sami'yi de tartakladı. Ondan sonraki yıllarda gene üniversiteye polis giremezdi, ancak senatonun ve rektörün çağırmasıyla bu olabiliyordu. 1968'de öğrenci hareketleri başladı. Üniversiteler zaman zaman kapanmak zorunda kaldı, bazı fakülteler tatil edildi. Senato üniversiteyi kapatınca, kapattık diyordu. Bu açıdan özerklik önemli ölçüde korunuyordu.

72'de üniversiteler kanununda ufak tefek değişiklikler yapıldı. Ama muhtariyete fazla dokunulmadı. O dönemde de bir YÖK getirilmek istendi. Fakat İstanbul Üniversitesi Anayasa Mahkemesi'nde dava açtı ve iptal ettirdi.

Üniversitelerin çoğaltması ile birlikte bir koordinasyon ihtiyacı da doğmuştu. O zaman üniversiteler arası kurul vardı, fakülte dekanları ve rektörlerden oluşurdu. O dönemde Doğramacı da üniversiteler arası kurula geliyordu. Üniversitelerin tek çatı altına toplanmasını istemiyor, 10-15 maddelik bir genel kanunla bu konunun halledilmesini ve ondan sonra da her üniversitenin kendi yönetmeliğini yapmasını, başına buyruk olmasını savunuyordu. 12 Eylül olduktan sonra çeşitli tasarılar hazırlanmıştı. Kemal Öğüzman'ın hazırladığı çok güzel bir tasarı vardı, fakat o bir kenara itildi ve işte o bildiğimiz, YÖK diye adlandırılan kanun çıkarıldı. Kanun çıkarırken çeşitli üniversitelerden, üniversite özerkliğinden memnun olmayan kişilerin askerlerle temasları oluyordu. Örneğin dekan seçilemeyenler, mesela hep solcular seçiliyor, biz seçilemiyoruz gibi şikayetlerde bulunuyorlardı. O zaman

Amiral Işık Biren vardı, kardeşi de Milli Eğitim Müsteşarı idi. Doğramacı bunlara nüfuz ediyor ve bugünkü kanunun hazırlanmasında etkili oluyor. Üstelik bu defa, 72 yılından edinilen deneyle Doğramacı'nın hazırladığı madde '82 Anayasası'na da lök gibi oturuyor. Şimdi artık Anayasa Mahkemesi de buna karışmıyor. Böylelikle üniversitelerde ve fakültelerde özerklik kalktı. Senatolar ve yönetim kurulları da kalktı. Doğramacı her zaman, 'bizim üniversite herkesden özerktir' diyor, böyle birşey yok. Belli ki sadece YÖK özerk, üniversiteler değil.

Eskiden senatolar mesela, öğlen saat 1'de 1.5'da toplanır, akşam 8'lere kadar devam ederdi, her hafta perşembe günleri. Şimdi senatoda bir çay içilebiliyor ancak. Rektör de eşitler arasında birinciyken, kürsüye çıkıyor, senatörler aşağıda oturuyor. Birşeyler okunuyor, parmaklar kalkıyor, sayılıyor mu sayılmıyor mu önemli değil. Zaten aksi karar da verseler, bu istişari mahiyette, yani rektör uymak zorunda değil. Ayrıca rektörlerin ellerinde YÖK kararıyla öğretim üyelerini görevden alma ve başka üniversiteye gönderme yetkisi de var. Şimdi dekanların hepsi rektörün denetiminde, rektörler de YÖK başkanının. Doğramacı hoca derlerdi, artık hoca mı değil mi ayrı mesele de, sultan gibi olmuştu, onun dediğinin dışına çıkılamadı. Bu bir iki sene böyle devam etti. Tabii çok şikayetler geldi. Ondan sonra bir yerde biraz esneklik getirdiler. Doğramacı şimdi bunu inkar eder. Bakın eskiden fakültelerin programı senatodan geçerci, resmi gazetede yayınlanırdı. YÖK kurulduktan sonra YÖK'ten geçiyor. YÖK ise standartlaştırıyor, yatay geçişleri kolaylaştırmak için. Şimdi YÖK'ün başına gelen kişi, Doğramacı'nın önerdiğini sürdürecektir güfte değil. Zaten Doğramacı'nın güç kaynakları da onda yok. Türkiye'de bugün herkes, demokratikleşmeden bahsediyor, ama üniversiteler kendi yönetimini seçemiyor.

Öte yandan Doğramacı ve yanındakiler için çıkarılmış bir kanun var ki, bence Anayasaya aykırı. Kanunlar biliyorsunuz şahıslar için olmaz, genel olur. Şimdi bir profesör 67 yaşında emekli olur değil mi? 67 yaşına girmesine 10 gün kalan bir adam rektör seçilirse, üç sene daha göreve devam ediyor. Bu eşitsizlik. Fakat, kimse çıkıp da Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuyor. Biliyorsunuz şahıslar Anayasa Mahkemesi'ne gidemez, partiler gider. Ama, şahıslar mahkemeye gider, bu eşitsizliği iddia eder. O zaman mahkeme Anayasa Mahkemesi'ne gidebilir. Bu prosedürü de deneyen kimse yok. Neden?

Çünkü, böyle bir kamuoyu yok. Çünkü 12 Eylül öncesinin bütün suçu üniversitelere yüklendi. Kamuoyu o dönemin hareketlerinden çok etkilendi ve suçu da üniversiteye yükledi. Halbuki üniversitelerin bunda suçu yok. Üniversitelerin kendisi de tedirgin oldu, ders yapmadı. Ama üniversiteler suçlandı.

Binaenaleyh özerklik taraftarlığı yerine aleyhtarlığı başladı. Öte yandan herkes ekmek kavgasına girdi, enflasyon vs. Gençler zaten özerkliğin tadını bilmiyor. Eskiler de emekli oluyor, bir kısmı da, yahu bana mı kaldı? diyor. Ancak bu mücadele verilmeli, özerklik bir sorun haline getirilip, yayılmalı.

Demirel muhalefetteyken, bazen üniversite hocalarını sabah kahvaltılarına toplardı. Beni de bir gün çağırdılar. Demirel çektiği söylevinde "Üniversiteleri suçlamak yersizdir, onları özerkliğe kavuşturmak lazımdır" dedi. Ben de "Sayın Demirel, üniversitenin suçlu olmadığını öyleyebilir misiniz? Bu hususu kamuoyuna açıklayabilir misiniz?" dedim. Lafı karıştırdı ve hiç bir zaman da söylemedi. Çünkü Demirel'de özerkliğin gelmesini istemez. Çünkü o da 'üniversitelerden çıktı bu bela' diye düşünüyor. Kanun çıkmadı işte. Erdal İnönü bu hususta samimiydi, fakat o da bir şey yapamadı ve gitti. Şimdi yeni kuşaklarda, yeni politikacılarda böyle bir hava yok. Ben bu YÖK kanununun değişeceğine de, eski hale geleceğine de kani değilim. Kamuoyu desteği yok, böyle bir politika halka benimsetilmemiş. Üniversite kendi başına ne yapsın? Genç kuşak bu özlemin farkında değil. Bu da eğitim meselesi, bu eğitim verilmemiş. Bu durum nasıl aşılır? Yetenekli kişiler üniversitelere doldukça zamanla bu işin üstesinden gelecekler, umudum bu.

- Doğramacı'nın güç kaynakları şimdiki YÖK Başkanı'nda yok dediniz. Neydi Doğramacı'nın güç kaynakları?

M. OLUÇ: En azından gazetelerde de tartışıldığı gibi, yaptığı hastaneden destek aldı. Herkesin hastası var, onları ikna etti. Evren'i ikna etti, Evren hayran kaldı. Şimdi bakın, eskiden Türkiye'de bir insan konulan ödeneği 200 lira aştı mı, mahkemeye düşerdi. 200 bin lira değil, 200 lira. Mesela Doğramacı Evren'le bahse giriyor. YÖK binasını şu kadar ayda bitireceğim diye. Bitiriyor hakikaten, ama o zamanın parası ile 60 milyon lira, ki büyük para, ödeneği aşıyor. İstanbul Üniversitesi'nde böyle bir şey mümkün değildi. YÖK binasını söylediği günde bitirdi ama, bir ay sonra tavanı çöktü, hem de Doğramacı'nın odasının. Belki Amerika'da bir yerde bu oluşumları destekledi. Bazıları diyorlar ki, Türk üniversitelerini çökertmenin yolu, bu YÖK sistemi. Şimdi eski dönemdeki gibi, aynı miktarda, aynı kalitede adam yetiştirildiği tartışma konusu. Ama genel kanı üniversitelerin çökertildiği doğrultusundadır. Bu çökertilmede askerler de, iyi niyetlerinden veya bilgisizlikten veya o günün havasından destek olmuşlardır. Mesela, bu öğrenci hareketleri sırasında Haydar Salık'la Evren Bornova'daki üniversiteye girmek istiyorlar, öğrenciler sokmuyor. Askerler için bu kabul edilemez bir şey. Susturalım diyorlar. Gerçekten susturuyorlar. Ama bu tutum ne getirdi ne götürdü, bunun bir hesabının çıkarılması lazım. Bir gün bu faturalar çıkarılacaktır, yani ümidim öyle.

Hiç unutmam, Özal Başbakan olduğu zaman üniversite profesörlerini topladı, herkes YÖK'ten şikayete

BU NUMARA, SİZE BİLGİNİN KAPILARINI AÇACAK: (1) 293 26 26

T Ü R K O T O M O T İ V S E K T Ö R Ü N D E B İ L G İ Ç A Ğ I B A Ş L A D I .

TÜRK OTOMOTİV SEKTÖRÜ'NÜN ÖNCÜSÜ
RENAULT-MAİS, BÜYÜK MARKA OLMANIN,
ULUSLARARASI MARKA OLMANIN SORUMLULUĞUYLA
TÜM OTOMOBİLSEVERLERE BİR BÜYÜK
YENİLİK DAHA SUNUYOR.

İLK ADIMI YİNE ÖNCÜ RENALT-MAİS
ATİYOR, OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE "BİLGİ ÇAĞI"NI
BAŞLATIYOR. BİLGİYE DOĞRUDAN ULAŞIM
MERKEZİ, BİLGİ RENALT-MAİS...

EN İLERİ OTOMOBİL TEKNOLOJİLERİNİ
İNSANIN HİZMETİNE SUNAN RENALT, ŞİMDİ DE
BİLGİ RENALT-MAİS İLE İLETİŞİM
TEKNOLOJİSİNİN EN SON OLANAKLARINI,
KONUŞAN BİLGİSAYARLARI HİZMETİNİZE
SUNUYOR.

BİLGİ RENALT-MAİS İLE RENALT
MODELLERİNDEN ÖZELLİKLERİNE, RENALT-MAİS
SERVİSLERİNDEN YETKİLİ SATICILARINA KADAR
AKLINIZA GELEBİLECEK HER TÜRLÜ

BİLGİYE 24 SAAT, KESİNTİSİZ,
TEK TELEFONLA ULAŞABİLECEKSİNİZ...
ÖĞRENMEK İSTEDİĞİNİZ BİLGİ
DİLERSENİZ ANINDA FAX'INIZA
GÖNDERİLECEK... ÜSTELİK TÜM
İSTEKLERİNİZ KONUŞAN BİLGİSAYARLAR
TARAFINDAN MÜHİŞ BİR HIZLA VE
HATASIZ OLARAK KARŞILANACAK.

OTOMOBİLİNİZ OLSUN OLMASIN, YA DA
MARKASI MODELİ NE OLURSA OLSUN, BİLGİ
RENAULT-MAİS HİZMETİNİZDE İSTEDİĞİNİZ
BİLGİ TELEFONUNUZUN UCUNDA, DİLERSENİZ
FAX'INIZDA... ARAYIN, BİLGİYE DOĞRUDAN
ULAŞIN, "BİLGİ ÇAĞI" NIN İNANILMAZ
OLANAKLARINDAN YARARLANIN.

RENAULT-MAİS

(1) 293 26 26

"BİLGİYE DOĞRUDAN ULAŞIM MERKEZİ"

İSTANBUL 2000
DESTEK PROGRAMI
RESMİ ÜYESİ

RENAULT
VACAKLAĞA

"BİLGİ RENALT MAİS'i
aradığınızda, konuşan
bilgisayarlar sizi
öğrenmek istediğiniz
bilgiye yönlendirecek...
Siz, sadece konuşan
bilgisayarların
belirttiği rakamı
telefonunuzun
tuşlarına * basarak
ginecek ve çok kısa
bir zamanda bilgiye
ulaşacaksınız..."

ANTALYA'DAKİ
RENAULT-MAİS
SERVİSLERİNİ
ÖĞRENMEK
İSTİYORUM...

LÜTFEN,
6 NUMARALI
TUŞA
BASINIZ

RENAULT 21
MANAGERİN
TEKNİK
ÖZELLİKLERİNİ
ÖĞRENMEK
İSTİYORUM...

7 NUMARALI
TUŞA
BASINIZ

İSTANBUL'DAKİ
TİYATROLARDA
HANGİ
OYUNLAR
OLDUĞUNU VE
SAATLERİNİ
ÖĞRENEBİLİR
MİYİM?

ÇOK YAKINDA
ONU DA
ÖĞRENECEKSİNİZ

başladı. Doğramacı önde oturuyordu ve neredeyse ağılıyordu, belki de ağıladı. Sonra kalktı kendisini savunmaya çalıştı. O arada herkes, artık Doğramacı'nın suyu kaynadı diyordu. Sonra Özal kalktı, 'ben bu Doğramacı'dan korkarım' dedi. 'Çünkü ben planlamada müsteşarken, bir öneri getirdi, ben bunu reddettim. On gün sonra bir de baktım öneri Yüksek Planlama Kurulu'nda.' Özal'ın ilk müsteşarlık dönemi, Demek ki Demirel'e gitmiş, onun kanalıyla bir kademeyi aşarak, doğrudan doğruya Yüksek Planlama'ya gelmiş. Belki de Özal'ın korkusunun başka sebepleri de vardı. Bunlar ispat edilemeyen, fakat kuvvetli kuşkulardır. Dışarının burada etkisi olduğu lafı yaygındır. Belki hizmetleri de olmuştur. Hacettepe Üniversitesi'ni şu ya da bu şekilde kurdu. Ama bunun dışında bütün üniversiteleri mahvetti.

- Peki bugünkü üniversitelerin kalitesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

M. OLUÇ: Üniversitelerin amacı bilgi hamalı yetiştirmek değildir. Mesela, kişilik kazandıracak, kendi kendine karar verme yeteneğini geliştirecek, bilgi verecek, araştırmacı yetiştirecek bir yapının oluşmasıdır. Üniversiteler de bilimsel araştırma yapacak, bilim üretecek. Şimdi bizim üniversitelerin YÖK'ten önce imkanların elverdiği ölçüde bilim üretme açısından iyi çalışmaları vardır. Uluslararası alanda önemli araştırmalarda imzaları vardır. Şimdi YÖK'ten evvel çıkan araştırmaların sayısı, YÖK'ten sonra yarıya düşmüştür. Doğramacı bunun aksini iddia etse de bu böyledir. Belki YÖK kurulmasaydı daha ileri gidilebilirdi.

- Bilirsiniz bugünlerde açık öğretimin genişletilmesi ve herkese üniversite gibi konular yeniden tartışılır oldu, ya da politikanın malzemesi haline geldi. Bu konularda ne düşünüyorsunuz?

M. OLUÇ: Yeni yeni fakültelerin kurulması yerine başka bir önerim var; eski kuvvetli üniversiteleri yüksek lisans merkezi haline getirmek, buna karşılık yeni açılan üniversitelere yüksek lisans hakkını vermemek. Bakın Amerika'da da her üniversite yüksek lisans hakkına sahip değildir. Bunun yanı sıra Anadolu'da güçlü liseler var. Bu kuvvetli liseleri saptayıp oralarda Anadolu liseleri gibi, yabancı dilde de güçlü eğitim vermek, bunları kolej haline getirmek. Bunların özellikleri, liseden sonra iki sınıf daha eklenmesi olacak. Yani üniversitenin ilk iki sınıfını orada okuyacaklar. Binaenaleyh bu aşamada bilim adamı hocaya lüzum olmayacak. Çünkü bilim adamı araştırma yapan kişidir. Orada araştırma olanakları olmayacak. Standart ders kitapları, tanınmış hocaların yazdığı kitaplar okutulacak. Yani oralarda ilk iki sınıf, temel bilgiler okunacak, ondan sonra yüksek lisans diyelim ki üç sene yapılacak.

Mesela ortalaması 8 olmayan kişi yüksek lisansa veya lisansa devam edemeyecek. Daha önce ön lisans açmış olan fakülteler açıklarına pişman oldular. Çünkü ön lisans bitiren 8'i tutturamadığı halde ben de gideceğim diye kapiya dayandı. Çünkü bazı mekanizmaları değiştiremedik. Ön lisans yapan hiçbir işe alınmıyor. Daha sonra ön lisans yapan kişiyi iş hayatına intibak ettirecek meslek dersleri konması düşünüldü. Benim düşündüğüm sistemde koleji bitiren kişi lisans eğitimi yapacağı diye üniversitenin kapısına dayanmayacak. Aynı zamanda kalite açısından da üniversiteler için bir sınır yakalanmış olacak. Bunları fikir olarak söylüyorum, üzerinde işlenmesi lazım.

- Peki epey yüklü sayıda üniversite var...

M. OLUÇ: Bunlar Türkiye'ye yarım adam yetiştirecek yerler. Bunlara üniversite denmesi hata, çünkü üniversitenin birinci fonksiyonu bilim üretmek. Ürettiği bilimi yaymak ikinci fonksiyonu. Şimdi siz her bir hocaya bilmem şu kadar öğrenci verirsiniz, yılda şu kadar sınav yapacaksınız, bu kağıtları okuyacaksınız doğru dürüst dersiniz işler sarpa sarar. Bir yüksek lisans hocası, 20 öğrenciden fazlasını yönetemez. Yönetirse o tezler de öyle olur. Ayrıca adamın kendisinin tezi tez değil, doktora tezini nasıl yönlendirecek.

Kısacası bilim üretmek işini hiç olmazsa, 10-12 üniversiteye bırakmak, diğer taraftan öğrencileri kademlendirmek gerekiyor. Şimdi üniversiteden şikayetçi olan politikacılar hakim vaziyette. Demirel, devrilmesinin suçunu üniversiteye yüklüyor. Artık öğrenciler kolay kolay dernek kuramıyor, hocalar politikaya giremiyor, rahatımızı bozmayalım diyorlar. YÖK'e dokunmuyorlar. Ama bu Türkiye'ye bilim açısından neye maloluyor?

Öte yandan bu nedenle kişiliksiz insanlar yetiştiriyoruz. Sorunlara çözüm bulabiliyor muyuz? Sorunlar toplumsal. Sorunlara çözüm üretmiyoruz. Üniversite üretmese, yetiştirdiği insanların üretmesi lazım. Ne iş hayatında yeterli fikir ve yenilik üretebiliyoruz, teknoloji yaratabiliyoruz, ne de politik hayatta.

Üniversitelerin yapı değiştirmesi gerekiyor. Hoca sınıfta konuları tartışacak. O tartışma bakarsınız sorunun çözümünü getirir. Kafalar sürekli işler.

Öğrenci bir kere seçenekler hakkında düşünmeye başladığında tek seçenek olmadığını görür. Siz başka seçenek, o başka seçenek sunar, seçenek bulmaya zorlanır. Ondan sonra da bu seçenekler arasında mevcut koşullara göre en iyisi hangisidir, onun hakkında karar vermeye başlarsınız. Karar vere vere karar vermeyi öğrenirsiniz. Bu geliştirilmiyor.

Yani kişi bir çoban tarafından yönetilir duruma gelmeyecektir. İşte üniversiteler bunu yapamadı. YÖK de bunu engelleyen araçlardan biri oldu. ■

Prof. Dr. Ünal Oskay:

"Medya Kendi Başına Karar Vermiyor"

Bir parti kongresinde delegeler, başkan adaylarının konuşmalarına bakarak karar vermiyorlar. Köşe yazarlarına bakarak karar veriyorlar. Köşe yazarları, bugünkü düzenin fiili işleyişine denk düşen bir kurumun, ilişkiler ağının ortasından yazıyorlar. Medya toplumu böyle inceliyor ve yönlendiriyor.

Medya konusunda araştırmaları ile tanınan Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ünal Oskay ile arkadaşımız İrfan Akgündüz medya üzerine konuştu.

- Önce ANAP, sonra DYP ve SHP Genel başkanlık seçimlerinde medyanın etkisi tartışma konusu oldu. Siz bu etkinin boyutunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ü. OSKAY: En genel anlamda söylersek, medya bir işletme, bir kurum. Amacı kar elde etmek. Bu karı da bir sosyal formasyonun içinde elde ediyor. Amacı kar olan diğer işletmeler gibi o da eş dost arıyor, oluşturuyor, organik bağlar kuruyor. Bir gazete, bir televizyon, bir şirketin reklamlarını alıyor. Bugün hiç bir kapitalist ülkede kendi başına iş gören, kendi namusundan tek başına kendisinin hesap verebileceği bir işletme yok. Bu medya için de böyle.

- Bu genel tanımı biraz daha açarsak...

OSKAY: Çelik endüstrisindeki bilmemne şirketinin yüzde 10 hissesi Kanada oyuncak şirketinin. Her ikisi de Hollywood'daki dizileri yapan bir yapım şirketinin yüzde 15 hissesine sahip. Kanada'da oyuncak imal eden bir şirket durup dururken neden ortak olur Hollywood'daki yapım şirketine. Bir kere çok rasyonel. Amaçları beş yılda bir darbe yapmak değil, çok daha basit. Kanada'daki oyuncak şirketi Hollywood'daki Pembe Panther'i yapan firmaya ortak olunca, Pembe Panther'in ne zaman yayına gireceğini biliyor. Bilmem kaç yüz kanaldan Pembe Panther yayına girdiği vakit, onlar da pembe kumaşlardan Pembe Pan-

ter oyuncaklarını piyasaya sürüyorlar. Onun ortağı olan İtalyan giyim firması da Pembe Panther tişörtlerini piyasaya sürüyor. Sistem böyle işliyor. Elbette bu işleyiş siyasi tasarruflara da yansıyor, ama kendi sistematığı içinde.

- Galiba Türkiye'de de sadece gazete çıkaran şirket kalmadı gibi...

OSKAY: Türkiye dünyaya entegre olmaya devam ediyor. Medya bu entegrasyonda oldukça başarılı. Sermaye, bir sokak kedisi gibi. Her sokakta ne varsa, her tarafı karıştırıyor. İşine yaran ne varsa onu yiyor, bakımlı semiz bir sokak kedisi gibi. Ama bütün sokakların efendisi. Ama bu efendiliği, iktidarımı kimseyle paylaşmam ben istediğimi yaparım gibi değil. Sermayenin tabiatı kendini en emin şekilde, en etkili yollardan ve en kısa zamanda çoğaltmak, yeniden üretmektir. Sermayenin dini, imanı, politik ahlakı budur. Tabii ki TV'de de böyle olacaktı, nitekim oldu da. Geçenlerde bir gazetede bir şema çıktı. Her gazetenin bir TV şirketi; her TV'nin bir gazetesi, radyosu, sonra bankası, pazarlama şirketi vb. var. Bu liste uzayarak devam ediyor. Daha önce değindiğimiz sistem bizde de tamamlanıyor.

- İlk soruya dönecek olursak, medya bugün siyasal hayatımızı ne kadar ve nasıl etkiliyor.

OSKAY: Eskiden iletişim ile ilgili olanların bir savı vardı. Bu, toplumdaki genel geçer değerler sistemine aykırı yayın yapan medya için söylenirdi. Medya isterse ortalığı allak bullak edebilir. Medya isterse bir ülkeyi çok ciddi problemlerle karşı karşıya bırakabilir. Hatta ihtilallere, hükü-

met darbesine yol açabilir. Yani bir tür beşinci kol gibi veyahut her türlü kötülüğü yapabilecek geniş bir güce sahip iktidar kesimi sayılıyordu.

- Peki bugün bu değişti mi?

OSKAY: Bugün iletişim kuramıyla uğraşanların bu düşünceleri değişti. Kuşkusuz medya sıradan insanın tespit ettiği gibi, toplumdaki iktidar ilişkilerindeki gelişmelere koşut bir yayın politikası izleyebiliyor. Sık sık toplumdaki iktidar ilişkilerindeki değişimleri inceleyen bir yayın politikası da izliyor. Hatta toplumdaki iktidar ilişkilerini incelemenin de ötesinde, onları belirlemeye çalışıyor. Tabii durup dururken belirlemiyor, bunu zamansız yapmıyor, bir oyun oynamak için de yapmıyor.

Başta da söyledim. 50'li-60'lı yıllara göre bugün medya özel mülkiyete ve paraya dayanıyor. Para ilişkilerinin genel mantığına uyan sistemi içinde, bu sistemle organik bağları en güçlü olan kuruluşlar bunlar. Her an bu korkuyla yaşıyorlar. Medya bu para ilişkisi içerisinde belli bir frekansı takip ederse başarılı oluyor.

- Tabii bu, kendi mantığı içinde bir başarı oluyor.

OSKAY: Medyada sözünü ettiğim frekans dışında uçmaya kalktınız mı güzel numaralar yapıyorsunuz, özgürce gökyüzünde dolaşıyorsunuz. Ama başarısız oluyor ya da sayılıyorsunuz. Benim 51 yaşında bir gazeteci arkadaşım var, gazetesinde abuk sabuk şeyler yazmaya başladı. Bana göre tabii. Yahu ne yapıyorsun? diye sordum. Bana "Ünsal'cığım 50 yaşımı geçtim artık, başarısızlığa tahammülüm yok" dedi. Ama başındaki kriterleri eski okul arkadaşımın kriterleri değildi, içinde bulunduğu sistemin kriterleriydi. Medya'nın bugün politikayı belirlemesi apaçık bir belirleme filan değil. Yani bozguncu aramaya, beşinci kol faaliyeti aramaya, komplo teorisyenleri gibi düşünmeye gerek yok. Gerek de olmadığı için gerek yok.

Türkiye'deki siyasal iktidar ilişkileri 1940-50'lerin iktidar ilişkileri gibi yavaş değişen ilişkiler değil. O yıllara kadar adeta babadan oğula devralmış, sınırlı sayıda çevrede dolaşmış durmuş. Bugün sıradan insanlar denilebilecek insanlar bir yerlere gelebiliyor. Bu iktidar ilişkileri hızlı bir mobilité kazanmış durumda. Bu ortamda bulunan basın, bu oluşan toplumsal formasyonun dışında, her türlü etkilenmeden uzak bir şekilde değil. Toplumun verili durumunu iyi yakalayan basın, iktidar ilişkilerindeki değişiklikleri hem inceleyecek hem de gücünün yettiği kadar yönlendirmeye çalışacaktır.

- Peki medya istese bugünkü gidişatı çok farklı bir biçimde yönlendirebilir mi?

OSKAY: Medya istese belki de, bildiğimiz bilmediğimiz birçok ilişki ağının yanı sıra öyle ağlar kullanabilir ki, sıradan seçmene, delegeye bugünkü kadar bile oy hakkı düşmeyebilir. Korkutarak, döverek söverek değil. Daha fazla manipüle ederek bunu yapabilir. Ama düzen açısından bu da çok sıhhatli değil. Düzen bundan rahatsız olur. Çünkü Türk toplumu herşeye rağmen eskisi kadar ilkel bir toplumsal formasyon değil. İktidarı öyle biçimlendirelim ki, hiçbir muhalefet, hiçbir eleştiri-

rel kuruluş ortaya çıkmasın demek bugünkü sistem için rasyonel değil.

- Bu anlamda rasyonel olan nedir?

OSKAY: Öyle bir mekanizma olacak ki, insanlar hem sandığa gidecekler, hem tüketim araçlarını satın alma güçleri olacak, hem de ipler büyük ölçüde elinizde olacak. Bu açık sansür yöntemleriyle olmaz. Şunun cebine para koyalım, bunu korkutalım, delegeyi etkileyelim de olmaz. En azından sadece bununla olmaz. Neyle olur? Öyle bir hayat tarzı kurmalı ki, toplumda o hayat tarzını herkes seve seve benimserken, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin yönelimlerine, işleyiş mantığına, işleyiş yöntemlerine pek merak sarmasın, pek müdahale isteği duymasın.

Böyle bir hayat tarzını, böyle bir yaşama koşulunu topluma benimsetirseniz, herkes evine alacağı yeni bir eşyayı düşünecektir. Kendisi yeni bir televizyon aldığında komşusunu gözleyecektir. O yeni birşey almışsa, diğeri ondan da önde olmaya çalışacaktır. Bunun için fazla mesaiye kalacaktır. Mesaide arkadaşını ispiyon edecektir, iş sırasında esnedi, sık sık çişe çıkıyor diye. Yani arkadaşını çelmeleyecektir. Fazla mesaiye kalmak uğruna gazete okuyamayacaktır. O zaman da, nasıl olsa benim aklımın erdiği şeyler değil deyip, toplumsal hayatı bir insan, bir yurttaş, bir birey olarak izlemek, anlamak, elindeki "demokrasinin" olanakları ölçüsünde müdahalede bulunarak yaşadığı hayatı insanca bir hayata dönüştürmek için bir şey yapmayacaktır.

- Toplumun yaşama biçimi en genel ortalamayla böyle devam ediyor.

OSKAY: Hepimiz bu hayat üslubunu benimsemişiz. Suları fazla bulandırmayan, ortalığı fazla sarsmayan, dün ve bugün nasıl yaşıyorsak, yarın da öyle yaşamaktan öteye bize hiç bir vaatte bulunmayan, merkeze ya-

Kayıp haberler...

Aydınlık'ta bulundu!

Dünyayı ve Türkiye'yi yorumlamak için

Aydınlık

Okuyunuz

kın partilere otomatikman benimsediğimiz bu hayat tarzı sonucunda, beğenimizi, hayata bakışımızı saptadığı yöntemlere denk düşecek şekilde biçimlenmesiyle, sansür olmadığı halde, baskı olmadığı halde üç aşağı beş yukarı insanların kendini üretmesi için seçtiği mantığa uygun şekilde oy kullanıyoruz, seçim yapıyoruz.

- Aslında üç partinin genel başkanı da birbirine oldukça yakın şeyler söylüyor.

OSKAY: Evet, ne çok solda ne de çok sağda, ortadan gidiliyor. Öyleki toplumun ancak marjinal kesimlerinde bir radikalleşme görülüyor. Bu kesimler dışında, herkes ortada aslında.

Bu hayat tarzını sürdürmek egemenler açısından çok rafine bir yöntem. Türkiye’de de gazetelerin, televizyonların artmasıyla bu rafine yöntemi uygulama olanağı buldular. Radyolar, TV’ler, gazeteler çoğaldı, ama bunun çeşitliliğe rağmen söylemi ortak ve ortada.

- Biraz önce siz bir arkadaşınızı örnek verdiniz. Daba önce mubalif bir gazetede çalışan bir insan, daba sonra başka bir gazeteye geçtiğinde artık başka bir biçimde düşünmeye başlıyor. İlişki ve parasal koşullar değişince değişiyor.

OSKAY: Demin ifade ettiğim hayat tarzına uyum oldukça kolay. O nedenle medyanın da öyle apaçık şu gelsin bu gelsin demesine lüzum kalmıyor.

Zaten paylaşılan hayat tarzının içinde, o paylaşılan hayat tarzının mantığını en iyi ifade eden filan gazetede ki köşe yazarı, TV programcısı veya yorumcusunu delegeler. seçmenler izliyorlar. O yazarlar da bir şeyi temsil ediyor.

Birisi çıkıp, ben bugünkü sisteme alternatif öneren bir partinin delegesiyim, ama iktidarda kalmamızda fayda var diyor. Benim de işime yarıyor. Öyleyse kendi kafama göre değil, biraz da filan yazara göre düşünüyem deyip oy veriyorlar. Yoksa medya delegelerin cebine para koymuyor.

Çünkü o yazarlar, programcılar, onlara her gün, bugün ve yarın nasıl yaşayacaklarını, ayakta kalacaklarını anlatıyor. Dolayısıyla, doğal olarak genel başkan adaylarının konuşmalarına bakarak karar vermiyorlar. Tabii ki, köşe yazarlarına bakarak karar veriyorlar. Çünkü köşe yazarları, programcılar bugünkü düzenin fiili işleyişine denk düşen bir kurumun, ilişkiler ağının ortasından yazıyorlar. Dolayısıyla medya toplumu böyle inceleyip ve yönlendiriyor, bu onun için bir hayat tarzı.

- Sizce medya toplumsal eğilimleri temsil ediyor mu ve toplumsal dalgayı iyi izliyor mu?

OSKAY: Evet. Aaa... Çiller geldi, aaa... şu seçildi, bu seçildi, medya yaptı deyip şaşırarak bir şey yok. Onları medya getirmiyor, toplumdaki genel dalganın, genel tarzın kimi getireceğini medya iyi biliyor. Medya bu dalganın üstünde kalırsa yaşayabiliyor. O büyük transfer ücretleri boşuna verilmiyor. Onların işi bunu anlamak ve sağlamak.

- Peki bu duruma müdabale etmek mümkün değil mi?

OSKAY: Bütün toplum külahı önüne koyup biz nereye gidiyoruz? diye sormalı. Şimdi Küçükçekmece gölü zehirlendi, acaba ruhumuz da zehirlenmiş olmasın. Dağda, taşa 20 yaşında çocuklar. Birbirini öldürmek zorunda bırakılıyor. Öbür tarafta insanlar 100 milyonları götürüyor. Bu ne büyük vicdansızlıktır. Herkes külahını önüne koyup düşünmelidir.

-Medya,siyasal partiler sürekli ‘Değişim’den söz ediyorlar değişim neden bu kadar gözde bir kavram.

OSKAY: Siyasi iktidarlardan pay almak isteyen insanlar taleplerini verili sistem içinde ileri sürüyorlar. Öte yandan bu verili sistem içinde sağlanamayan tatminlerini arayan insanlara öyle bir söylem geliştireceksiniz ki söylemin kendisi vaat yerine geçecek.

Siyasi partilerin esas mantığı nedir? Bu sistem ‘hele bir gitsin bakalım’dır. Türkiye çok genç bir toplum, gençlik de yarınki seçmenler demek, onlar da ortamın değişmesini istiyorlar. Herkes değişim istiyor, toplumun bütün kesimleri birşeyler değişsin istiyor.

-Sizce değişim bir kod bir simge peki başka bir anlam ifade etmiyor mu?

OSKAY: Eğer bir yerde değişimin yolları tıkanmışsa lafi çok edilir. Edebiyatta, Sinemada vb. aşktan çokça söz ediliyorsa hayatın değişik alanlarının aşka kapanmasından ileri geliyordur. Eğitim yaşı çoktan 20’yi aştı, gittikçe aranan tatminler erteleniyor, gündelik hayatımızın dilinde belden aşağı muhabbet fazladır, neden icraat olmayınca lafını ediyoruz. Gerçek hayatta yaşanamayan şeyler bir anlamda içi boş sözlerle dökülüyor. Eğer siyasetçiler değişimden çokça söz ediyorlarsa toplumumuzdaki iktidar ilişkilerinin değişime direnmesindendir.

-Her şeye rağmen insanların bir şeyleri değiştirme umudunu koruması anlamlı olsa gerek.

OSKAY: Galiba burada tek iyi olan şey bu. Her şeye rağmen insanlar bir şeylerin değişmesi yolundaki isteklerinden vazgeçmiyorlar. Televizyondaki diziler, programlar kumarın mantığını hayata hakim kılacak şekilde “Köşeyi dönebilirsin kardeşim” diyorsunuz, “Hısmını akrabayı bırak, sendikadaki okuldaki arkadaşını bırak” diyorsunuz. Ama insanlar bazı şeyleri görüyorlar. Tamam köşeyi döneceğiz ama her sene köşeyi dönecek yaşa gelen yüz kişi dönebilen dört kişi, 96 kişi hapı yutuyor. Bir taraftan 6 kişiden birisi olmayı bekliyor, diğer yandan “ulan ben 95’ci olamam” diyor. İnsanlar bir biçimde bunu anlıyorlar. İnsan yaşadığı hayatı görmez mi? Mecburen görmezlikten geliyor, çünkü görürse çatlayacak. Peki bir bunun görüldüğünü nereden anlıyoruz? Siyasi söylemde kullanılan lafların hangileri satıyorsa o ülkenin nelerden mahrum olduğunu bulursunuz.

Değişimin sadece lafi ediliyor, çünkü değişim engelleniyor.

Bütün medya siyasi partiler ve liderleri değişimden sonra da Çiller’in ne kadar Turgut Özal’a benzediği söyleniyor. Bu kadar benzemesi sökonusuysa neresi değişik. Dünya Bankası ve IMF ile ilişkilerinizin mantığı değişti mi? ■

Bu kadar ucuzlamış mıydı?

"Kitle iletişim araçlarının bağımsızlığı" kavramının artık bir anakronizmaya dönüştüğünü düşünecek kadar kötümser olmakla birlikte, zerafet ve yaratıcılıktan bu denli uzak ve bu denli sansürcü bir "halkla ilişkiler" anlayışının beni bile şaşırttığını itiraf etmeliyim.

WALL STREET JOURNAL EUROPE WEDNESDAY, SEPTEMBER 1, 1993

ides in U.S. Seeks Control of Ad Space

NSITIVE TO THE IMAGE of Germany abroad, Mercedes-Benz is asking U.S. magazines to stop its advertising if the magazines carry negative stories about Germany or German products.

Group's Scali McCabe ad agency for Mercedes-Benz, America's \$65 million ad

Bayerische Motoren Werke, say they don't have similar policies. "We would hope magazines would be savvy enough to know what issues we wouldn't want to advertise in," says a Volkswagen spokesman. "But we don't ask publications for a similar agreement."

THE MERCEDES-BENZ letter "sets a dangerous precedent," says James Gruthrie, an executive vice president of mar-

Eur

By Special to The trend boosted sale Europe, but toll: Consum waters incre While an eral waters a overall mine spurted up 8 May 1993, exclusively Europe by Nielsen. "People z just a tastel

likte, zerafet ve yaratıcılıktan bu denli uzak ve bu denli sansürcü bir "halkla ilişkiler" anlayışının beni bile şaşırttığını itiraf etmeliyim. Anlaşıldığı kadarıyla bu parlak buluşun fikir babası tek dalgalı radyo propagandisti, uluslararası kamuoyunun ve değer yargılarının, üçkuruşluk reklam bütçesi ile yönlendirilebileceğine içtenlikle inanmış.

Daha da acı olan ise, dünyada bu tür şeylerin artık fütursuzca yapılabilmesi.

Bu olay, yıllardır "duvar yıkıldı!..." edebiyatıyla kafa şişirenlerin cevap vermek zorunda olduğu bazı soruları da gündeme getiriyor.

Yapılan bu işin, yıkılan duvarın altında kalan totaliter iktidarların propaganda yöntemlerinden ne farkı var?

Almanya hakkında olumsuz izlenimler yaratabilecek yayınlara reklam vermeyi keserek, Almanya'nın imajının değişebileceğini düşünenlerle, bir zamanlar BBC dinleyenlere casus muamelesi yapanlar arasında ne fark var? Allah göstermesin, örneğin bir Coca-Cola'nın "Amerika Birleşik Devletleri hakkında olumsuz izlenim yaratabilecek" yayınlara reklam vermeyi kesmesi halinde neler olacağını düşünsenize.... Ya Sony, Japonya için aynı şeyi yaparsa? Bunun sonunun nereye varacağı açık değil mi?

Yani, Almanya'nın bugün yaşadığı sorunlar, ABD'deki kitle iletişim araçlarından mı kaynaklanıyor? Bu kitle iletişim araçları susarlarsa, bütçe açığı kapatılabilecek mi? İşsizlik azalacak mı? Doğu eyaletlerinde işgücü verimliliği bu şekilde mi arttırılacak? Avrupa Topluluğu'nun entegrasyon projesi önündeki tek engel yazarlar mı? Yazarlar yazmazsa, herşey hallolacak mı?

Birilerinin bu sorulara bir cevap vermesi gerekiyor. Kamuoyu satın almak, bu kadar ucuzlamış mıydı? Yoksa Büyük Birader duvar yıkıldıktan sonra bir reklam ajansında mı çalışmaya başladı? ■

REFİK ŞENTÜRK

The Wall Street Journal Europe'da Eylül ayı başında yayınlanan bir haber, kitle iletişim araçlarının bağımsızlığı konusundaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırabilecek kadar büyük önem taşıyordu. (*)

Habere göre, Mercedes Benz'in Amerika Birleşik Devletleri'ndeki reklam kampanyalarından sorumlu Scali McCabe Sloves adlı reklam ajansı, bu ülkedeki yayın kuruluşlarına birer mektup göndererek, Mercedes Benz reklamlarının Almanya ve/veya Alman ürünleri hakkında olumsuz bir eğilim oluşturabilecek materyal içeren yayınlarda yer alamayacağını, böyle bir sorunun ortaya çıkması halinde ise ya reklam bedelinin ödenmeyeceğini, ya da bu koşullara uygun diğer sayılarda ücretsiz reklam talep edileceğini bildirmiş, başka bir deyişle aba altından sopa göstererek Almanya ve/veya Alman ürünleri konusunda olumsuz yayınlar yapmaya teşebbüs edebilecek yayın organlarını, reklam gelirlerinin kesilebileceği konusunda uyarılmıştı.

Aslında "kitle iletişim araçlarının bağımsızlığı" kavramının artık bir anakronizmaya dönüştüğünü düşünecek kadar kötümser olmakla bir-

(*) The Wall Street Journal Europe, 1 Eylül 1993, s. 4 "Advertising"

Saten salonda
hanımefendinin beş çayı var.

BUZ BEYAZI

Bu salonda eskiden duvar vardı. Şimdi Saten var.

Duvarlar Saten giyinmiş. Yıllarca silinmiş, rengini yitirmemiş, çekici, güzel Saten. Pastel tonlarda, mum parlaklığında sentetik boya CBS Saten. Çağdaş estetik bilincinin

20 seçkin temsilcisi. 20 CBS Saten.

Saten salonda hanımefendinin

beş çayı var.

CBS
Saten

Çağdaş, atılcı Bankacılık
Dev projelerin finansmanı
Menkul değerler ve portföy yönetimi

En düşük faizli
En kolay ödeme koşullu
Yuva kredisiyle halkımıza büyük destek

Konut yapımında titizlik
Konut pazarlamasında uzmanlık
İnşaat sektöründe güçlü öncülük

Köklü geçmiş, tecrübe, gelenek
Geleceğin dünyasına bugünden hazırlık
Hizmette uzmanlığın ve güvenin ayrıcalığı

RENK DEVRİMİ

Dünyada Bankacılık, cari hesap cüzdanı sınırlarını aşan... Kompüterize ve evrensel
bir kavramdır bugün... Türkiye'de Emlak Bankası, Bankacılık boyutlarını yeni ufuklara
taşıyan... Yeni ve genç bir kadroyla güvenli bir geleceğe yatırım yapan kurumdur bugün...

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

Roma'da Ayaklanmaya Rağmen Ticaret Kârlıydı

Gelen haberlere göre, Roma'da büyük bir karışıklık yaşıyordu ve hangi mal götürülürse götürülsün Roma'da iyi para edecekti. Ama Pleb Meclisi tüm üretim ve ticareti durdurma kararı alınca (bu aynı zamanda tarihin ilk grev kararıydı) işler değişti.

OSMAN ŞENKUL

Kara derililerle yaptığımız karlı alışverişten sonra yeni aldığım iki teknenin isimlerini, Mısırlıların tanrıça ve tanrılarından esinlenerek, Isis ve Osiris koydum. Aynı usta tarafından, aynı anda yapımına başlanıp bitirilen bu teknelerim ikizdi.

Kartaca'dan Mısır'a ve oradan Güneş Sofrası'na (Etyopya) gitmeye hazırlanırken Roma'dan gelen haberler beni kararımdaydı. Güzellik ve zenginlikleriyle beni öteden beri kendine çeken Güneş Sofrası'na gitmeden önce gemilerimin ve savaşçıların sayısını artırmalıydım ve Roma iyi bir kazanç kapısı gibi görünüyordu.

Gelen haberlere göre, Roma'da büyük bir karışıklık yaşıyordu ve hangi mal götürülürse götürülsün Roma'da iyi para edecekti. Fazla düşünmeden Kartaca'da ne bulursak teknelerle yükledik ve üç gemilik filomuzun yelkenlerini açtık.

Roma ülkesine vardığımızda mallarımızı güvenli bir yere taşıyarak kente sevkıyat için beklemeye başladık. Bu arada olup bitenleri öğrenmek için çeşitli kişilerle görüşmeler yaptım. Öğrendiklerimi beni çok şaşırttı. Öğrendiklerimi şöyle özetlemek istiyorum:

Roma'da yaşayanlar, Patrici (asiller), Pleb (özgür vatandaşlar) ve kölelerden oluşuyordu. Patrici'ler aynı zamanda egemenlik hakkını da ellerinde bulunduruyordu. Pleb'ler ise, her türlü hakları ellerinden alınmış

köleler gibi olmasa da, yönetimde söz sahibi olamadıkları gibi, her türlü ekonomik faaliyeti yürüten ve devlete vergi veren kesimi oluşturuyorlardı.

Her türlü ticaret ve üretimi ellerinde bulunduran Pleb'lerin yönetimde söz sahibi olamamaları ve kazançlarının önemli bir bölümünü Patrici'lerin daha iyi yaşamalarını sağlayan vergilere aktarmak zorunda kalmaları büyük bir huzursuzluğun temeleni atmıştı.

Bu nedenle Pleb'ler arasında büyük bir başkaldırı hareketi yayılmış. İlk önce geniş bir Pleb örgütlenmesine gidilmiş. Daha önce devlet kanalıyla örgütlenen Patrici'ler dışında bir örgütlenme hareketi yokmuş. Pleb'ler Roma'yı yöneten Centuria'da (meclis) memur dahi bulunduramıyorlardı. Oysa Kartaca'da ticaret ve üretim ile uğraşanlar Meclis'in neredeyse doğal üyeleriydiler.

Bunun üzerine Pleb'ler ilk olarak "mahalle örgütleri" (Tribus) kurdular. Bunun ardından Tribus'ları bir araya toplayan kendi meclislerini (Concilia Plebis Tributa) oluşturdular. Bu meclis, henüz devletin resmi kararları arasına girmese de, Pleb'lerin ekonomik-siyasal haklarını koruyan kararlar alması başladı.

Bir yandan kendi Meclislerinde aldıkları kararları Centuria'ya dayatmaya başlayan Pleb'ler, bir yandan da, ellerinde bulundukları ticaret ve üretilimin

avantajlarını da kullanmaya başladılar. "Patrici-Pleb" mücadelesi iyice sertleşmişti. Tribus'lar ayrı ayrı örgütlediği hareketlerle, dükkan kapatma, ekmek üretmeme gibi yöntemlere başvuru-luyordu.

Daha sonra, Concilia Plebis Tributa (Pleb Meclisi) tüm üretim ve ticareti durdurma (tarihin ilk örgütlü genel grevi) kararı aldı ve tüm Pleb'ler toplanarak Roma'nın dışına çıktılar. Pleb'ler Roma'dan birkaç kilometre uzaktaki Kutsal Dağ'a çekilince Patrici'ler paniğe kapıldılar. Tüm Roma'da ekonomik yaşam iyice durdu.

İlk şokun ardından, Patrici'ler hemen Pleb'lere görüşme talebinde bulundular. Uzun tartışmalardan sonra, Patrici'ler Pleb'lerin 3 isteğini kabul etti. Bu isteklerin en önemlisi, tüm Pleb'lerin devlete olan vergi borçları affedilecek ve Pleb vergilendirilmesinde daha adil davranılacaktı. Bununla birlikte, vergi borçları bulunan Pleb'lerin bu borçları da tamamen silinecek ayrıca, borçlarından dolayı Pleb'liğini yitirip köle durumuna düşenler de yeniden Pleb olarak kabul edilecekti.

Pleb'lerin bu ekonomik zaferi iki de siyasi koşulla destekleniyordu. Buna göre öncelikle tüm Pleb'ler için genel af ilan edildi. Ayrıca, o zamandan sonra Pleb'lerin hakkını arayacak ve onları temsil edecek iki kişi Centuria tarafından tanınacaktı. Bu kişiler de, Pleb Meclisi'nin

Başkanı ve yardımcısından oluşuyordu. Pleb temsilcilerinin sayısı kısa sürede, Pleb'lerin ekonomik baskılarıyla 10'a çıkarıldı ve Meclis (Centuria) üyesi olmaları kabul edildi.

Pleb'ler, daha sonra devlet mülkiyetindeki toprakların dağıtılmasını da talep ettiler. Çaresiz Patrici'ler bunu da kabul ettiler ve tüm devlet topraklarının dağıtımına başlandı. Ancak, toprak dağıtım anlaşması, dağıtımın Patrici'ler ile Pleb'ler arasında eşit yapılması koşuluyla onaylandığı halde, Patrici'ler kendilerine daha çok ve verimli arazileri almaya kalkınca yeniden bir anlaşmazlık çıktı ve Pleb'ler yeniden grev silahına başvurdular. Bunun üzerine Patrici'ler toprak dağıtımında da "adil" olmak durumunda kaldılar.

Ancak elde edilen haklar uzun süre korunamadı. Söz verilen toprak dağıtımı tam olarak sağlanamadı. Birçok Romalı yine topraksız kalırken, çok küçük araziler alabilenler de ağır vergilerden dolayı yeniden topraksız kaldılar ve kendilerini geçindiremez oldular. Böylece plebler yeniden tefecilerin eline düştüler.

Daha önce tefeciye borcunu ödeyemeyen plebler doğrudan köleleştiriliyordu. Ancak sonradan elde edilen hak ile bu uygulama yasaklanmış ve bu yolla köle olan plebler özgür olmuşlardı.

Bunun üzerine patriciler ve tefeciler yeni bir sistem geliştirdiler. "NEXUM" adı verilen bu yeni borçlanma sistemine göre, borçlu faiziyle birlikte borcunu ödeyemediği takdirde, özgürlüğünü yitirmiyor, köle olmuyordu. Ama bu kez de "geri ödeme" alacaklı adına çalışarak gerçekleştiriliyordu. Bir başka deyişle, borçlanan pleb, yüksek faiz ve vergiler nedeniyle borcunu ödeyemeyince, ki genellikle olaylar bu şekilde gelişiyordu, alacaklının gösterdiği işte hiçbir karşılık beklemezsizin çalışmak zorundaydı.

Bu sistemin eskisinden tek farkı, borçluya vatandaşlık

haklarını kullanma olanağı tanınmıyordu. Ancak gerçekte yoksulluk ve zorunlu çalışma mahkumiyeti "özgür" ama borçlu plebi fiilen köleleştiriyordu. Çalışma zorunluluğu bakımından alacaklıya iş gücünü adanmış olan pleb, bu durumda elinde olduğu halde hiçbir vatandaşlık hakkını kullanamıyordu. Nexum yöntemiyle borçlanıp borçlarını ödeyemeyen plebler alacaklı adına çalışmaya başladıkları andan itibaren "nexus" adını alıyordu.

Pleblerin yeniden böylesine zor duruma düşmesi tüm Roma'da yeni çalkantıların meydana gelmesine yol açtı. Pleblerdeki huzursuzluk yayılırken, patriciler de muhtemel yeni bir ticareti ve üretimi durdurma hareketine karşı önlem almak zorunda kaldılar.

Pleblerin grup grup başkaldırmala-

rı üzerine Roma'da ilk sosyal reform uygulamaya koyuldu. Patricilerin temsilcisi Consul Spurius Cassius iktidara geldiğinde pleblerin ayaklanmasını önleyecek bir dizi tedbirler aldı. Buna göre işe toprak reformundan başlanacaktı.

İlk olarak, savaşta yeni zaptedilen tüm topraklar patricilere verilmeyecek devletin malı olarak da ayrılmayacak, doğrudan yoksul pleblere dağıtılacaktı. Bu topraklar yoksul pleblerin taleplerini karşılayamayacak olursa da, daha önce patriciler tarafından zaptedilip işlenen devlet toprakları da bunların elinden alınarak pleblere dağıtılacaktı.

Plebler tarafından büyük destek gören bu reform hareketi daha doğmadan patriciler tarafından bastırıldı. Önce Consul Cassius bu görevden alındı daha sonra da yargılandı ve "pleblerin desteğini alarak krallığını ilan etmeye hazırlanmak" suçundan idam edildi.

Patricilerin bu hareketi bir yandan kendilerine önemli bir güç kazandırırken, bir yandan da pleblerin yeni bir greve kalkışmalarını da engelledi. Plebler, Consul Cassius'un idam edilmesiyle önemli bir moral kaynağını yitirdiler ve uzun süre geri çekildiler.

Pleblerin geri çekilmesi patricileri daha da yüreklendirmişti. Vergileri daha çok yükseltiyorlar ve plebleri daha çok borç ve faiz batağına sürüyorlardı. Daha önce dağıtılmış olan toprakları da gerek borçlandırma yoluyla gerekse zorla geri alan patriciler pleblerin daha önce yönetime katılma yolunda elde ettikleri kazanımlarını da işlemez duruma getirmişlerdi.

Plebler iyice kıskaca alınmışlardı ve yoksulluklarına yoksulluk katılmıştı. Plebler hızla köleleşiyor ya da ülkelerini terketmek zorunda kalıyorlardı. Bu durum pleb örgütlenmesinin yeniden fiilizenmesine yol açtı. Plebler Roma'nın çeşitli bölgelerinde dağılmış olan örgüt-

Eski Mısır'da Mumya Piyasası

Ölülerini mumyalamakla ünlü Eski Mısır'da bu işi yapan, bugünkü adıyla "cenaze levazımatçıları" vardı. Bu mumyacı dükkanları, kent içinde özel bir yerleri olan birer "imalathane" gibi çalışıyorlardı. Mısır içindeki sosyal tabakalara göre iş yapan mumyacı dükkanları fiyatlarını da kullandıkları malzemeye göre belirlerdiler.

Bir Mısırlı öldüğü zaman ilk önce "ön tören" yapılırdı. Bu törende, ölü evde bırakılır, ölünün yakınları yarı çıplak sokaklarda dövünürük tüm kenti gezerlerdi. Mumyacı dükkanlarının sahipleri de bu dövünmeleri duyunca "müşteri kapmak" için görüşmeler yapmak için tören yerine giderlerdi.

Ön görüşmelerden sonra ölünün yakınları mumyacı dükkanına gider ve pazarlık yaparlardı. Mumyacıların genel olarak üç tarifesiydi. Dükkan sahibi bu tarifelelerini tanıtmak amacıyla, her tarife için hazırladığı boyalı tahtadan modelleri müşterisine gösterirlerdi. Müşteri bunlardan birini seçer ve pazarlığa girerlerdi. Sıkı pazarlık sonucu fiyatta anlaşma sağlanır ve mumyalama işi başlardı.

En pahalı mumyalama yaklaşık dört ay sürüyordu. Bunun yalnızca 70 günü de "tuzlama" işine ayrılıyordu. Bu mumyalamada kullanılan malzemenin bir bölümü Filistin'den, bir bölümü de Etiyopya'dan getirildiği için çok pahalıydı ve ancak firavunlar ve önde gelen zenginler tarafından yaptırılıyordu.

Orta tabakanın mumyalamasında kullanılan "ithal girdi" ise daha azdı ve fiyatı biraz daha düşüktü. En yoksul tabakanın tercih ettiği en ucuz mumyalamada ise hiç "ithal girdi" kullanılmıyordu. Herodot'un anlattığına göre, hatırı sayılır kişilerin karıları, kızları öldüğü zaman hemen mumyacıya verilmeyordu. Böylece, mumyacının kadına "kötü birşey" yapması önlenmiş oluyordu!

lenmelerini yeniden toplamaya başladılar. Küçük küçük yeni üretim ve ticareti durdurma hareketleri örgütlenmeye ve uygulanmaya başladı. Plebler artık iyice güçlenmeye başlamıştı. Bu hareket, kısa sürede doruğa ulaştı. Plebler yeniden toplanarak büyük kabileler halinde Kutsal Dağ'a çekildiler. Burada kendi örgütlenmeleri çerçevesinde yerleştiler ve kendi kendilerini yetecek bir yaşam oluşturdular.

Patriciler başta boyun eğmediler ve Roma'da kalan kölelerle işi yürütmeye çalıştılar. Ancak, bu uzun sürmedi. Patriciler yeterli ekmek üretimini bile sağlayamamışlardı. Tarlalarında çalıştıracak kimse bulamıyorlardı. Askerlerine verecek yeterli kılıç üretimi yoktu ve eğlencelerinin vazgeçilmez içkisi şarap stokları erimişti.

Plebler patricileri bir kez daha dize getirmişlerdi. Yeniden görüşme masasına oturuldu. Plebler bu kez karalıydılar. Vaadedilen her şey yazılı olarak kesinleştirilecek ve yazılan bu anlaşma herkesin görebileceği bir yere konulacaktı.

Patriciler bir süre direndiyse de, bu anlaşmaları birer kanun maddesi olarak belirleyecek ve yazım işini yürütecek bir komisyon kurulmasını kabul ettiler ve consul niteliğini taşıyan 10 kişiden oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun yaptığı araştırma ve görüşmelerinden bir dizi ka-

nun maddesi ortaya çıktı. Bu kanunlar 12 taş levhaya yazılarak Forum'daki (meclis) hatip kürsüsüne asıldı. (Böylece sonradan gelişip günümüze kadar gelen "ROMA HUKUKU"nın temelleri atılmış oldu.) Atina'da bu olaydan 150 yıl önce kabul edilen Solon kanunlarından da esinlenilerek yazılan "12 LEVHA KANUNLARI" daha çok vatandaşlık ve medeni hakların korunmasına yönelik maddeler içeriyordu.

Ancak, yazılı teminatla birlikte zaffer kazanan pleblerin kazanımları bu dönemden sonra daha da gelişti. Patricilerin pleblerle evlenmesini engelleyen her türlü kural ortadan kaldırıldı. Devletin arazilerinden Plebler daha çok yararlanmaya başladılar ve devlete verdikleri vergileri düşürdüler. Bunun yanı sıra, pleblerin borçlanma kısıncısından kurtarılması için birçok önlem aldılar.

Bu önlemlerin en önemlisi de, her pleb için yeterli toprağın elde edilmesi ve ürettiği malları doğrudan pazarlayabilmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasıydı.

Bunların yanında, senatonun toplumun tümünü ilgilendiren yeni kararlarda halkın görüşünün alınması yolundaki kazanım da pleblerin doğrudan yönetime katılmalarını sağlayacak bir başka gelişme oldu.

(Böylece günümüzden 2500 yıl

kadar önce yürütülen sınıf mücadelesi tarihin ilk büyük Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yeni bir boyut kazanmış ve çalışan halkın iradesi üstün gelmişti.)

İşte böyle. Roma böyle bir durumdayken elimizde ne varsa mala çevirip gelmiş olduk. Görünüşe göre çok iyi para kazanacaktık. Ancak, işler ters gidip tüm malmızı yağmalatabilirdik.

Kararımı verdim. Tributa'lardan birinin yöneticileriyle görüşecek, mallarımı güvenceye alacaktım. Bunun karşılığında da kazancımın bir bölümünü Tributa'ya devredecektim.

Görüşüğüm Tributa yönetimi önerimi çok olumlu karşıladı, ancak karşılık olarak para yerine zaten kıt olan mallardan istedi. Zaten yoksul ve işsiz olan pleblerden kurulu bir güvenlik örgütüm oldu.

Ben yine de tedbiri elden bırakmıyor, mallarımı azar azar piyasaya sürüyordum. Böylelikle, hem mallarımı güvencede tutuyordum, hem de piyasaya az mal sürdüğüm için fiyatları yüksek tutabiliyordum. Tekne için yeterli para biriktirdikçe de hemen bir tekne satın alıyordum. Birkaç ay süren satışlardan sonra 4 tekne daha almıştım. Tributa'nın payına da oldukça hatırı sayılır miktarda mal düşmüştü. Artık Mısır'a ve oradan Güneş Sofrası'na yelken açabilirdim. ■

Akademik

BÖLÜM

- ✓ Doç. Dr. **MELİH ERSOY**
Kapitalist Üretim Tarzı ve Eğitim
- ✓ **ADNAN EKŞİGİL**
İdeolojiye Devam
- ✓ Yard. Doç. Dr. **UFUK URAS**
Nasıl Bir İktisat Eğitimi
- ✓ Dr. **SERDAR DEMİR**
Ekonomik Üstünlüğün Yitirilişi Açısından Bir Karşılaştırmalı
- ✓ Yard. Doç. Dr. **NURCAN ÖZKAFLAN**
Planlama, Yeniden...
- ✓ Dr. **SUDİ APAK**
Türkiye Ekonomisinin Ekonometrik Modelleri

Kapitalist Üretim Tarzı ve Eğitim

Doç. Dr.
MELİH ERSOY

En geniş anlamı ile alındığında, eğitim olgusu, insan topluluklarının ortaya çıkışı ile tarihlendirilebilir. İnsan topluluklarının kendilerini yeniden üretmeleri sürecinde, geçmişte kazanılmış tüm zihinsel ve deneysel birikimin, yeni yetişen nesillere aktarılmasının gerekliliği, eğitimi, genel, evrensel ve zorunlu bir toplumsal kategori yapar.

Kuşkusuz, her toplumsal kategori gibi, eğitim de, zaman içinde, nicel ve nitel değişim geçirmiştir ve geçirecektir. Eğitimin, bir kurum olarak ortaya çıkışı, bu tarihsel süreç içinde, görece yeni bir olgudur. Bu yazıda, daha da kısa bir tarih diliminde, kapitalist üretim tarzının hakim olduğu burjuva sınıflı toplumlarda eğitimin genel işlevleri ve nitelikleri üzerinde duracağız.

Sanayi devrimi öncesinde, toplumsal yapı ve eğitim arasındaki ilişki görece basitti. Kitlelerin eğitiminde, en yaygın ve etkin kurumlar, aile ve dinsel örgütlerle sınırlıydı. Sanayi devrimi ve burjuva sınıflı toplumsal yapının ortaya çıkışı ile bu yapı köktenci biçimde dönüşüme uğradı. Feodal toplumsal yapının zümre öğretimi yerine, kapitalist sınıf öğretimi yaygınlaşmaya başladı. Bu tarihsel ilerleme, eğitimin, eğitim alanında özelleşmiş kurumlar aracılığıyla kitleselleştirilmesi sürecinin başlangıcı olmuştur. Burjuva sınıflı toplumlarda, yurttaşların hukuk alanındaki eşit konumları, onları hangi sosyal sınıfın üyesi olurlarsa olsunlar, eğitim kurumlarına başvurma ve okuma hakkını vermiştir. Çalışan sınıfların biçimsel düzeyde de kalsa sahip oldukları bu hakkın, toplumların gelişme sürecinde önemli bir evre olduğunu vurguladuktan sonra, kapitalist üretim tarzının hakim olduğu toplumsal formasyonlarda eğitim kurumlarının işlevleri ve genel niteliklerine değinebiliriz.

Kapitalist üretim tarzı, belirleyici toplumsal güçleri burjuvazi ve işçi sınıflarının oluşturduğu, üretimin itici gücünün, toplumsal gereksinimlerden çok, kar olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Artık değeri yaratan ve artık değere el koyan sınıfların farklı oluşu, kapitalist üretimin, içsel (özel) düzeyde, uzlaşmaz çelişkileri kendi yapısında barındıran bir toplumsal süreç olarak nitelendirilmesine neden olur.

Böyle bir toplumsal yapı içinde, eğitim kurumlarının yeri ve işlevleri konusunda ileri sürülen görüşler, iki ana grupta özetlenebilir. Birinci grupta, bu yapı içinde eğitim kurumlarına ilişkin olarak karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik önerilerinde farklılıklar olmasına karşın, temel varsayımları birbirine oldukça yakın olan, muhafazakar ve liberal görüşler; ikinci grupta ise eğitimin kapitalist toplumdaki temel işlevinin, sistem belirleyici kapitalist kurumların korunmasına yardım etmek olduğunu vurgulayan radikal görüş yer almaktadır.

Birinci görüşe göre, kapitalist toplumlarda eğitim, bireylere kazandırdığı bilgi, beceri ve kavrama yeteneği ile onların üretimdeki verimlilik düzeylerini yükseltmekte ve buna bağlı olarak da gelir düzeylerinin artmasına yardımcı olmaktadır. Böylelikle bir yandan gelişen ekonomik, toplumsal ve teknolojik yapının gereksindiği alanlarda görev yapacak bireyler yetiştirilirken, diğer yandan da varolan işbölümünde

görev alacakların ekonomik verimlilikleri artırılmış olmaktadır. Bu çerçevede, eğitimin, bireyler arasında varolan gelir eşitsizliğinin düzeltilmesinde önemli bir işlevi olduğu ileri sürülür. Daha çok çalışan, daha çok bilgi ve beceri ile donatılan kişinin sistemin daha üst basamaklarına sıçrama olasılığı büyük ölçüde artacak, gelir düzeyi de buna bağlı olarak yükselecektir.

Eğitimin bu "eşitleyici" işlevi ile, adil bir yarışma ortamını güvenceye aldığı gibi, toplumdaki gelir dağılımının düzelmesine ve piyasa mekanizmasının yarattığı eşitsizliklerin giderilmesine de katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu görüş çerçevesinde, eğitimin eşitleyici işlevine karşın, toplumda yine de varolan, gelir ve statü farklılıkları, bireyler arasındaki zihinsel, fiziksel ve diğer becerilerin eşitsiz dağılımının bir yansıması olarak açıklanır.

Radikal tez ise, kapitalist üretim tarzının hakim olduğu toplumsal formasyonlarda, eğitim kurumlarının işlevlerinin, muhafazakar ve liberallerin ortaya koyduğu gibi, salt teknik bir çerçevede açıklanamayacağını ileri sürer. Radikallere göre eğitim, fırsat eşitliğini geliştirmekten çok, kapitalist toplumun sınıfsal yapısının yeniden üretilmesine katkıda bulunur. ABD'de yapılan kapsamlı görgül araştırmalar, öğrencilerin aldıkları eğitimin niteliği ile, ailelerin sınıfsal konumları arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu, öğrencilerin zeka düzeylerinin bu çerçevede önemli bir belirleyici olmadığını göstermektedir. Kuşkusuz, alt toplumsal sınıf ve katmanlardan üste yükselebilen bireylere de rastlanmaktadır; ancak bu tür örnekler, genel bir eğilimden çok, ayrıklı durumlar olarak ortaya çıkmakta ve genel yapıyı kökten etkileyecek niceliğe ulaşmamaktadır. Aynı araştırmalar, ABD toplumsal formasyonunda varolan sınıfsal katmanlaşmanın, aynı eğitim düzeyine sahip olan ancak farklı sınıf, ırk ve cinsiyetlerden bireylerin, mezun olduktan sonra işe girme olasılıkları ve aldıkları ücret düzeylerinin önemli ayrımlar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Radikallere göre, kapitalist toplumlarda eğitim kurumları, toplumsal hiyerarşinin her bir aşamasında çalışacak insan gücünü yetiştirmenin yanı sıra, çok daha temel bir işlevi de, ideolojik düzeyde üstlenirler. Eğitim, kapitalist üretim ilişkilerinin kaçınılmaz kıldığı, sınıflara ayrılmış eşitsiz toplumsal yapının meşruiyetinin bireysel düzeyde içselleştirilmesinde önemli bir rol üstlenir. Bildiğimiz gibi, kapitalist toplumlarda üretim ilişkileri, yapısı gereği otoriterdir. Biçimsel olarak herkese açık olan, isteyen her bireyin en üst basamaklara dek sürdürebileceği eğitim kurumlarının varlığı, bu uzun süreci belirli aşamalarında terketmek zorunda kalanların gözünde, yürürlükteki eşitsiz ve her aşamasında yetki-sorumluluk ve özgürlük-bağımlılık ilişkilerinin büyük farklılık gösterdiği sıradüzenel yapının meşru kılınmasını sağlar.

Özetle, kapitalist sistemde eğitim kurumları, bir yandan, üretici güçlerin gelişmesinde önemli katkıda bulunarak mevcut yapının dönüştürülmesinin teknik temelini oluştururken, diğer yandan da mevcut sınıfsal yapının meşru kılınarak korunmasını üstlenen çelişkili bir rolü birlikte taşırlar. ■

İdeolojiye Devam!*

Bugün her alanda olduğu gibi bilgi üretiminde de en yüksek noktalara gitgide daha çok sayıda Çinli, Hintli, Afrikalı, Arap vs. geliyor, lakin Çinli, Hintli, Afrikalı, Arap olarak değil, Batı'lı olarak, Batı'nın değerlerini benimsemiş, Batı'yla bütünleşmiş, Batı'lı vatandaşlar olarak. Üstelik bunların bazıları, "asıl Batı'lılar"dan da Batı'cı olabiliyor.

ADNAN EKŞİĞİL

Tarih, iktisat, siyaset, sosyoloji gibi sosyal bilim alanlarında çalışma yapmak üzere Türkiye'den Batı'nın büyük akademik merkezlerine gidenler iyibilir. Batı ile Türkiye ve Türkiye ile "aynı ligde oynayan" diğer benzer ülkeler arasında adeta gizli, gizli olduğu ölçüde de neredeyse ezeli bir işbölümü vardır. Bu işbölümünde, Batı kendi yerel sorunlarıyla olduğu kadar, "evrensel" ve "küresel" konularla da uğraşırken, Batı'ya "Çevre"den "Doğu"dan ya da "Güney"den gelen misafir öğrenci ve araştırmacılar çoğu kez yalnızca yerel sorunlarla sınırlı kalırlar; doğallıkla, bu yerel sorunlar da kendi yörelerinin sorunlarıdır. Böylece teori oluşturma ve geliştirme işi büyük ölçüde Batı'nın tekelinde kalırken, yörelerinden taşıdıkları ham bilgi ve "data"yı "Merkez"de bulduklarıyla harmanlayıp işlemek görevi "gurbetçiler"e düşer. Gurbetçiler, elbette "teori"den nasiplerini alırlar, ama bu daha çok ellerindeki ham maddeyi yarı-mamule dönüştürmeye yarayacak kadardır, daha fazla değil. Teoriye daha fazla bulaşanların ise, teorinin dağıtım ve pazarlanmasında gitgide daha çok söz sahibi olmalarına rağmen, üretiminde gerçekten etkin bir rol oynadıkları hala pek enderdir.

Kısacası, Batı'daki gurbetçilerin başlıca işleri, yörelerinden -maden, ya da dağcıçeği misali-topladıkları bilgileri Batı'nın önüne getirip dökmek ve bunları, Batı'nın daha geniş bir sentez içinde ayıklayıp dönüştürmesine imkan sağlayacak şekilde toparlamak ve hazırlamaktır. Bu anlamda gurbetçiler, Batı'nın "bilgi proleterleri"dir. Hoş, bu elbette Batı'nın kendi proleterleri bulunmadığı anlamına gelmez. Tersine, gurbetçilerden çoğu kez daha verimli çalışan yaman proleterlerdir bunlar. Bunun örneklerini hep görürüz.

Kendi tarihçiliğimizden bir örnek düşünelim. Sözgelimi, Osmanlı mezar taşları gibi çok özgül bir alana ilk el atanlar ve ilk bilgileri toplayanlar

bizzat Batı'nın kendi araştırmacılarıdır. Ama bu durum vurgulamak istediğim temel ilişkinin niteliğini değiştirmez, zira hiç kuşku yok ki, mezar taşları hakkında toplanan bilgilerden sentez çıkarmaya, Türkiye'nin kendi tarihçilerinin veya gurbetçilerinin pek fırsatı olmaz, olsa da, "nihai sentez" mutlaka gene Batı'da oluşur.

Öte yandan hemen belirtiyim ki, insan düşünce ve imgelemenin dünya çapındaki paylaşımına ilişkin bu gözlem, yalnız tarih ve sosyal bilimlerle sınırlı değil. Gerçi ben bu yazıda daha çok bunları gözönünde bulunduruyorum, ama bu gözlem estetik, edebiyat, mimari veya doğal bilimler gibi, hemen her alanda geçerli olabilir. Doğallıkla, her alanın kendi özgül koşullarına göre farklı karşıtlıklar çerçevesinde geçerli olabilecek bir gözlemdir bu. Örneğin fizik gibi bir alanda, ana karşıtlık "uygulamalı bilim" - "temel bilim" ayrımında gösterir kendini. Gurbetçiler Batı'da uygulamalı bilimin ve mühendisliğin yılmaz ve saldırgan neferleri olurken, temel bilim, gurbetçilerin tozu toprağından uzak, bütün düş ve fantazileriyle, Batı'nın fildişi kulelerinin kapıları ardında yaşamını sürdürür.

Bu küresel işbölümünün şartlarının Batı'nın gereksinimlerine göre belirlendiği açık. Ama bu şartların, söz veya yazı ile ifade edilen kuralları olmadığı da ortada. Yani Batı'nın yüksek öğrenim ve araştırma kurumlarının kapısını çalan gurbetçilerin oralara girmek için kendi yöreleriyle veya yerellikleriyle sınırlı kalmalarını emreden ve evrensel söylemlere yahut kendi kültürleri dışındaki alanlara nüfuz etmelerini yasaklayan kurallar yok kuşkusuz. Fakat onları tam da bu yönde bir sınırlamaya iten güçlü bir teşvik mekanizmasının varlığından söz etmek herhalde abartma olmaz.

Hemen her kademedeki yabancı araştırmacı ve öğrencilere "Batı'daki kıymetli zamanlarını ko-
yu teorik sorunlarla, doktrinlerle, ideolojilerle

*Bu yazı, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nde yapılan bir konuşmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş metnidir.

harcamak yerine, ülkelerine dönük somut çalışmalar yapmaları" doğrultusunda sık sık telkinde bulunulur. Örneğin bir Batı'lının, sözgelimi Fransız bir tarihçinin, sosyoloğun, antropoloğun ya da iktisatçının kendi alanlarının ilgili kuramsal tartışmalarında doludizgin at koş-turmaları doğal karşılanırken, yahut Brezilya yerlilerini incelemeleri veya Tanganika ekonomisini araştırmaları, ya da Tuareg aile yapısı veya tarihini irdelemeleri çok olağan karşılanırken, aynı şeyleri örneğin Türk meslektaşlarının yapması anlamsız bir çaba, en azından gerek-siz bir lüks olarak değerlendirilir.

Tabii yabancıların bu şekilde yerel, pratik ve ampirik bilgiyle sınırlandırılma eğilimi, onların yalnızca proleter kısmı için geçerlidir. Çünkü proleterlerin bilgi üretim sürecinde, bu yer sınırlı da olsa, sağlam bir yeri vardır. Oysa gurbetçilerin bir de geniş bir "lumpenler" kesimi vardır ki, bu kesim üretim sürecinde yer almadığı için, herhangi bir şekilde sınırlandırılması da gerekmez. Bu bakımdan lumpenle-rin yüksek kuramla, doktrinlerle, ideolojilerle uğraşması hoşgörülür. Kuş-kusuz "bon pour l'orient" muamelesine kaynaklık eden çifte standartlı bir hoş-görüdür bu. Ciddi bir müdahalede veya katkıda bulunma şansları sıfıra yakın olduğundan, lumpenlerin teorik ve ideolojik düzlemdeki uğraşları tabii ki bir "vakit kaybı"dır. Ama zarar yok. Çünkü lumpenler, Batı'da salt tüketici konu-muyla da olsa tadını ve kokusunu aldıkları, kıyısında gezindikleri teori ve ideolojileri, kendi ülkelerine taşıyıp orada yayarak bir tür misyonerlik işlevi görürler. Böylece kaybettikleri vakit, hiç değilse Batı için ve Batı kadar ken-dileri için de pekala bir kazanca döñü-şür.

Doğrusu, mükemmel bir sömürgecilik tablosu! Oysa sömürgeciliğin doruğu sayılan yüzyıl başından bu yana, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Batı'nın hızlı bir evrimden geçtiğini biliyoruz. Batı artık yalnız beyaz adamlardan, sarışınlardan, sarı kafalılarından ibaret değil. Dünün gurbetçileri, bugünün Batı'lıları arasında. Ama problem de burada. Bugün her alanda olduğu gibi bilgi üretiminde de en yüksek noktalara gitgide daha çok sa-yıda Çinli, Hintli, Afrikalı, Arap vs. geliyor, lakin Çinli, Hintli, Afrikalı, Arap olarak değil, Batı'lı olarak, Batı'nın değerlerini benimsemiş, Batı'yla bütünleşmiş, Batı'lı va-tandaşlar olarak. Üstelik bunların bazıları, "asıl Batı'lı-lar"dan da Batı'cı olabiliyor. Sonuçta Batı'nın, bünye-sindeki çarpıcı farklılaşmalara karşın kendi dışındaki alemle geleneksel iktidar ilişkisini ana hatlarıyla koru-duğunu görüyoruz.

Bilginin teorik kaynağı, imgelemin dizginleri, yüzyıl başında olduğu gibi bugün de büyük ölçüde Batı'nın el-lerinde. Batı, fildişi kulelerinin kapılarını dışarıya aç-makta belki eskisinden de isteksiz, kendi değerleri diye

bildiği şeyleri kiskançca korumakta eskisinden de ben-çil. Günümüzün bilgi sosyolojisi, bu bencilliğin besledi-ği ayrımcı mekanizmaların inceliklerine ilişkin gözlem-le dolu. Bu gözlemlere bakılırsa, bilgi üretimine iliş-kin sözünü ettiğimiz uluslararası işbölümünün Batı'nın neredeyse bir "komplo"sı olduğuna hükmetmek isten-bile değil. Ancak, komplo teorilerinden kaçınmak ne kadar doğruysa, sözkonusu işbölümünün Batı'nın tek taraflı empoze ettiği bir durum olmadığını kabul etmek de herhalde o kadar doğrudur. Nitekim bu işbölümü aslında Batı'lılar kadar gurbetçilerin de benimsedikleri ve gönüllü olarak sürdürdükleri bir düzendir: Batı, ka-pısına gelen gurbetçi-yi yerelliği ile sınırlamaya ne kadar eğilimliyse, gurbetçi de Batı karşısında yerelliğini ön plana çıkarmaya, amiyane tabiriyle, yerelliğini "Batı'ya satmaya" o kadar yatkındır.

Batı'nın bir Türk araştırmacının yüksek kuram tartış-malarına müdahale etmesi veya Brezil-ya yerlilerini ya da Tanganika ekonomi-sini incelemesi fikrini yadırgayacağından söz ettik, ama bu tür işlere meraklı Türk araştırmacı pek çıkmaz zaten. Türk araştırmacının Batı'nın bilgi hazi-nesinde Türklüğe, Türkiye'ye, Türkiyeli-liğe dair bir konu (şöyle somut, köşeli bir konu!) ile yer tutması, Batı'nın oldu-ğu kadar bizzat Türk araştırmacının da tercihidir. Bundan da daha doğal ne olabilir?

"Aklın yolu birdir". Eğer bir işin, o işi bilenler veya o işe gelenek, görenek, kültürel birikim ve imkanlarıyla yatkın olanlar tarafından yapılması daha bü-yük verim, daha fazla fayda sağlıyorsa ve eğer "gökyüzü" Batı'lılara, "yeryüzü" de gurbetçilere ("yerliler")e daha yakın-sa, evrenseli, küreseli, metafiziği kurca-

lama işini Batı'lıların; yereli, yöreseli, fiziki desme işini de gurbetçilerin üstlenerek aralarında gönüllü bir işbö-lümüne gitmeleri fevkalade rasyonel bir davranıştır. Gelgelelim, her rasyonel davranış ilgili taraflara eşit de-recede yarar getirmeyebilir, hatta taraflardan birinin öbürüne hükmetmesinin kılıfı haline dönüşebilir. Nite-kim sözünü ettiğimiz işbölümünün gurbetçilerin ufkunu ve hareket alanını daraltan ciddi sakıncaları vardır. Bu yazıda da amacım, bu sakıncalara dikkat çekmek. Ancak daha önce, aynı ussalık temeline oturan ve daha aşına olduğumuz bir işbölümü üzerinde durmak, konu-ya yaklaşmamızı kolaylaştırabilir: iktisatta ana ilkesi "mukayeseli üstünlük kuramı" ile tanımlanagelen, ulus-rarası plandaki maddi üretime ilişkin işbölümüdür bu.

"Mukayeseli üstünlük" kuramı

Anımsanacağı gibi, bu işbölümünün getirdikleri ve götürdüklerine ilişkin tartışmada, biri "ithal ikameci" ya da "iç pazarcı" diye anılan, diğeri ise "dış pazarcı" veya "ihracatçı" diye niteleyebileceğimiz iki karşıt yaklaşım

**Hemen her
kademede yabancı
araştırmacı ve
öğrencilere
"Batı'daki kıymetli
zamanlarını koyu
teorik sorunlarla,
doktrinlerle,
ideolojilerle
harcamak yerine,
ülkelerine dönük
somut çalışmalar
yapmaları"
doğrultusunda sık
sık telkinde
bulunulur.**

vardır. Dış pazarcı yaklaşım mukayeseli üstünlük fikrin-den yola çıkarken, iç pazarcı yaklaşım bu yolun önünü kapamaya çalışır. Tartışmanın odak noktası ise, sanayi-in ulusal ekonomideki konumudur.

İki yaklaşımın başlıca argümanları herhalde şöyle özetlenebilir: iç pazarcı yaklaşıma göre, ulusal zenginliğin sırrı bağımsızlıktadır. Bağımsızlık, kendine-yeterli bir ekonomi gerektirir. Gereksinimleri sınırlı olan eski toplumlar da kendine-yeterli ekonomi, tarıma dayalı ekonomi demektir. Oysa çağımıza özgü tüketim toplumlarında bir ekonominin sonsuz sayıda gereksinimi karşılayabilmesi, çok çeşitlenmiş karmaşık ve yaygın bir sanayi ağına sahip olmasına bağlıdır. Şu halde iç pazar-cı yaklaşıma göre, güçlü bir sanayi, zenginliğin yeterli olmamakla birlikte başlıca gerekli koşuludur.

İhracatçı yaklaşıma göre ise, her ulusun kendi sınırları içinde kendi pazarına cevap verecek şekilde sanayi geliştirmesinin veya bu işe koşulmuş halihazırda varolan bir sanayii korumakta ısrar etmesinin ciddi rizikoları vardır; ulusal sınırlar içinde kalan bir sanayi, ülkenin potansiyelini en iyi şekilde değerlendiremez, tembelleşir, hantallaşır ve sonunda ekonominin kamburu haline gelir. Böyle bir hüsrandan kaçınmanın yolu, her ülkenin uluslararası üretimde avantajlı alanlarını saptayıp, ulusal sanayii çok sıkı bir elemenden geçirdikten sonra dış pazara açmak, yani uluslararası işbölümünün gereklerine göre

yeniden yapılandırmaktır. Uluslar bütün güçlerini bu şekilde belirli alanlarda topladıkça, daha verimli üretmeye başlarlar, daha verimli ürettikçe de artan genel zenginlikten aldıkları pay büyür. Doğallıkla, bu gelişme-de ulusların kendine yeterlilikleri azalırken, birbirlerine olan bağımlılıkları artar. İhracatçı yaklaşıma göre, zenginliğin sırrı bağımsızlıkta değil, bağımlılıktadır.

Her iki yaklaşımın taraftarlarının da birbirlerine yönelttikleri eleştirilerin kapsamı, azımsanamaz. Örneğin "sömürü" gibi bir olgu söz konusu olduğunda, dış pazarcılar iç pazarcıları ekonomiyi ulusal burjuvazinin sömürü cenderesinde sıkıştırmakla suçlarken, iç pazarcılar da dış pazarcılarının ekonomiyi emperyalizme teslim ettiklerini savunur. İç pazarcılara göre, "mukayeseli üstünlük" fikri görünürde tarafsız bir verimlilik anlayışına dayanmasına karşın, aslında sinsi bir sömürü mekanizmasını bağrında gizler: güneşi ve toprağı bol diye tüm kaynaklarını domates üretmeye ayıran bir ülke ile, insan ve bilgi kaynakları uygun olduğu için bütün gücünü bilgisayar ve robot üretiminde yoğunlaştıran bir ülkenin, birbirlerine olan bağımlılıklarını eşit şekilde paylaşıp, benzer biçimde yaşadıkları söylenemez. Aralarındaki bağımlılık daima, iki eşit ortaktan çok, işçi-işveren ilişkisinde görülen türden tek-yönlü bir bağımlılığa ev-

rilme eğilimindedir. Bu çerçevede, hangi ülkenin "uzmanlık" alanı ileri teknoloji kullanmaya ve geliştirmeye daha uygunsu (iktisatçı deyimiyle, katma değeri yüksek), o ülke ötekine hükmeder.

Bu durumda, her ne kadar belirli hipotetik koşullar altında tersini tasavvur etmek mümkünse de, bilgisayar üreticisi ülkenin domates üreticisi ülkenin patronu olacağı başından bellidir. İç pazarcılara göre, mukayeseli üstünlük kuramı bu bakımdan sanayileşmiş ülkelerin ayrıcalıklarının ve ülkeler arasında varolan eşitsizlik ve bağımlılıkların ussallaştırılmasından başka bir şey değildir. Ya da bunun ötesinde birşeyse, zenginler dışındaki çoğu ülkenin varolan temel sanayilerinin tasfiye edilmesinin, bu ülkelerin bir anlamda "sanayisizleştirilmesi"nin dolaysız aracıdır (Batı'daki bazı sanayilerin son zamanlarda pahalı işgücünden kaçmak için çevre ülkelere yayılması ve bu ülkelerde görülen dış pazara dönük sanayileşme furysı, bu tespiti bazı kayıtlar getirmekle birlikte temelde onu geçersizleştirmez, çünkü bu tür sanayileşme, ilk ulusal sanayileşmeden hatta özel

sektörün daha sonraki "montaj sanayi" atılımlarından farklı olarak, marka ve logosuna varıncaya kadar Batı'nın kontrolünde kalmaktadır).

Kısacası, çevre ülkelerde stratejik sanayileşme eğilimlerini zaafa uğrattığı ölçüde, tam bir sömürgecilik kuramıdır mukayeseli üstünlük teorisi. Çünkü sanayi, nicel anlamda zen-

ginliğin gerçek kaynağı olduğu kadar, bunun da ötesinde, "yoğunlaşmış zeka" demektir. Sanayiini baştan kuramayan veya kurulu haliyle koruyamayan ülkeler kolektif zekalarını, onurlarını, kişiliklerini yitirirler.

Dış pazarcılara gelince, doğrusu onların bu acı yargılardan pek etkilendikleri söylenemez. Çünkü piyasa ve liberalizmin hipnozuna kapılmış bazı müstesna püritanlar dışında, dış pazarcılar görünürde "ehvenişer"le yetinen "gerçekçiler"dir. Onlara göre gerçek fayda, iyinin kendisinde değil, kötünün iyisinde aranması gereken birşeydir: refaha da ulusal pazarın sınırlı sömürüsünde değil, uluslararası sömürünün sınırsız üretkenliğinde ulaşılabilir. Eğer daha fazla sömürü daha fazla zenginlik getiriyorsa, ne gam! Sömürgeleşmek, yoksullara zenginliğin kapısını aralayacak tek çaredir.

Düşüncede tek yönlü bağımlılık

Şimdi kendi konumuza dönersek, buradakine benzer bir tartışma ile karşılaşmamız güç değildir. Zira bilgi ve düşünce üretimine ilişkin gözlemlediğimiz işbölümü, mukayeseli üstünlük kavramının öngördüğü uluslararası işbölümü ile aynı mantığı izler, hatta bazı noktalarda içiçe geçer, birbirini tamamlar. Bu durumda iç pazarcılarının koşut olarak, herşeyden önce şu saptamada

bulunmak gerekir: Batı ile çevresi arasında - ya da daha özgül olarak Batı'lılarla gurbetçiler arasında- oluşan işbölümü, maddi üretimin uluslararası işbölümü ile benzer egemenlik ilişkilerine yataklık eder. Düşünce düzeyindeki işbölümü, maddi düzeydeki işbölümünden farklı olarak, elbette yönetmeliklerle, yasalarla, devlet politikalarıyla desteklenen bir olgu değildir, ama sağduyunun karşı çıkamayacağı kadar "akla yakın" görüldüğü için, kemikleşmiş bir pratik haline gelmiştir. Bu niteliğiyle de Batı'nın ideolojik üstünlüğünün sürdürülmesinin ve pekiştirilmesinin bir aracı sayılabilir.

Bunun nedenini bilginin yapısında aramak gerekir: Bilginin kaynağı teorik içerikindedir, bu teorik içerik de evrensel söylemlerde kendini gösterir, evrensel söylemler içinde kavranabilir. Eğer bu rasyonalist postüla doğruysa, gurbetçiler yerel söylemlerle sınırlanırken evrensel söylemlerin büyük ölçüde Batı'lıların tasarrufunda kalması, düşüncenin dizginlerinin Batı'nın ellerinde bulunduğu anlamına gelir. "Sömürü" sözcüğü belki biraz aykırı kaçabilir ama, bu durumda en azından "tek yönlü bir bağımlılık"tan söz etmek abartma olmaz. Hatta daha ileri gidip iç pazarcıların sanayi için hükmettiklerine benzer şekilde, evrensel söylemleri kendi kültürlerinde yeterince oluşturamayan veya koruyamayan ulus yahut toplumların kolektif zekalarını, onurlarını, kişiliklerini yitirdiklerini söylemek de herhalde pek abartma olmaz.

Ancak evrensel söylemler veya genel olarak bilgi ile sanayi aynı şeyler değil. Bilgi, hele evrensel söylemler olmak, ele avuca gelmez soyut birşey. Sanayi ise işaret edilebilecek, ölçülebilecek kadar somut. Bilgi, sanayiinin yapısında mündemiç, yani sanayi bilgisiz düşünülemez. Ama bilgi sanaysiz düşünülebilir (bunu yapmak gitgide zorlaşıyor da!). Aynı şekilde, bilgi, kolektif zeka, onur, kişilik gibi kavramlarda da mündemiç. En parçalanmış, eklektik bilgi bile belirli bir bilinci öngörür; bilinç olmadan da bu kavramları düşünmek mümkün değildir. Oysa sanayiinin bu kavramlarla olan bağlantısı tartışılabilir, en azından bu bağlantıyı kurmak için bazı özel argümanlar gerekebileceği açıktır.

İşte bu açıdan bakıldığında, dış pazarcıların sanayiinin ulusal ekonomideki konumuna ilişkin getirdikleri eleştiri ve itirazlar, bilginin ulusal kültürdeki yerine ilişkin tartışmalara taşındığı zaman, sahip olabilecekleri gerçeklik ve anlamların çoğunu kaybederler. Uluslararası işbölümü sonucu "sanaysizleşen" bir toplum, kimliğini belki koruyabilir; ama aynı işbölümü sonucu bilginin ana kaynaklarından yoksun kalan bir toplumun bunu başaramayacağı kesindir. Sömürü ve sömürüye bağlı belirli bir verimlilik yahut faydacılık anlayışı temel alınıp mukayeseli üstünlük teorisi fevkalade ikna edici bir şekilde savunulabilir, fakat aynı işi bilgi planında yapma imkanı çok sınırlıdır. Bilginin başını ayaklarından koparıp dünyanın farklı bölgelerine dağıtmanın hikmetini anlamak da, anlatmak da hayli güç olsa gerek.

O halde yapılması gereken, bilginin uluslar veya bölgeler arasında tam da bu şekilde ayrışmasını fiilen teşvik eden faaliyet ve yaklaşımlara karşı direnmektir. Tür-

kiye ve benzeri ülkeler bağlamında bunun ilk koşulu; evrensel söylemlere karşı daha davetkar, hiç değilse daha açık ve hoş görülü bir tavır alarak, onlara ulusal kültür içinde daha geniş yer ayrılmasını sağlamaktır. Kısacası, teorik ve bütüncül düşünceyi, başta eğitim ve araştırma kurumları olmak üzere kültürel yaşamın temel alanlarında yaygınlaştırmaktır. Kuşkusuz, iki yolu vardır bunun. Birincisi, Batı'dan ya da "metropol"den ithalattır. Kötü ve özensiz çevirilerle zaten yapılmakta olan bu iş, daha düzgün bir şekilde sürdürülebilir, yoğunlaştırılabilir. Fakat en önemlisi, sözkonusu ithalatı tamamen "ikame" etmese de dengeleyebilecek yerli üretimdir. Yani "telif" in payının artırılması...

Ülkemizde "telif" deyince, malum, akla kötü hatta kabus gibi şeyler gelir hemen. Bu konuda içine düşülen "fasit daire"ye, Türk sineması ile ilgili kutuplaşma çok iyi bir örnektir. Bilindiği gibi, sinema çevreleri Türk sinemasının seyirciden ilgi görmediğinden ve Batı, özellikle de Amerikan sineması karşısında yaşama şansı kalmadığından yakınıp dururlar. Seyirci ise Türk sinemasının kronikleşmiş kalitesizliğinden dem vurarak, bu kalitesizliğe para ve vakit ayırmaktan bıktığını her fırsatta dile getirir. Üretici ve tüketici konumları içinde, yapımçı da seyirci de kendince haklıdır. Ama haklı oldukları ölçüde de, sorun çözümsüzleşir: seyirci ilgisini esirgedikçe, yapımçı rotasını şaşırır, su koyar; su koydukça da seyirci büsbütün kaçır yapımçının "sanat"ından.

Benzer bir durum, aynı dramatiklikte olmasa da, "evrensel söylemler" dediğimiz kültürel faaliyet ve ürünler için de geçerlidir. Evrensel söyleme özgül bir örnek olarak, iktisatta büyüme teorileri veya "iktisadi düşünce tarihi" gibi Türkiye ile ilgisi olmayan bir konuyu düşünebiliriz. Yahut daha da genel planda felsefeyi veya felsefenin epistemoloji, metodoloji gibi alanlarını düşünebiliriz (Çok farklı düzeylerde, sözelimi moda tasarımıdan geniş soluklu siyasal manifestolara dek, akademik olmayan örnekler de mümkün tabii).

Türkiye'de bu tür konularda kafa yoranlar genellikle telif eserlere pek yüz vermezler, çünkü bilirler ki bu eserler, Batı'daki "asılları"nın silik birer kopyası, kötü birer kolajı, eklektik birer sentezidirler. Asıllarını okumak varken, bunlarla oylanmak niye? Bunları dil bilmeyenler ve mecburi olarak okutuldukları derslerin öğrencileri okusun! Genel tavır budur. Türkiye ile doğrudan ilgili olmadıkça, çoğu telif angaryadır. Doğrusu, evrensel söylemlerin bu neferlerini anlamamak, onlara hak vermemek güçtür. Çünkü telif eserler onların açıkça kabul edebileceklerinden de kötü çıkar genellikle. Problem de buradadır. Dar ve cılız bir "iç pazar", bu tür çalışmaları beslemekte yetersiz kalır.

O halde çözüm iç pazarı genişletmekte ve güçlendirmekte yatmaktadır. Fasit daire ancak, iç pazardaki üretici, yapımçı veya yazarın biraz özen; tüketici, seyirci veya okuyucunun da biraz sabır göstererek buluşabilecekleri bir noktada kırılabilir. Bu ise benliğimize, iç dünyamıza, ulusal kimliğimize nüfuz etmemizi engelleyen bazı önyargı ve alışkanlıklardan vazgeçmemizi gerekli kılıyor.

Ancak hemen belirtelim ki bu yöndeki bir çaba, "içe kapanma" anlamına gelmez. Mukayeseli üstünlük kuramında, iç pazarı genişletirken yerli üretimi bu genişleyen iç pazara dönük şekilde sürdürmek tutucu hatta "gerici" bir politika olarak algılanır, çünkü böyle bir politikanın genel verimliliği düşürmek bir yana, ülkeyi "içine kapadığı" ve kendi yerelliğine hapsedtiği düşünülür. Bizim bağlamımızda, evrensele ulaşmanın yolu tam da yereli güçlendirmekten geçtiği için, durum hayli farklıdır:

Türkiye gibi bir ülkenin kendi dışına açılması, evrensel öncelikle kendi çöplüğünde oluşturması ile mümkündür. Evrenseli dışarıdan ithal etmesi ancak destekleyici nitelikte, sürekli ve gerekli, fakat yetersiz bir önlem olabilir. Bu bakımdan bilgi planında "iç pazara dönük üretim" çabasını, içinde taşıdığı tüm angarya, kofluk ve kopyacılık rizikolarına rağmen tutucu yahut "gerici" bir faaliyet olarak değerlendirmek herhalde mümkün değildir.

"İdeolojilerin sonu" ideolojisi

Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, bu çabanın önündeki tek engel, sözünü ettiğim alışkanlıklar ya da bu alışkanlıkları perçinleyen mukayeseli üstünlük kuramı değildir. Engeller arasında, daha genel bir düzlemde, kocaman ideolojiler vardır (mukayeseli üstünlük kuramı da, bu ideolojilerin belirli alandaki teorik bir tezahürü sayılabilir).

Bu ideolojilerin en kocamanı da kuşkusuz, "ideolojilerin sonu" ideolojisi'dir. Eğer mukayeseli üstünlük kuramına özgü faydacı mantık evrensel söylemlerin Batı'nın elinde kalmasını temellendiriyorsa, "ideolojinin sonu" fikri bu söylemlerin düpedüz reddini öngörmektedir. Bu bakımdan daha geniş kapsamlı bir işleve sahiptir. Görünürde, "ideolojinin sonu" şiarıyla beklenen ve istenen, Çevre kadar Batı'nın da bilgi planında silahtsızlanmasıdır.

Fakat aslında bu silahtsızlanma yalnızca Çevre için geçerlidir. Çünkü "ideolojinin sonu" fikri, ilkin Batı'dan çıkmakla beraber, Batı'dan çok Çevre'de etkili olur. Bunun da nedeni, Batı'da bu fikre direnecek katmerli bir ideolojik çeşitliliğin ve bu çeşitliliği yaşatan güçlü bir mekanizmanın varlığıdır.

Böyle bir mekanizmadan büyük ölçüde yoksun olan çevre toplumları, "ideolojinin sonu" fikrine karşı direnmek yerine, tam tersine, onu kendi yoksunluklarının meşrulaştırıcı bir gerekçesi olarak gönülden benimseme eğilimindedir.

Sonuç, bu toplumların ideolojik dağarcıklarının daralması, ortaya çıkan boşluğu da kısmen "geleneksel ideolojiler"in (dinin) doldurmasıdır. Düşünsel planda

"silahtsızlanma" da bundan başka birşey değildir zaten.

İdeolojiye devam!

Şu halde, global bir silahtsızlanma çağırısı olmasına rağmen, daha çok Çevre toplumlarının silahtsızlanması na yol açan bir yönü vardır "ideolojinin sonu" fikrinin. Bu açıdan bakıldığında, özellikle Çevre ülkelerinde "ideolojiye son" yerine "ideolojiye devam" demek ve bu doğrultuda ideolojik sistemlerin, düşünce tarzlarının korunmasına ve güçlendirilmesine destek vermek neredeyse acil bir gereklilik olarak çıkmaktadır ortaya. Evrensel söylemlerin Türkiye'nin düşünce yaşamındaki yerine ilişkin benim yukarıda söylediklerim de, bu doğrultudaki bir çabanın ifadesi sayılabilir.

"İdeolojinin sonu" ile ilgili tartışmalara burada girecek değilim (Bunun için Ufuk Uras'ın yakınlarda çıkan *İdeolojilerin Sonu Mu?* adlı çalışmasını salık veririm). Ancak yazımı noktalamadan önce, ideolojinin ve evrensel söylemlerin akıbetleri arasında

kurduğum bağlantı üzerinde kısaca durmakta yarar görüyorum.

Bilindiği gibi, "ideolojinin sonu" Sovyetler'in ve Doğu Avrupa'nın çöküşünden beri tekrar revaçta. Fakat aslında pek yeni bir fikir sayılmaz. İznini yüzyıl başında Max Weber'e, belki daha da gerilere dek sürmek mümkün. Ama herhalde en kesin ve popüler formülasyonu İkinci Dünya Savaşı'nın ertesine rastlar, Daniel Bell'in 1960'ların başında çıkan *"İdeolojinin Sonu"* adlı kitabı, bu fikrin ilk doğrudan manifestosudur ve belki de sonuncusudur.

Francis Fukuyama'nın birkaç yıl önce yayımlanan *Tarih'in Sonu* adlı yapıtı, görünürde estirdiği taze rüzgarlara rağmen, temelde Bell'in manifestosuna ancak bir ek olarak değerlendirilebilir. Buruk karamsarlığı ve Hegelci "mutsuz bilinci"yle, Bell'in

50'li yıllara özgü o kör iyimserliğini dengeleyen "genişletilmiş" bir ek. Arada geçen kırk yıllık zaman içinde ilginç olan değişim şu ki, ana hatlarıyla varlığını korumasına, hatta son yıllarda yeni bir ivme kazanmasına rağmen fikir, kendi adıyla anılmaktan çok, başka kavramlarda ifadesini bulur olmuştur. Fukuyama'nın kitabının bizzat adı bile bunu doğrular gibidir: "İdeoloji" yerine "Tarih'in sonu. Ya da daha yaygın, kilit bir kavram seçersek: Bilgi Toplumu.

Bu terim, son zamanların gözde deyimi "sivil toplum"un yerini almaya, hiç değilse onun kadar popüler olmaya aday. "Bilgi toplumu"nun yaygın çağrışımları iki temel olgunun ötesine işaret ediyor. İlkin sanayiinin ötesine: sanayi-sonrası toplum anlamında. İkinci olarak da ideolojinin ötesine: ideoloji-sonrası toplum anlamında. Bu açıdan bakıldığında, "bilgi toplumu" kavra-

ının "ideolojinin sonu" fikrinin bir uzantısı veya dolaylı bir ifadesi olduğu yeterince açık. Fikir orada ama, telaffuzu başka terimlerle.

Bu değişimin nedenini, iki dönemin farklı koşullarında aramak lazım. 1950'li yıllara damgasını vuran iki özelliği var. Bir taraftan, çok hızlı bir büyüme dönemi bu. Bu hızlı büyüme sonucu, güçlü bir kararlılık, özgüven ve en önemlisi iyimserlik hakim etrafa. Bu iyimserliğin düşünsel plandaki ifadesi, mutlak bir pozitivizm. Bu pozitivizmi taçlandıran da, bedenine dar gelen sıkı bir bilim anlayışı. Bu anlayışa göre bilim, doğru ve tek bilginin nihai mekanı. İdeoloji de, bu hesapla, her tür yanılsamanın, yanılgının, hatanın ve hurafenin toplandığı cadı kazanı. Bu çerçevede "İdeolojinin sonu"nu telaffuz etmek kolay. Çünkü gelecek belli: çağdaş toplum, bilimin ışığı altına girdikçe, ideoloji adeta bir gölge gibi kendiliğinden kaybolacak. Hatta Daniel Bell'e göre, çoktan beri kaybolmakta. Hiç değilse Batı'da. Çevre ülkelerine gelince, onlar da çağdaşlaştıkça aynı yolu izleyecekler: önce "geleneksel ideolojileri"ni, yani dinlerini, sonra da irili ufaklı kurtuluş ideolojilerini ardarda terkedip bilimin potasında uygarlıkla bütünleşmeleri, yalnızca zaman meselesi.

Diğer taraftan, Soğuk Savaş'a rastlayan bu dönem, derin korku ve kuşkunun biçimlendirdiği bir dönem aynı zamanda. Bu döneme damgasını vurduğunu söylediğimiz iyimserliği dogmatılaştıran ve bir noktada yapaylaştıran da bu korku ve kuşku. Keza, döneme özgü ve koyu pozitivizmi karikatürleştiren de bu korku ve kuşku. Ve bu durum Soğuk Savaş'ın iki hasmı için de geçerli: aynı pozitivizmi paylaştıkları için kapitalist ve sosyalist dünyaların birbirini ideoloji batığı olmakla suçlamaları ve kendilerini bilimin kabeleleri olarak sunmaları arasında çok büyük bir fark yok.

Kısacası, kah ön plandaki yüzeysel bir iyimserlikten, kah geri plandaki daha derin bir karamsarlıktan kaynaklanan değişik nedenlerle, ideoloji kavramının bilimin ve bilginin kesin karşıtı olarak belirginleştiği ve bu bağlamda "sonu"nun beklediği bir dönemdir bu. Oysa Çevre ülkelerindeki çalkalanmalar bir kenara, bizzat Batı'nın göbeğinde patlak veren '68 olayları ve bu olayların ateşlediği ideoloji yangını ile, bu dönemin pek uzun sürmediğini biliyoruz.

Nitekim 90'lı yıllarda koşullar hayli farklı. İçinde bulunduğumuz dönemde, ne ideolojinin o kadar kötülendiğini, ne de bilimin o denli yüceltildiğini görüyoruz. İdeolojinin "yanlış bilinç"ten ibaret olmadığı, belirli değil, mümkün olan her yaşam türünün vazgeçilmez ögesi ("yaşamın harcı") olduğu yönünde ortak bir kanı oluşmuş durumda. Bu bakımdan "sonu" artık beklenmiyor. Sonu beklenen, "evrensel söylemler" diye nitelediğim düşünce biçimi ve pratikleri. "İdeolojinin sonu" dendiği zaman da kastedilen artık bunlar. Ne var ki, evrensel söylemler, bilginin ve özellikle bilimin önemli ve vazgeçilmez bir parçası olduğundan, bugün "ideolojinin sonu"nu bekleyenlerin, bazen farkında olmaksızın, ama genellikle bilinçli şekilde

bilimin de sonunu bekledikleri açık. Bugünkü dönemin 50'li yıllardan farkı da burada: "ideolojinin sonu" (ya da bu anlama gelen her yeni terim) o zamanlar bilimin yükseliğini müjdelirken, şimdi alçalışını kutluyor.

Kuşkusuz, kuramsal, doktriner ve bütüncül düşünce sistemleri olarak evrensel söylemler sorgulanmalı; son zamanlarda gitgide daha derinlemesine yapıldığı gibi, bunların pratikle ve toplumsal gereksinimlerle hatta felaketlerle gizli açık tüm bağlantıları tartışılmalı. Ayrıca bu söylemlerin ezici mistifikasyonlara yol açan determinist eğilimleri de elbette her fırsatta törpülenmeli.

Ama bütün bunlar yapılırken, özgül olarak bilimin, genel olarak da insan düşüncesinin kuramsal, doktriner ve bütüncül yönünün vazgeçilmezliği unutulmamalı. Kuantumdaki belirsizlik ilkesinin ilk ortaya atılışından bu yana geçen onca zamandan sonra Stephen Hawking'in, doğanın tüm güçlerini bir tişörtün üstüne yazılabilecek basitlikte tek bir matematiksel denklemde toplayan "evrensel" kuramın çok uzak olmayan bir gelecekte fizikçiler tarafından kotarılacağına bugün hala inanması, belki de kaçınılmaz bir durum. Hoş, pek çok fizikçi gibi Hawking'in de içinde yaşamak zorunda bulunduğu dar fanustan sözünü ettiğimiz "toplumsal içerikli" sorunlara dair tartışmaları pek izleyemediği, bu tartışmalardaki eleştiri ortamından yeterince nasibini alamadığı ve böylece yanlış ve boş beklentilere kapıldığı düşünülebilir. Oysa, Hawking'de sadece karikatürel şekilde ifade edildiği için abartılı görünen evrensele dönük güçlü eğilim, bizzat söz konusu tartışmaların merkezinde bulunanlarda da fazlasıyla mevcuttur.

Buna belki de en iyi örnek, son zamanlarda özellikle ABD'deki "ekoloji" akımıdır. Bu akımın özellikle ABD'deki öncülerinin ("Deep ecologist" diye bilinen partizanların) "küçük", "somut", "elle tutulur" meselelere taze bir bakışla sahip çıkma adına nasıl "büyük fakat içi köf" kuramlara, doktrinlere ve genel anlamda evrensel söylemler olarak "ideolojiler"e savaş açıp, savaşı yürütmek için gitgide küçük ve somut meselelerden büyük ve soyut konulara kaydıklarını ve sonunda nasıl koca koca ideolojileri kucakladıklarını ve beslediklerini biliyoruz. Topu topu son yirmi yılda yaşanan bu hızlı evrimdeki ironi'nin tadına varabilmek için, ekoloji düşüncesini ayrıca incelemeye değer.

Sözün kısası, malumun ilanından gayri birşey değil: ideolojiden kurtuluş yok. İdeolojiden kurtulmak, daha kötü ideolojilerin elinde maskara olmak demek. En iyisi, düşünce hayatımızı bu gerçeğin gereklerine göre düzenlemek. Yani, düşüncelerle yüzleşmek eğer evrensel, kuramsal, doktriner, kısacası, buradaki bağlamımızda "ideolojik" planda atı koşturmayı da gerektiriyorsa, bu gereklilikten kaçınmamak. Galiba ideolojinin o çok anılan "zararları"ndan en hafif şekilde sıyrılmanın yolu da bu. İşte bu nedenle zehire panzehir misali, sözümü "İdeolojiye devam!" diyerek bitirmek istiyorum.

Evet, korkmadan, sakınmadan, genişleterek, derinleştirerek, yaygınlaştırarak, ideolojiye devam! ■

Nasıl Bir İktisat Eğitimi?*

Bugünün müfredatının verdiği bilgilerden yola çıkarak içinde yaşadığımız dünyayı, bırakınız dönüştürmeyi, anlamamız bile güç. Bir yandan dünyadaki iktisadi nizamın temel kabullerini alkışlayıp, diğer yandan, bunun belli bir coğrafyadaki maliyeti ya da sonucu açlık ve işsizlik şeklinde ortaya çıkınca, insanlar niye şaşırıyor?

UFUK URAS

Nasıl bir iktisat eğitimi? sorusunu sorarken, "İktisat"ı, dar anlamda, iktisat disiplini olarak algılamak yerine, fakülte'deki bütün bölümleri de içerecek şekilde, İktisat Fakültesi'ndeki eğitim bağlamında değerlendirmek istiyorum.

Soruyu böyle ifade etmenin içerdiği iki kabul var. 1. Birbirinden niteliksel olarak farklı iktisat eğitimi seçeneklerinin olabilirliği. 2. Verili eğitimin daha iyi, daha verimli olabileceği gibi niceleliksel kaygılar.

Her iki temanın da geçerli olduğu eğitimimizin, güvenlik kuvvetlerini saymazsak, üç sacayağı bulunuyor: 1. Öğrenci 2. Öğretim üyesi 3. İdare

Öğrencilerin bu fakülteye hangi kaygıyla gelirlerse gelsinler, müfredatın sunduğunun dışında, kendi teorik donanımlarını geliştirme amacıyla, bu tür klüp inisiyatiflerine, dergi çıkarma faaliyetlerine katılma gibi etkinlikleri çok önemli.

Eğitimin öznesi öğrenci ve hoca, nesnesi de bilimse, bu üçgenin ancak özgür bir ortamda lehimlenebileceği herhalde herkesin mağlumu. Eğitim, toplumdaki bilgi ve beceri birikiminin kuşaklara aktarılması ise, bunun belli bir yaşam tarzı içinde, toplumsallaşma ve kültürleşme süreciyle atbaşı gideceği de ortada.

Dolayısıyla konumuz, bilginin aktarım biçimi üstünde düşünmemizi gerektiriyor. Üniversite eğer "örgütlenmiş zekaysa", bunun "örgütlenmiş bir geri/zekalılığa" dönüşmemesi, özerk ve eleştirel düşüncenin gelişebileceği, özgür bir ortamı gerekli kıyor. Tam da bu noktada, sağlıklı bir eğitimin koşulları ile eğitimin amacının birbiriyle çakışan yanları bulunuyor. Yoksa eğitimin amacını, beşeri sermaye stokunda net bir artış ya da becerili insan gücünde optimum arzı sağlamak gibi değerlendirmelerle de ifade etmek mümkün.

Bu çerçevede, öğretim üyelerinin, hayata dair herşeyin sorgulanabileceği, neşter atılabileceği bir akademik ortamı tesis etmeleri gerekiyor. En son bilgilerin, karşılıklı tartışma dahilinde, bilimsel yöntemlerle öğrenciye aktarılması, bu bilginin paylaşılması ve belki de aşılması gerekiyor. Bu karşılıklı öğrenme süreci, aslında bilimin kolektif niteliği ile de ilgili. Bilginin kolektif üretimi ve aktarımı, fasıl heyeti gibi herkesin yanyana gelip, birşey söylemesi anlamına gelmi-

yor. Söz konusu olan, belli bir işbölümü dahilinde, adeta atölye çalışması biçiminde, bugünün devasa bilgi alanının tüketilmesi.

Bilgiyi taşıyan hocanın ağzına bakan öğrencinin, tek yanlı öğrenme süreci, aslında son derece arkaik kalıyor. Kitabın, bilgisayarın, bilgi bankacılığının olmadığı bir dünyadan kalan hiyerarşik ilişki biçimi, hala hükümünü sürdürüyor.

İdarenin ve kurumsal yapının da bütün bu süreci, engelleyici olmaktan çok, teşvik edici, hızlandırıcı olması gerekiyor. Bir yandan da, eğitilmiş iktisatçının arzı ve talebi arasındaki kronik dengesizliğin aşılmasında, gerek kamuoyunda gerek se siyasal iktidar karşısında, güçlü bir baskı organı olmak gerekiyor.

Bugünün müfredatının verdiği bilgilerden yola çıkarak içinde yaşadığımız dünyayı, bırakınız dönüştürmeyi, anlamamız bile güç. Genel olarak varolana, metodik bir eleştirelilik içinde bakmaktan çok, olan biteni aklayan, onaylayan bir bakış açısının hegemonyası söz konusu. Diyelim, her yıl 20 milyon insanın açlıkla karşı karşıya kalması, özel olarak Somali'de açlıktan ölümleri önlemek için "merhamet" operasyonları düzenlenmesi konusunda elimizdeki bilgiler bize ne söylüyor? Bir yandan dünyadaki iktisadi nizamın temel kabullerini alkışlayıp, diğer yandan, bunun belli bir coğrafyadaki maliyeti ya da sonucu açlık ve işsizlik şeklinde ortaya çıkınca, insanlar niye şaşırıyor? Yıyeceğin aç olana değil, parası olana verileceği, kapitalizmin amentüsü değil mi? Ya da din kitaplarının dediği gibi, herkes kendi rızıkıyla dünyaya geliyorsa, bu açlık lanetinin nedeni üstüne, dumura uğramamış beyinler düşünüyor mu?

Aslında bugün genelde, üniversite krizde. Burjuvazi açısından artık, sadece, pratiğe dönük know-how bilgisinin bir getirisi bulunuyor. Bir de üniversitenin kendi ideolojik cephaneliğine dönüşmesi anlamında, pragmatik bir ilişki söz konusu. Burjuvazinin bireyciliğe dayalı dünya görüşü, üniversitenin bireyselleşmeye dayalı eğitim ve bilim politikasıyla tam anlamıyla çelişiyor. Ama üniversite en kör bıçakları bile sivrilten, ama kendisi aşınmayan bilek taşı misali, bu krizi aşabilecek potansiyeli, başta taze kanı öğrencileri olmak üzere, içinde barındırıyor. ■

* Uluslararası İlişkiler Kültür ve Araştırma Klubünün, "Nasıl bir İktisat Eğitimi?" başlığı altında düzenlediği ve Prof. Dr. Toktamış Ateş, Prof. Dr. Nihat Falay ve Yrd. Doç. Dr. Ufuk Uras'ın konuşmacı olarak katıldıkları toplantıda, Ufuk Uras'ın yaptığı konuşmanın özet metnidir

Ekonomik Üstünlüğün Yitirilişi Açısından Bir Karşılaştırma

Farklı yüzyıllarda dünya ekonomisine egemen olmuş İngiltere ve ABD, gelişme dönemlerinden sonra niçin ekonomik gerilemeye girdiler. Bunu anlamak için her iki ülkenin farklı yüzyıllardaki ekonomik göstergelerini karşılaştırarak, uygulanan politikaların doğurduğu sonuçlara bakmak gerekir.

Dr. SERDAR DEMİR

Ekonomik yönden gelişmiş ülkeler tarihsel bakımdan incelendiğinde, ekonomik gelişim sürecinde benzerliklerin yanı sıra farklı ekonomik politik uygulamaların da olduğu ve uygulanan bu politikaların tek tek ülkelerde benzer veya farklı sonuçlar doğurduğu gözlenmiştir.

İngiltere, ilk kez "Sanayi Devrimi"ni gerçekleştiren bir ülke olarak, ABD ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaratılan "boom"un öncüsü olarak farklı yüzyıllarda dünya ekonomisinin hakimi olmuşlardır.

İngiltere 19. yüzyılın yarısından itibaren sanayi devrimini gerçekleştiren serbest ticaretin yaratılmasında liderlik görevini üstlenmişti. Bu dönem, 1850-1871 yılları arasında ekonomik büyümenin yüzde 2.5 olduğu "iyi yıllar" olarak bilinen gelişme dönemiyle örtüşüyordu. Buna karşılık Amerika'nın desteklediği serbest ticaret ve serbest kur sistemine dayalı iktisadi düzen, ekonomik büyümenin yıllık olarak yüzde 3.6 olduğu ve "altın yıllar" olarak bilinen 1950-1973 arasındaki dünya çapında "boom"un yaşandığı yılları kapsamaktadır.

Makalenin esas konusu, farklı yüzyıllarda dünya ekonomisine egemen olmuş İngiltere (1850-1871) ve ABD'nin (1950-1973), gelişme dönemlerinden sonra niçin ekonomik gerilemeye girdiklerine dair olan incelemedir. Ayrıca her iki ülkenin farklı yüzyıllardaki ekonomik göstergelerini karşılaştırarak, uygulanan politikaların doğurduğu sonuçlar da irdelenecektir.

Ekonomik Gelişmede Geriye Dönüş

İngiltere'nin ekonomik göstergeleri 1850-1871, ABD'nin ekonomik göstergeleri ise 1950-1973 yıllarının bitiminden sonra kötüye gidiş sinyalleri verirken, uzun dönemli ekonomik büyümenin sona erdiği de görülmüyordu.

Örneğin 1850-1871 arasında, İngiltere'nin büyüme oranı yıllık ortalama yüzde 2.5 iken, 1872-1891 arasındaki yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 2.1'e düşmüştür. Bu dönem, ekonomik sistemin devresel bunalımı olarak bilinen ve Avrupa'da iktisadi ve sosyal çalkantılara neden olan yıllarla örtüşmektedir.

Diğer yandan, ABD'de (1950-1973) yılları arasında yüzde 3.6 olan ekonomik büyüme oranı, 1974-1991 yılları arasında ortalama olarak yüzde 2.6'lara düşmüştür.¹

1974-1992 dönemi akademik çevrelerde "ses-

siz depresyon" olarak adlandırılmış ve dönemin sonunda ABD'de Cumhuriyetçi Parti iktidarı son bulurken, Demokrat Parti iktidarı başlamıştır.

Para ve Döviz Kuru Politikaları

Her iki ülkenin ekonomik açıdan dünya lideri oldukları dönemlerde dış ticaretteki ödemeler bu ülkelerin paraları üzerinden yapılmıyordu. Bu açıdan da bakıldığında, İngiltere ve ABD'nin dünya ticaretinin yaygınlaşmasında ve dünya ekonomisinin bütünleşmesinde önemli payları olmuştur.

Dolar ve sterlin dünya dövizleri olarak çekiciliklerini korurlarken, aşırı değer kazanma eğilimi içerisinde olmuşlardır. Sterlin ve doların sürekli değer kazanması önce İngiltere, sonra da ABD için ithalatı ucuzlatmış, ihracatı ise pahalılaştırmıştır. Bu durum, ABD ve İngiltere sanayilerinin karlılığı için bir tehlike oluşturmıştır.

Bilindiği gibi İngiltere Birinci Dünya Savaşı'na kadar, ABD ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (Bretton Woods) altın standardı sistemini benimsemiştir. Altın standardı sistemi, ödemeler dengesinin sağlanmasında, döviz kuru politikasının uygulanmasını öngörür. Sabit olan döviz kuru belli bir altın ayarının ağırlığına eşittir. Bu sisteme göre, örneğin ücretler ülke endüstrilerinin rekabet gücünü azaltacak kadar yükselmişse, döviz kurunun değerini azaltmak (devalüasyon) ekonominin rekabet gücünü korumada uygulanacak önemli bir politika olacaktır. Eğer sabit kur sistemi uygulanıyorsa, talep ve işsizliği azaltmak için, ücretler yükselen faiz oranları tarafından baskı altına alınacaktır. Ücretler yüksek faizlerin artan baskısına karşı koyuyorlarsa, ülke parası sürekli değer kazanacaktır. Bu durum ihracatın pahalılaşmasına, ithalatın ise ucuzlamasına neden olacaktır. Sonuçta, ekonominin rekabet gücü diğer ülkeler karşısında zayıflayacaktır.

İngiltere ve ABD merkez bankaları kısa vadeli faiz mekanizmasıyla çalışmaktadırlar. Bu mekanizmanın, ekonominin uzun dönemli gelişmesine etkisi olmadığı farzedilmektedir. Fakat kısa vadeli faizler sürekli arttırıldığı zaman bunun uzun dönemli etkisi olmaktadır.

Tablo'da net kısa dönem faiz oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ters ilişki görülmektedir. Kısa dönemli faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde büyümenin azaldığı görülmektedir. Örneğin 1981-1985 yılları arasında ABD'de kısa

Tablo 1
Net faiz oranları ve büyüme hızı
Beş yıllık ortalama (% olarak)
İngiltere: 1851-1890 ABD: 1951-1990

Dönem	Net Faiz	Ekonomik Büyüme	Net Faiz	Büyüme
51-55	1,7	3,0	-1,6	4,7
56-60	5,3	2,2	1,1	2,3
61-65	5,4	2,0	1,6	3,6
66-70	5,0	2,1	1,7	4,4
71-75	2,6	2,4	-0,4	2,5
76-80	5,6	1,3	0,9	2,8
81-85	6,1	1,4	5,5	1,9
86-90	3,1	3,2	0,7	3,5

Kaynak: Raymond. M. Frost, *Challenge Dergisi*, Temmuz-Ağustos 1992 Sayısı, s.31

dönemli faiz oranları yüzde 5,5 olurken, bu dönemde doların değerinin artmasına paralel olarak, dış ticaret açığı dört kat artarak 145 milyar dolara yükselmiş ve çoğu endüstriler ciddi zarar görmüşlerdir.

Bu dönem politik olarak, ekonomide devlet müdahalelerine karşı çıkan görüşün iktidar olduğu yılları kapsamaktadır. Bu dönemin ekonomik teorisyenlerden Milton Friedman, devletin ekonomiye müdahalede bulunmaması dışında, okul, aile, sağlık vb. her türlü alandan da desteğini çekmesini istemektedir. Friedman, devlet müdahalesinin kaynakların rasyonel ve etkin olarak kullanılmasını engellediğini belirtmektedir.²

Gümrük Politikaları

İngiltere ve ABD sanai gelişmelerini yüksek gümrük koruması altında gerçekleştirmişlerdir. Her iki ülke de yüksek ekonomik büyüme oranlarına yüksek gümrük korumasının olduğu veya gümrüklerin serbest ticaret döneminden daha yüksek olduğu zamanlarda ulaşmışlardır.

Britanya'da ortalama gümrük oranları 1850'de yüzde 22 iken, 1875 yılında yüzde 5'e düşmüştür. İmalat sanayiinde yüzde 50 olan gümrük oranı 1875 yılında sifira düşmüştür. Tarım ve denizcilik alanında ise gümrükler kaldırılmıştır.

ABD ise 1934 yılında Karşılıklı Antlaşmalar Kanunu ile korumacılıktan uzaklaşmaya başlamış ve 1930 yılında yüzde 50 olan ortalama gümrük oranları, 1950'de yüzde 13'e düşmüştür.³

1929 ekonomik bunalımının nedenleri arasında, ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerine uyguladığı korumacılık politikalarının bulunduğu gözönüne alındığında, ABD'nin serbest ticareti savunmasının çıkarlarına uygun düşüğü anlaşılar. ABD 1948'de Gümrük ve Ticaret Antlaşması'nın öncülüğünü yapmıştır. Bu antlaşma ile sanayileşmiş ülkelerin genel gümrük oranlarını 1987 yılına kadar yüzde 6'ya; imalat sanayiinde ise yüzde 7'ye kadar düşürmeleri öngörülüyordu.

Serbest ticaretin uygulanmasından sonra her iki ülke de kendi ticari ortaklarından aşırı tepkiler görmeye başlamıştır. İngiltere, 1837'de Rusya'nın, 1875'de Fransa'nın, 1885'de ise Almanya'nın yükselen gümrük duvarları ile karşılaşmıştır.⁴

Her iki yüzyılda (19. ve 20. yy) İngiltere ve ABD ekonomileri 40'lardan 80'lere kadar zirveye ulaştıktan sonra gerilemeye başlamışlardır. 1860'larda Britanya

dünya sanayi üretiminin yüzde 21'ini, imalat sanayinin ise yüzde 20-30'unu karşılayabiliyordu. 1870'lerde, dünya ihracatının yüzde 25'ini İngiltere yapıyordu. ABD ise 1950'lerde sanayi mallarının yüzde 45'ini, dünya ihracatının ise yüzde 18'ini yapıyordu.

Her iki ülkenin ekonomik hakimiyeti uzun sürmedi. İngiltere'nin 1870'den 1913'lere kadar dünya sanayi malları üretimindeki payı yüzde 21'den yüzde 14'lere, dünya ihracatındaki payı yüzde 25'den yüzde 12'ye, sanayi malları ihracatı yüzde 45'ten yüzde 30'lara düşmüştür.⁵

Bu durum aynı zamanda, tekstil çelik, makina ve demiryolu gibi eski endüstrilerde teknolojik liderliğin kaybolmasına yol açarken, kimya, elektrik, otomobil ve fotoğrafçılık gibi yeni endüstri alanlarında teknolojik üstünlüğün elde edilmesine neden olmuştur. İngiltere sadece ticaret ve gemi yapımı alanlarında üstünlüğünü koruyabilmiştir. Benzer şekilde, ABD'nin sanayi malları üretimindeki payı yüzde 45'den 1980'de yüzde 32'ye, dünya üretimindeki payı 1915'te yüzde 35'ten 1989'da yüzde 26'ya, dünya ihracatındaki payı 1950'de yüzde 18'den 1989'da yüzde 12'ye düşmüştür.

Günümüzde ABD çelik, otomobil, inşaat ve tarımsal aletler gibi endüstrilerde ekonomik hakimiyetini kaybetmiştir. ABD sadece ticari ve askeri uçak yapımı ve savaş gemisi yapımında teknolojik üstünlüğünü sürdürmektedir. Avrupa'da Almanya veya AET, Asya'da Japonya, ABD'nin teknolojik üstünlüğünü elde etmek uğraşısı içerisinde. Bunun sonucu olarak Japonya ve ABD arasındaki ticarete, Japonya lehine olmaktadır. Bu fazlalık 1985-1993 arasında üç misli artmıştır.⁷

Farklı yüzyıllarda ekonomik hakimiyetin temsilcisi olan İngiltere ve ABD, bu hakimiyetlerini ekonomik olmayan nedenlerle (endüstriyel yönetimdeki başarısızlık, teknolojinin başka ülkeler tarafından üretilmesi, ekonomi önderliğini askeri alanda sürdürme emelinin sonunda kaynakların verimsiz kullanılması) birlikte, ekonomik nedenlerden dolayı da (özellikle döviz kuru politikaları) yitirmişlerdir.

Bunun yanı sıra bu ülkelerin belirli dönemlerdeki öncü konumu, ekonomide rasyonel olmayan kararların alınmasını gerektirmiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Sovyetler Birliği tehlikesine karşı desteklediği ülkelere yaptığı ithalatta siyasi kararların egemen olduğu gözlenmiştir.

Amerikan ekonomisinin belirtilen dönemlerdeki bir özelliği de savunma harcamalarının ekonomideki payıdır. Bu dönem içerisinde süper güç rolünü benimseyen bu ülke, ekonomik kaynaklarını göreceli olarak verimli olmayan alanlara kaydırmak zorunda kalmıştır. ■

Kaynakça

1. Raymond M. Frost, *Losing Economic Hegemony UK 1850-1891 and USA 1950-1990 Challenge Dergisi*, Temmuz-Ağustos 1992, s.30
2. Milton Friedman, *Kapitalizm ve Özgürlük*
3. Raymond M. Frost, adı geçen makale
4. Raymond M. Frost a.g.m.
5. Raymond M. Frost a.g.m.
6. Raymond M. Frost a.g.m.
7. Time dergisi, 8 Mart 1993, s. 35

Planlama, Yeniden...

Kapitalizmin kendine dönmesi ve kapitalistler arası mücadelenin önem kazanmasıyla, korumacılık ve planlama yeniden tartışılmaya başlandı. Ancak liberal düşünce-piyasa mekanizması-dışa dönük büyüme gündemde olunca, kaçınılmaz olarak korumacılık-planlama-ithal ikameci sanayileşme suçlu ilan edildi.

**Yard. Doç. Dr.
NURCAN
ÖZKAPLAN**

1980'li yıllar neo-liberalizmin dünyada ve Türkiye'de egemenliğini ilan ettiği yıllar olarak anılabilir. Başta İngiltere ve ABD bu gelişme modeline sokulurken, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde aynı model, Dünya Bankası ve IMF yoluyla gündeme geldi. ABD, İngiltere ve Türkiye'de önemli düzelmelerle birlikte, giderilemeyecek bozukluklar da ortaya çıktı. En önemli dengesizlik gelir dağılımında, kâr, rant ve faiz gelirleri lehine oluşan büyük dönüşümdü. Büyük çaplı bütçe açığı ve yüksek oranlı işsizlik de kayda değer maliyetler olarak belirdi. 1987'den itibaren, neo-liberal politikaların öncülüğünü yapan ülkelerde, önceleri kazanılan canlılık, yerini durgunluğa bıraktı. Durgunluk, işsizlik, gelir dağılımındaki bozulma ve özellikle Türkiye gibi ülkelerde görülen yüksek oranlı enflasyon, sağlanan canlılığın geçici olduğunun göstergesiydi.

Dünya kapitalizminin tıkanmaya başlaması ile birlikte, Sosyalist Blok'un devreden çıkmasıyla oluşan yeni süreç, kapitalistler arası çelişkileri daha fazla ön plana çıkardı. Kapitalizmin kendine dönmesi ve kapitalistler arası mücadelenin önem kazanmasıyla, korumacılık ve planlama yeniden tartışılmaya başlandı.

Türkiye'de kavramların içlerinin boşaltılması ve her önlemin "alternatifsiz"miş gibi sunulmasının çok geçerli olması, liberalizm çılgınlığının yanında planlamanın tamamen ihmal edilmesine yol açmıştır. Liberal düşünce-piyasa mekanizması-dışa dönük büyüme gündemde olunca, kaçınılmaz olarak korumacılık-planlama-ithal ikameci sanayileşme suçlu ilan edildi. Dünyada, Sosyalist Blok'un artık bir güç olmaktan çıkması, geniş uygulama alanı bulan ve Fransa'nın başını çektiği birkaç ülke dışında, neo-liberal politikaların yanında, zaten eskimeye yüz tutmuş

planlama aracını, tarihin tozlu raflarına yollamasına neden oldu. Bu gelişmenin yansımalarını Türkiye'de hâlâ yaşıyoruz, 1990'ların başında neo-liberal politikalarla hâlâ umudun kesilmemiş olmasında belki de en büyük etken, Türkiye'deki yönetimlerin yığınların tepkisini dikkate almama gibi bir lüksleri olmasıdır.

Planlama aracının yeniden önem kazanma eğiliminde olması, Türkiye'nin planlama deneyimine bir kez daha bakma fırsatını sağlıyor. Kapitalist ekonomilerde planlamanın, piyasa mekanizmasındaki aksaklıkları giderecek şekilde müdahale anlamına geldiği bilinmektedir. Aslında Türkiye'nin planlama deneyimi, ortak paydanın, özel sektöre hareket edebilecek rahat bir alan bırakmak şeklinde olduğunu doğrulamaktadır.

Planlama faaliyeti ile uluslararası kuruluşların bu konudaki önermeleri, metropol ülkelerin yaşadığı bunalım ya da refah periyodlarıyla büyük paralellik içindedir. Türkiye'nin ilk planlama deneyimi olarak anılan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planlarının, bu genel eğilimin dışında olduğunu belirtmek gerekir. Bu planlar 1932-39 devletçilik döneminin kendine özgü koşullarının zorlaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Yatırım projeleri temeli olma özelliği ağır bastığından, makro plan olarak kabul edilmezler. Savaş nedeniyle uygulanamayan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı bir kenara bırakılırsa, Birinci Sanayi Planı uygulamasından çıkartılacak en önemli sonuç, yardım alınan ülke ile politik ya da ekonomik bağımlılığa girmeden yatırımların gerçekleştirilmiş olmasıdır. Birinci Plan'da öngörülen yatırımların büyük bir kısmı, dokuma ve demir-çelik sanayiine ayrılırken, İkinci Plan, ara ve yatırım malları ile birlikte, madencilik ve alt yapı gelişmelerine de önem vermekteydi.²

Bu dönemde, sermayesi yetersiz olan özel

Gazi
Üniversitesi
İİBF İktisat
Bölümü Öğretim
üyesi.

**Geçen 10 yıllık süre sonunda,
planlama fikrinin yeniden
canlanması, devlet
müdahaleciliğinin şu ya da bu
ölçüde kapitalist sistemin
ayrılmaz bir parçası olduğu
düşüncesini doğrulamaktadır.
Dünyada neo-liberal politikaların
başarısızlığı ile dalga dalga
yayılan korumacılık ve planlama
rüzgarlarının Türkiye'de de
yansına bulacağı muhtemel
gözükmektedir.**

sektör yerine, devletin büyük yatırımlara girişi bir zorunluluk halini almış, öncelikle temel tüketim ve bazı ara mallarda yoğunlaşan yatırımlarla, daha önce ithal edilen ürünlerin yurt içinde üretilmesi gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, ekonominin kendine özgü koşullarının yarattığı dar boğazın 1929 Dünya Bunalımı ile ivme kazanması, devlet müdahalesi ve devlet işletmeciliğinin hakim unsurlar olarak ortaya çıktığı bu dönemde, söz konusu planların oldukça önemli etkileri olmuştur.

1947 Planı, planlama deneyiminde bir basamak olmasının dışında, 1960'lara kadar uzanan gelişmeleri anlamada ve Demokrat Parti döneminin analizinde ilk ve önemli adımı oluşturmaktadır.³ 1947 Planı aslında Marshall yardımına dahil olmak üzere hazırlanmış bir metin niteliğindedir. Thornburg gibi Amerikalı uzmanların Türkiye üzerine incelemeleri, 1950 seçimlerinden sonra yayınlanan Dünya Bankası raporları ve söz konusu plan, benzer çerçevede ABD önderliğinde yeniden örgütlenen uluslararası sermayenin, Türkiye'ye bakış açısını vermektedir. Demokrat Parti iktidarının tarım ve alt yapı alanlarında gerçekleştirdiklerini, büyük ölçüde dış yardım ve borçlara dayandırmış olması, söz konusu paralelliğe uygun düşmektedir.

1960 öncesinde Koordinasyon Bakanlığı'nın kurulması, Tinbergen'in Türkiye ekonomisiyle ilgili çalışmaları, uluslararası kuruluşların planlama önerileri, OE-EC'nin 1957 raporu, 1963'de başlayan planlı dönemin aslında plansız dönemde yeşerdiğini göstermektedir.⁴ Bu tür dökümanların ortak kaygısı, yatırımların koordine edilmesi, dış yardımların uygun kullanımının sağlanması ve mali dengesizliklerin oluşmasının engellenmesidir. 1958 bunalımı sonucu geliştirilen istikrar programı ile düzenli bir korumacılık politikası sağlayan ithalat rejimi, plan fikrinin toplumun her kesiminde onay görmesini hızlandırdı.⁵

1970'deki bunalıma kadar geçen sürede, özel sektörün dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarında, kamu sektörünün ise ara malları üretiminde yoğunlaştığı bi-

linmektedir. Planlı dönemde özellikle dayanıklı tüketim malları üretiminde ithal ikamesinin gerçekleşmesi, 1970'lerin başındaki dönümü hazırlamıştır. Bu dönümün ekonomik ve siyasi boyutu, taban fiyatı ve reel ücretlerdeki gerilemelerle belirlenmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen yeni strateji de, bu doğrultudaki özelemlerle çakışmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın en önemli ayırtedici özelliği, toplam sınai üretimi içerisinde ara ve yatırım mallarının payını arttırarak, ekonomiyi Avrupa Topluluğu'na (AT) üyelik hedefi doğrultusunda dönüştürmektir. 22 yıllık yeni perspektif planının ulaşmak istediği gelişmişlik düzeyi, İtalya'nın o günkü (1972 yılı) sanayi yapısı örnek alınarak belirlenmişti. Ancak Üçüncü Plan metni incelendiğinde, Katma Protokol'un imzalanmasını izleyen dönemde, AT'na giriş sürecinin ne gibi dönüşümler gerektireceği konusunda sağlıklı ve kapsamlı bir çalışma yapılmamış olduğu farkedilecektir. Diğer ilk iki planda olduğu gibi, bu planda da yapısal dönüşümü sağlayacak teknik donanım, yani teknoloji ve ölçek sorunu ihmal edilmiştir.

Üçüncü Plan'ın yeniliğini vurgulamak için, eski strateji ile yeni stratejinin kalkınma-gelir dağılımı ilişkisine yaklaşımlarını karşılaştırmak yeterlidir. Eski strateji, "...Toplumun gelecekte daha yüksek bir refah seviyesine ulaşabilmesi için bu fedakarlığa katlanmayı kabul etmek gereklidir. Bununla beraber tasarruflar artırılırken aşağıdaki esaslar gözönünde bulundurulacaktır. a) Zorunlu ihtiyaç mallarının istihlakı en az nüfus artışı kadar artmalıdır. b) Tasarruf artışı, gelir dağılımındaki farkları büyültücü yönde değil, azaltıcı yönde olmalıdır. Tasarruf ve yatırımların artırılması, esas itibarıyla, lüks malların istihlakindeki artışı önleme yoluyla olacaktır."⁶ Eski strateji, yatırımları artırırken gelir bölüşümünü düzeltebileceğini düşünmektedir.

"...İstihdam imkanlarının artırılması, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için uygulanacak politikalar, perspektif dönemde sanayileşme hızını yavaşlatmayacak bir dengede tutularak geliştirilecektir.... Kaynakların böyle bir ağırlık merkezinde toplanması alternatifi, kısa dönemde bazı iktisadi ve sosyal haklarda özüne dokunulmaksızın ciddi ve di-

Özel sektörün ve uluslararası kuruluşların planlamadan bekledikleri, yeni stratejinin ekonomiyi nereye götürdüğünün, büyüme için hangi kaynakların -yurt içi ve yurt dışı- mümkün olduğunun ve özel sektörle kamu sektörüne hangi rollerin düştüğünün apaçık ortaya konmasıdır.

siyiplinli fedakarlıkların benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu fedakarlıklar, bir yandan millî yücelme ülküsünün, öte yandan devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin yeterince yerine getirilmesinin teminatı olacaktır.”⁷ Yeni strateji ise, eski stratejinin “kalkınma hızını gelir bölüşümünün iyileştirilmesi ilkesiyle sınırlandıran hükümlerini dar buluyor. Yıkıyor.”

Üçüncü Plan uygulanamamıştır. Ara ve yatırım malları üretiminde beklenen düzeyde artış gerçekleşmemiş, bundan da önemlisi, alt dalların bileşiminde önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Özellikle demir-çelik ve petro-kimya alt dallarının toplam içindeki paylarının azalması, ara ve yatırım mallarındaki hedeflerin çok gerisinde kalındığının göstergesidir. Aynı dönemde tüketim mallarının yatırım ve

üretim artışı, daha hızlı olarak devam etmiştir. Bu noktada önemli olan faktör, ara ve yatırım malları üretimine geçilmesinin, hem teknoloji ve ölçek koşullarının sınırları, hem de ithal ikamesi ile yoğunlaşan sanayicilerin çıkarları açısından uygun düşmemesidir.⁸ Aslında, Üçüncü Plan’da da belirtilen, imalat sanayinin bütün alt kollarında kapasite kullanım oranlarının 1970 yılına gelirken devamlı olarak düşmesi, özellikle tüketim malları üreten sanayide satış sorununun ortaya çıktığını vurgulamaktaydı. 1970 devalüasyonu ve memur maaşlarının yükseltilmesi, o zamanki yönetimin, sermaye kullanımının düşmesi ve stokların artışı şeklinde belirlenen bunalıma bulduğu çözümdü.

12 Mart müdahalesi ve onu takip eden yıllarda, 1973’e kadarki süreçte, ücretlerin, gelir vergisi oranları ve hızlı fiyat artışı yoluyla reel olarak düşürülmesi ve iç ticaret hadlerinin sanayi lehine çevrilmesi, plan disiplininin büyük sermaye grupları açısından bağlayıcı nitelikte olmadığını gösteren işaretlerdir. Dolayısıyla, planlama yoluyla kamunun özel sektöre yol gösterici nitelikteki dolaysız araçların etkinliği de, fazlasıyla şüphe götürmektedir.

1974’deki dünya bunalımı ile pekişen bu süreç, 1977’de varlığını hissettiren ekonomik durgunluğun başına kadar devam etmiştir. Ekonomik bunalım nedeniyle bir yıl gecikmeli olarak uygulamaya giren Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, makro plandan çok, uluslararası finans kuruluşlarının bunalımdan çıkış önerileri doğrultusunda oluşturulan istikrar önlemlerinin bir araya getirildiği bir metindir. Temel hedef, dışa açık bir ekonomiyi yaratmak olduğu için, ihracatın yüksek oranda teşviki, ekonominin kendisini yeniden üretmesini sağlayacak düzeyde enflasyonu tutarak, dolaysız talep politikaları ile iç piyasanın çekiciliğini kaybettirmek temel politikalar olarak ortaya çıkmıştır.

İdeolojik, kurumsal ve ekonomik boyutuyla, tüm so-

runların, örneğin serbest gibi birkaç sihirli sözcüğün kudretine bırakıldığı o günlerde, 1982 yılında, Dünya Bankası’nın planlama önerisinin üzerinde durmak gerekli görünmektedir. Dünya Bankası ekonomideki model değişikliğini ve alınan önlemleri beğenmekte ancak orta dönemli, yani 1983-1990 dönemini kapsayan

zaman diliminde, yeni ekonomi politikalarının planlama doğrultusunda biçimlenmesini önermişti. “Böylece yeni ekonomi politikalarının planlamaya ilişkin uzantılarının sosyal ve özel karlılığın çakışmasını garanti eden teşvik sistemi ile özel sektörün serbestçe kendi kararlarını almasına izin veren yol gösterici planlama anlayışına kayma olması umulabilir.”⁹ Dolayısıyla, özel sektörün ve uluslararası kuruluşların

planlamadan bekledikleri, yeni stratejinin ekonomiyi nereye götürdüğünün, büyüme için hangi kaynakların - yurt içi ve yurt dışı- mümkün olduğunun ve özel sektörle kamu sektörüne hangi rollerin düştüğünün apaçık ortaya konmasıdır.

Geçen 10 yıllık süre sonunda, planlama fikrinin yeniden canlanması, devlet müdahaleciliğinin şu ya da bu ölçüde kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçası olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. Dünyada neo-liberal politikaların başarısızlığı ile dalga dalga yayılan korumacılık ve planlama rüzgarlarının Türkiye’de de yansıma bulacağı muhtemel gözükmektedir. Kapitalist sistemin, planlama fikrini ödünç aldığı Sosyalist Blok’un yıkılmasının ardından, sadece yol gösterici niteliğiyle de olsa, yeniden sosyalist sistemin temel aracı olan planlamaya bel bağlaması, tarihin garip bir cilvesi olarak düşünülebilir. ■

Dipnotlar

1. Sovyetler Birliği’nden çok uygun koşullarla alınan borç (faizsiz ve uzun dönemli) makina ve donanım finansmanı için kullanıldı.
2. E. Güncel, “Early Planning Experiences in Turkey”, S. İlkin and E. İnanc (eds), Planning in Turkey, METU, 1967, Ankara, s. 17.
3. Y. Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Tekin yay., 1978, Ankara, s. 270; K. Boratav, Türkiye’de Devletçilik, Gerçek, yay., 1974, Ankara, s.109, vd.
4. Y. Küçük, op.cit., s. 272.
5. Z.Y.Hershtag, Turkey, The Challenge of Growth, 1968, Leiden, s. 58.
6. DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1963, s. 5.
7. DPT, Yeni Strateji ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1973, s. 18.
8. H.Gülalp, Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt yay., 1983, Ankara, s. 64.
9. World Bank, Turkey, Country Economic Memorandum, Recent Economic Development and Medium-Term Prospects (in two volumes), Volume I, The Main Report, 1983, New York, s. 15-16.

Türkiye Ekonomisinin Ekonometrik Modelleri

Özmucur'un ekonometrik çalışması ile ilgili en büyük eleştirinin dış sektör esnekliğinin tahmin edilmesi olduğu söylenebilir (Marshall-Lerner koşulları). Bu koşullar altında hükümetin direkt etkisi varsa, bu tamamiyle yanlış sonuçlara yol açar (kotalar, engeller vb.). Bu durumda Özmucur sonuçları elde ettiğinde bu gerçeği görür.

Dr. SUDİ APAK

Türkiye ekonomisinin ekonometrik modelleri Özmucur ve Yağcı'nın çalışmaları ile başlar. Her iki model de, simultane denklemler sistemleriyle çözümler araştırır. Sonra, Yağcı'nın TU-GEM'in CGE modeli ve Derviş'in modelleri gelmiştir.

Özmucur'un modeli, her sektöre bakarak analizi yaymayı ve sonra simultane denklemler sisteminden yararlanarak sonuç çıkarmayı amaçlar.

Yağcı'nın modeli, Türkiye ekonomisindeki endüstriyel sektörleri incelemeyi hedeflemez. Diğer yandan kendisi, mali ve parasal görünüm-leri detaylı incelemiştir.

Yağcı'nın modeli; sermaye masrafını modelden çıkardığı için kısa dönemli bir modeldir. Bununla beraber iki model de üç ayda bir alınan verileri kullanmadığından, kısa dönemli tahminin doğruluğunda bir handikap vardır. TEM 2'deki Yağcı modeli, para arzını iç değişken olarak Keynesian modelini kullanmaya yönelir. Para arzını para talebinin içsel değişkeni olarak incelerken Yağcı, kredi kısmını (yerel kredi büyümesi) esas değişken olarak alır. Halbuki bu, hâzinenin direkt çıkarımlarını, finansal istemlerin ihtiyatlardan karşılanması dışında tutulması gibi diğer bileşikleri gözden geçirir.

Özmucur'un ekonometrik çalışması ile ilgili en büyük eleştirinin dış sektör esnekliğinin tahmin edilmesi olduğu söylenebilir (Marshall-Lerner koşulları). Bu koşullar altında hükümetin direkt etkisi varsa, bu tamamiyle yanlış sonuçlara yol açar (kotalar, engeller vb.). Bu durumda Özmucur sonuçları elde ettiğinde bu gerçeği görür. İhracat sektörü için Özmucur, teşvik ile ilgili direkt ve endirekt sübvansiyon öngörmez. Böylece, ithalatın fiyat esnekliği muhtemelen gözönüne alınmazken, ihracat aşırı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Buna benzer bir yanlış Türkiye ihracat potansiyelini gereğinden büyük olarak

öngören Yağcı'da da tekrarlanmıştır. Diğer bir eleştiri de ihracatın, ya kur oranları ya da fiyat düşürmeleri nedeniyle parite değişikliklerine olan esnekliğinin tarım ve endüstri sektörleri için hesaplanması gerektiğidir. Bunun nedeni, hükümetin tarım sektörü fiyatlarını dolayısıyla "amaçlanan üretimi" (ki bu sektör, belirli ölçüde iklim koşullarına bağlıdır.) belirlemede etkin olmasıdır. Bu durum, ekonomistlerin çok yakından tanıyor oldukları endüstride fiyat yükseltme ile aynı durumdur.

Her iki model de bir ölçüde, ithalat fiyatlarına bağımlı enflasyonu ölçmede bazı değişkenlerin ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır.

Her iki model de kurumsallaşmamış iş adamlarını, küçük çiftçileri, küçük bağımsız ticaret adamlarını ve diğer marjinal sektörleri göz ardı etmektedir.

Yağcı'nın modeli her ne kadar ilham kaynağı ve mekanizmaları açısından Keynezyen olduğu iddiasında olsa da, ücretlilerden elde edilen gelirlerin tasarruf veya enflasyonist kaynak aktarımı yoluyla rant ve kar sahiplerine aktarılmasını zorunlu kılmaktadır.

Her iki modelde de, yurt içinde para arzının yükseltilmesi yoluyla devalüasyonun ya da bu mekanizmaya karşı sterilizasyonun direkt enflasyonist etkileri göz ardı edilmiştir.

Yağcı, ithalat tahmininde imalat sanayii ithalatını kullanmaktadır, fakat Türkiye ithalatının büyük bir kısmı sermaye malları ve petrolden oluşmaktadır.

Bundan başka Yağcı, Özmucur'dan farklı olarak sadece imalat sanayii için ihracat oluşturma özelliği olduğunu düşünmektedir. Yağcı ayrıca tarımsal vergi yükümlülerini modele dışsal değişken olarak sokmaktadır. Mantıken, bu değişkenin tarım sektörü içinde ürün miktarı ve hükümetçe belirlenen taban fiyatların belirlendiği bir içsel değişken olduğu düşünülebilir.

T. Emlak Bankası
A.Ş. Yönetim
Kurulu üyesi
ve Genel Müdür
Yardımcısı

Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için geliştirilen son teknikler Hesaplanabilir Genel Denge Modelleridir. HGD Modelleri doğrusal programlamalardan ve girdi-çıkı modellerinden üstündür. Çünkü, son iki model aşağıdaki yetersizliklere sahiptir.

1. Bu modellerde gerçek fiyatlar kullanılır. Nominal fiyatlar ve fiyat seviyelerinin tahmin yapılan yıllar boyunca değişmeyeceği varsayılmaktadır. Bu da, modeller enflasyona karşı duyarlı değil demektir.

Bu modeller, üretim harcamaları ikamesini ve ticaret sektörlerini varsaymaz.

2. Parasal politika, faiz oranı ve kur oranı politikaları doğrusal programlama ve girdi-çıkı modeline kolayca uygulanamaz. Bunun nedeni, bu modellerde nominal fiyatların etkilerinin düşünülmemiş olmasıdır.

Bu sebeplerle, son yıllarda HGD Modelleri tahminlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. HGD Modelleri üretim tüketim ve dış sektörler için ikame imkanı verir. Bu modeller miktar ve göreceli fiyatları aynı anda çözer.

Arz ve talep dengesi her mal, faktör ve kur oranı için HGD Modelinde yaratılabilir. Göreceli fiyatlar mal, faktör ve kur piyasası arz ve talebi ile eşitlenir. Göreceli fiyatlar her sektörün arz ve talebi ile belirlenebilir ve göreceli fiyatlar da bu arz ve talebi belirler.

Politika değişikliklerinin her durumuna göre uygulama mümkündür. Politikadaki değişiklikler, göreceli fiyatlar ve fiyat değişikliklerini oluşturarak, sonucunda ekonomik davranışları etkiler. Örneğin, devalüasyon ithalat, yerel üretim ve ihracatı etkiler. Bu değişiklikler para arz ve talebine yansır ve kur oranı da bundan etkilenir. Bütün bu değişiklikler ekonominin diğer sektörlerini etkiler ve tüm bu değişiklikler genel dengeye doğru yönelir.

Böylece, HGD Modelleri pazar ekonomilerine uygundur. Fakat bu demek değildir ki, HGD Modelleri neo klasik ve tam rekabet ekonomisine uygun değildir. Modellerin yapısı esnektir ve her türlü oranlama modellere uygulanabilir.

Son yıllarda, istikrar politikaları Türkiye ekonomisinde önemli rol oynamaktadır. Bu oluşum makro finansal problemler ve politikaları beraberinde getirir. Bu iki şey birbirlerine bağımlıdır. Kısa dönemde, sermaye birikimi, büyüme ve yapısal değişimleri etkileyebilecek politikalara sahip olmak mümkündür.

Orta vadede, kısa vadeli istikrar politikalarını gözönüne almayan büyük bir projeyi realize etmek mümkün değildir. Bu nedenle bu iki etki aynı anda adapte edilmelidir.

TSKB böyle bir T-CGE modelini transfer etmiştir. Yağcı'nın çalışmasında TEM'in bazı denklemleri böyle bir alt modeli oluşturmak üzere T-CGE ile ilişkilendiril-

Son yıllarda, istikrar politikaları Türkiye ekonomisinde önemli rol oynamaktadır. Bu oluşum makro finansal problemler ve politikaları beraberinde getirir. Bu iki şey birbirlerine bağımlıdır. Kısa dönemde, sermaye birikimi, büyüme ve yapısal değişimleri etkileyebilecek politikalara sahip olmak mümkündür.

miştir ve bu iki model sistematik olarak birlikte çözülür.

Yağcı'nın senaryolarından bazılarında 1983 ve 1984'ün yüksek devalüasyon oranlarının (yüzde 40 ve yüzde 30), ithalattan ziyade ihracatı artıracığı şeklinde, Türkiye ekonomisi için gerçekçi olmayan bir tahmin yapılmıştır.

Modelde ayrıca ihracat vergisi sübvansiyonlarının artacağı varsayılmıştır, ancak bu 1984 için doğru olmamıştır. Model bütün olası senaryolarda 1984 için yüzde 5'den daha

az bir Gayrisafi Milli Hasıla büyüme oranı öngörür.

Böylece Yağcı'nın TUGEM-1 modeli, genel denge koşullarını vermesine rağmen gerçekçi sonuçlar vermez. Modelde ihracat sübvansiyonlarının azalacağı, para arzının enflasyon oranının altında kalacağı öngörülsün ve daha yüksek enflasyon oranı ile daha gerçekçi döviz kurları tahmin edilmiş olsaydı, modelin sonuçları daha gerçekçi olabilirdi.

Sonuç

Türkiye ekonomisi için yapılan ekonometrik çalışmalar tüm ekonomiyi makro bazda analiz etmektedir (Özmucur, TEM, CGE ve TUGEM). Bütün bu çalışmalar dış sektörü tüm modelin bir parçası olarak ele alır.

Daha ileri bir çalışma dış sektörün finansal sektörle karşılıklı ilişkisi içinde incelenmesini gerektirir. Yani sermaye piyasasının etkileri, piyasada ticari bankaların fonksiyonları ve hükümetin piyasaya yönelik finansal kararları daha ileri bir araştırmada ele alınmalıdır.

Daha sonraki yıllarda Türkiye ekonomisinde vergi teşvikleri yoluyla ihracat sübvansiyonları edilmemiştir. İhracat sübvansiyonları ihracat ürünlerinin üretimi esnasında devreye konulmuştur.

Bunun yanında hükümet Katma Değer Vergisi'ni (İhracat mallarının üretimi esnasında toplanan) ihracatçılara geri vermiştir. Bu olası etkiler de modelde ele alınmalıdır. Dış sektörün mali kanadında, hükümet Türk Lirası'nın konvertibl olduğunu kabul etmiştir. Türk ticaretinin yapısını bankacılık sektörü ile ilişkileri ve konvertibilitenin etkileri ile bir arada analiz eden genel bir denge modeli, Türkiye ekonomisi için bir ihtiyaçtır. ■

Kaynakça

- Özmucur, S.: Türk Ekonomisinin üç aylık Ekonometrik Modeli, (1981 I-1986 IV) İstanbul TÜSİAD, Nisan 1987.
- TÜSİAD: The Turkish Economy, Çeşitli Yıllar, İstanbul
- Yağcı, F.: Türk Ekonomisi için Ekonometrik bir model çalışması, TEM 1 ve TEM 2, İstanbul, 1982-1983.
- Yağcı, F.: Makro ve Mikro Modellerin Genel Denge Sistemi içinde Birleştirilmesi, Türk Ekonomisine Uygulama, TUGEM I, İstanbul, TSKB, 1983.

Gökyüzü haklı...

İksiz ısıtma yöntemleri havayı kirletiyor, doğayı, hayatı
veriyor. Oysa aynı gökyüzünü paylaştığımız tüm canlılarla
ber temel bir isteğimiz var:

mak, yaşamak, gelişmek için
z hava. İşte doğalgaz bu

aca tam cevap veriyor: Havayı,

eyi kirletmiyor. Mavi gökyüzüne saygı gösteriyor. Konforu,

ni, ekonomisi de cabası... Şimdi doğalgaz evlerimize kadar

Koç

ulaşmaya başladı. Bir an önce sahip çıkmanın, doğalgazı
Demirdöküm güvencesiyle yaşamının tam zamanı. Demirdöküm,

**Haydi
Doğalgaza...
Demirdöküm'le!**

bugün ve yarın ihtiyacınız olacak tüm

doğalgazlı ürünlerin 1 numaralı

üreticisi, ülkemizin bu alanda en

çok satan markası. Sağlıklı seçim

yapanlara siz de katılın. Bugün bir Demirdöküm Yetkili

Satıcısı'na uğrayın...

Demirdöküm®
DOĞALGAZDA LİDER

**DOĞADA
BENZERİ
OLMASA DA...**

**PARANIN
DOĞASINDA
BİR ÖRNEĞİ VAR.**

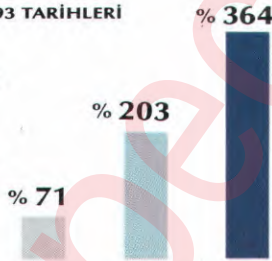
10.3.1993 - 20.8.1993 TARİHLERİ
ARASINDAKİ

5 AYLIK DÖNEMDE

% 364

PORTFÖY GETİRİSİ

SAĞLANMIŞTIR.

HAZİNE BONOSU
İMKB ENDEX
ATA PORTFÖY YÖNETİMİ
(Yıllık Basit Faiz)

**Yatırımcılar artık profesyonel
düşünüyorlar...**

**Dünyada hisse senedine
yapılan yatırımların % 96' sı
Portföy Yöneticileri' ne
teslim ediliyor...**

**Uzmanlığa verilen
değer ile birlikte
paranın değeri de artıyor...**

Mevcut olan tüm yatırım alternatiflerini
bünyesinde toplayan
Ata Menkul Kıymetler,
güvenilirlik ilkesi üzerine kurduğu
kaliteli, hızlı, yatırımcıya değer veren
hizmet anlayışı içinde sizlere
Portföy Yönetimi' ni sunuyor.

Seçkin, dinamik ve uzman kadrosu,
yüksek işlem hacmi
ve kendine özgü ayrıcalıkları ile
yatırımlarınıza farklı ve kazançlı
bir boyut getiren Ata Menkul Kıymetler
sizleri bu özel üründen yararlanmaya
çağırıyor.

ATA MENKUL KIYMETLER A.Ş.